

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική
Επικοινωνία»

*ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ ΣΕ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ*

ΛΙΟΔΑΚΗ ΙΩΑΝΝΑ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΛΙΒΑΣ Επιβλέπων Καθηγητής
2. ΒΙΛΕΛΜΙΝΗ ΣΩΣΩΝΗ Επικ. Καθηγήτρια
3. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΡΙΑΝΟΥ Καθηγήτρια

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία είναι προϊόν αποκλειστικά της δικής μου προσωπικής εργασίας και δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και πληρούν τους όρους της επιστημονικής παράθεσης.

Αθήνα, Μάιος 2023

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η γλωσσική επεξεργασία κειμένων του Ελ. Βενιζέλου που αφορούν τον Εθνικό Διχασμό και τον Μικρασιατικό Πόλεμο. Στην επεξεργασία αυτή χρησιμοποιείται το μοντέλο της Λογοϊστορικής Προσέγγισης της Ruth Wodak. Το δείγμα κειμένων που εξετάζεται ως επί το πλείστον αποτελείται από αγορεύσεις του Βενιζέλου στη Βουλή αλλά περιλαμβάνει και δημόσιες ομιλίες, υπομνήματα, σελίδες ημερολογίου και επιστολές. Η συγκεκριμένη έρευνα αναδεικνύει τη στενή σχέση της γλώσσας με την πολιτική και ιστορική πραγματικότητα καθώς και την ιδεολογία. Τα κείμενα αυτά ανήκουν σε μία εποχή που σημάδεψε την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας.

Λέξεις κλειδιά: Βενιζέλος, Κριτική Ανάλυση Λόγου, λογοϊστορική προσέγγιση, Εθνικός Διχασμός, Βασιλιάς Κωνσταντίνος, Μικρά Ασία

ABSTRACT

The purpose of this work is the linguistic processing of texts of El. Venizelos concerning the Division and the Asia Minor War. In this study, the model of Ruth Wodak's Logohistorical Approach is used. The sample of texts examined mostly consists of Venizelos' speeches in the Parliament but also includes public speeches, memoranda, diary pages and letters. The specific research highlights the close relationship between language and political and historical reality as well as ideology. These texts belong to an era that marked the history of modern Greece.

Key words: Venizelos, Critical Discourse Analysis, logohistorical approach, National Division, King Constantine, Asia Minor

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα, με την ολοκλήρωση της εργασίας, να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Λίβα, για την κατανόηση και την καθοδήγησή του, στην κ. Σωσώνη, για τις ουσιαστικές υποδείξεις της και στην κ. Παριανού για τη βοήθειά της. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς την αδελφή μου Μαρία, για τις εύστοχες παρατηρήσεις και την πολύτιμη ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας. Η εκπόνησή της, σε συνδυασμό με τις υποχρεώσεις του διδακτικού έργου στο λύκειο, ήταν για μένα αφενός μία επίπονη διαδικασία, αφετέρου μία ανεπανάληπτη εμπειρία που μου πρόσφερε τη χαρά της διάβιου μάθησης.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Β. : Βενιζέλος

ΛΠ: Λογοϊστορική Προσέγγιση

ΚΑΛ: Κριτική Ανάλυση Λόγου

Μ. Ασία: Μικρά Ασία

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.2 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ	2
1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ -ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	3
1.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΜΕΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ - ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	12
4.1 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΧΑΣΜΟΥ 1915-17	12
4.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1915 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ	12
4.1.2 ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (21/10/1915).....	16
4.1.3 ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ (14/8/1916)	19
4.1.4 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (13/8/1917).....	21
4.2 ΤΟ ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ (1919).....	24
4.2.1 ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ (30/12/2018).....	24
4.2.2 ΜΝΗΜΟΝΙΟ-ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ (6-19/5/1919)	26
4.2.3 ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΠΟΒΑΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (30/4/1919)	29
4.2.4 ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΛΑΟ (18/11/1919).....	30
4.2.5 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (23/11/1919)	31
4.2.6 ΔΕΚΑΕΞΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΕΠΟΥΛΗ (12/25 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1918 - 11/24 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1919)	35
4.3 ΤΟ ΕΤΟΣ ΤΩΝ ΜΟΙΡΑΙΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ (1920)	41
4.3.1 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (20/1/1920).....	41
4.3.2 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (23/4/1920).....	45
4.3.3 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (18/5/1920)	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936) υπήρξε ο Κρητικός πολιτικός που σημάδεψε με το έργο του την ιστορία της νεότερης Ελλάδας και δίκαια κέρδισε το προσωνύμιο «εθνάρχης». Αρχικά έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην απελευθέρωση της Κρήτης και στην ένωσή της με την Ελλάδα, το 1913, ενώ από το 1910, μετά την επανάσταση στο Γουδί, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας και εφαρμόζοντας ένα ευρύ μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα συνέβαλε στην οικονομική της ανάπτυξη. Διακρινόταν για τη διορατικότητα και την πολιτική τόλμη του, ιδιότητες που τον ώθησαν να λάβει αποφάσεις που οδήγησαν στην επέκταση των συνόρων με τους δύο νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους και στον αστικό εκσυγχρονισμό της Ελλάδας, που λόγω της περιορισμένης εδαφικής της έκτασης αδυνατούσε να προοδεύσει και να συμβαδίσει με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη.

Η σύγκρουσή του με τον βασιλιά Κωνσταντίνο κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-18) είχε ως αποτέλεσμα τον Εθνικό Διχασμό, που δηλητηρίασε για χρόνια την ομαλή πολιτική ζωή του τόπου και αποτέλεσε ένα από τα αίτια της Μικρασιατικής Καταστροφής. Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, μεταξύ των άλλων, παρακίνησε τον Β. να στείλει τον ελληνικό στρατό στη Σμύρνη, το 1919, για να καταλάβει την ευρύτερη περιοχή της, με την προοπτική στο μέλλον να προσαρτηθεί στην Ελλάδα. Η απόφαση του Β. για διενέργεια εκλογών, το 1920, και η απρόσμενη ήττα του ανέτρεψαν ολοκληρωτικά τα δεδομένα. Οι ατυχείς πολιτικές επιλογές των διαδόχων του και οι λανθασμένοι στρατιωτικοί χειρισμοί είχαν ως αποτέλεσμα το 1922 την οριστική εκδίωξη του ελληνικού στοιχείου από εδάφη, στα οποία κατοικούσε πριν από τρεις χιλιάδες χρόνια.

Πέρα από τις πολιτικές αρετές του, ο Β. ήταν δεινός ρήτορας και χειριστής της ελληνικής γλώσσας γιατί, εκτός του έμφυτου χαρίσματος με το οποίο ήταν προικισμένος, διάβαζε ακατάπαυστα από την παιδική του ηλικία. Είναι χαρακτηριστικό ότι διέθετε μια βιβλιοθήκη με χιλιάδες τίτλους βιβλίων και μελετούσε συνεχώς τους αρχαίους συγγραφείς. Καρπός της συνεχούς ενασχόλησής του με τα κλασσικά έργα ήταν και η μετάφραση της ιστορίας του Θουκυδίδη, την οποία ολοκλήρωσε το 1926. Στα πλαίσια της επίλυσης του γλωσσικού ζητήματος (διαμάχη καθαρεύουσας – δημοτικής) ο Βενιζέλος ήταν αυτός που εισήγαγε τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917.

Πριν από την εισαγωγή της δημοτικής στην εκπαίδευση, παρ' όλων ότι πίστευε ότι η γλώσσα του λαού είναι το καταλληλότερο όργανο επικοινωνίας που τελικά θα επιβληθεί μέσω της χρήσης, με τη συνταγματική ρύθμιση του 1911 αναγκάστηκε να ακολουθήσει τη «μέση οδό» και με την ψήφιση του άρθρου 107, να ορίσει ως επίσημη γλώσσα αυτή, στην οποία συντάσσεται το πολίτευμα και οι νόμοι του κράτους. Ο ίδιος χρησιμοποιούσε μια απλοποιημένη εκδοχή της καθαρεύουσας, αποφεύγοντας τους δυσνόητους αρχαίζοντες τύπους. Η γλώσσα του διακρίνεται για τη σαφήνεια, την ακρίβεια και την εκφραστική αρτιότητά της. Η ξεκάθαρη διατύπωση της πολιτικής του σκέψης προσφέρει στον σύγχρονο μελετητή τη δυνατότητα μέσω της γλωσσικής επεξεργασίας των κειμένων του να προσδιορίσει το πολιτικό όραμά του για την εδαφική επέκταση και την ισχυροποίηση της σύγχρονης Ελλάδας αλλά και τους λόγους της τραγικής διάψευσής του.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η γλωσσική ανάλυση υπομνημάτων, δημοσίων ομιλιών και αγορεύσεων του Ελ. Βενιζέλου στη βουλή, τόσο κατά τη διάρκεια του Εθνικού Διχασμού, όσο και μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι το Νοέμβριο του 1920. Ειδικότερα στο 1^ο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τους λόγους για τους οποίους εκπονήθηκε η παρούσα εργασία, τα ερευνητικά ερωτήματα και τη μεθοδολογία της έρευνας (τα βασικά μοντέλα της κριτικής ανάλυσης λόγου), στο 2^ο παραθέτουμε τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση, στο 3^ο το μοντέλο της λογοϊστορικής προσέγγισης της Ruth Wodak). Στο 4^ο κεφάλαιο προχωρούμε στην ανάλυση των κειμένων που εκτείνονται στη χρονική περίοδο 1915-1920 και ανήκουν σε διαφορετικά είδη και στο 5^ο κεφάλαιο εκθέτουμε τα συμπεράσματα, στα οποία καταλήξαμε. Στο τέλος παραθέτουμε τη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήσαμε, για την συγγραφή της εργασίας.

1.2 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Το έναυσμα για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας ήταν διττό. Κατ' αρχάς, η συμπλήρωση των εκατό ετών από τη Μικρασιατική Καταστροφή το 2022 αποτέλεσε μία επέτειο που γέννησε την ανάγκη της περισυλλογής και της αναζήτησης των βαθύτερων αιτίων της ήττας, που οδήγησε στο διωγμό των Ελλήνων από τις ακτές της Ιωνίας, όπου ζούσαν από την ομηρική εποχή (11ος- 9ος αι. π.Χ.). Η μεγαλύτερη επιχείρηση του ελληνικού στρατού από την ίδρυση του ελληνικού κράτους οδήγησε σε μία οδυνηρή πολεμική αποτυχία και στον τερματισμό της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία επί

τρεις χιλιάδες χρόνια. Ο υποκινητής αυτής της εκστρατείας υπήρξε ο Ελευθέριος Βενιζέλος αλλά δεν κατόρθωσε να υλοποιήσει το όραμά του, λόγω των εκλογών του Νοεμβρίου του 1920. Το αναπάντεχο για πολλούς αλλά αναμενόμενο για άλλους αποτέλεσμα τους ήταν ολέθριο απότοκο του Εθνικού Διχασμού, της διαίρεσης της Ελλάδας σε δύο χωριστά κράτη, λόγω της σκληρής σύγκρουσης του Β. με τον βασιλιά Κωνσταντίνο και επηρέασε καθοριστικά την έκβαση της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Η εντύπωση σε κείμενα που φανερώνουν τις βαθύτερες πτυχές αυτού του εθνικού εγχειρήματος, το ιδεολογικό υπόβαθρο και τους στόχους της προσπάθειας, με σκοπό τη γλωσσική διερεύνησή τους μέσω της μεθόδου της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου αποτέλεσε για μας μία πολύ ενδιαφέρουσα πρόκληση.

Κατά δεύτερο λόγο, η παρακολούθηση του μεταπτυχιακού προγράμματος *«Γλώσσα, πολιτική και διαπολιτισμική επικοινωνία»* μας κίνησε το ενδιαφέρον να ασχοληθούμε με το αντικείμενο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και να το εφαρμόσουμε σε πολιτικά κείμενα σχετικά με τη Μικρασιατική Εκστρατεία, που είναι γραμμένα σε καθαρεύουσα. Μετά από την επισκόπηση της σχετικής με τον Βενιζέλο βιβλιογραφίας, διαπιστώσαμε ότι δεν έχει εκπονηθεί μέχρι τώρα παρόμοια εργασία σχετική με το ιστορικό γεγονός της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ενώ έχουν γραφτεί αντίστοιχες εργασίες πάνω στη γλωσσική μεταρρυθμιστική πολιτική του Βενιζέλου.

1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ -ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η έρευνα αυτή στοχεύει στην εφαρμογή του μοντέλου Κριτικής Ανάλυσης Λόγου της Ruth Wodak (Λογοϊστορική προσέγγιση) σε κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου που συνδέονται με τον Μικρασιατικό Πόλεμο (1919-22) και αποτελεί την πρώτη προσπάθεια εφαρμογής της σε κείμενα με το συγκεκριμένο θέμα. Ξεκινά από την περίοδο του Εθνικού Διχασμού, επειδή αυτή έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση αυτής της εθνικής προσπάθειας, και αποβλέπει στην προβολή της γλωσσικής αποτύπωσης της πολιτικής ιδεολογίας του Β. καθώς και στην κριτική επεξεργασία των επιχειρημάτων που προβάλλει, για να τεκμηριώσει τις πολιτικές του επιλογές. Η εργασία αυτή επιχειρεί να απαντήσει στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Με ποια επιχειρήματα ο Β. στηρίζει τη συγκατάθεσή του για την αποστολή εκστρατευτικού σώματος στη Μικρά Ασία τον Μάιο του 1919;

2. Πώς πραγματώνεται γλωσσικά το εθνικό αφήγημα της Μεγάλης Ιδέας στα κείμενα του Β.;
3. Πώς εκφράζεται γλωσσικά η στάση του Β. απέναντι στους Τούρκους και την οθωμανική αυτοκρατορία;
4. Πώς πραγματώνονται γλωσσικά τα αίτια του Εθνικού Διχασμού στα κείμενα του Β. (έτη 1915-20);
5. Με ποια επιχειρήματα δικαιολογείται η απόφαση του Β. για την προκήρυξη εκλογών το Νοέμβριο του 1920;

Για να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα θα χρησιμοποιήσουμε την Κριτική Ανάλυση Λόγου. Στη συνέχεια θα παραθέσουμε τις βασικές τάσεις της ΚΑΛ καθώς και τις κύριες κατευθύνσεις που ακολουθούν. Η ΚΑΛ είναι ένας σύγχρονος διεπιστημονικός γλωσσολογικός κλάδος που συνδυάζει τις επιστήμες της γλωσσολογίας, της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας και της φιλοσοφίας, προκειμένου να μελετήσει τα σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα. Στην παρούσα εργασία εφαρμόζεται σε κείμενα του προηγούμενου αιώνα.

1.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου είναι ένα κοινωνιογλωσσολογικό μοντέλο. Αρχικά ως Λόγος ορίζεται «το σύνολο της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης που περιλαμβάνει το γλωσσικό γεγονός (κείμενο) και τις περιστάσεις επικοινωνίας (περικείμενο) στις οποίες εντάσσεται. Στην ευρύτερη έννοια του περιλαμβάνει τις σημειωτικές πρακτικές (αναπαραστάσεις, αντιλήψεις, ιδεολογίες, νοοτροπίες κ.ά.) που διαμορφώνουν το κείμενο και το περικείμενο. (Γούτσος, 2020) Προεκτείνοντας αυτόν τον ορισμό η Β. Μητσικοπούλου ορίζει τον Λόγο ως τη συστηματικά οργανωμένη ομάδα δυνάμει δηλώσεων μέσω των οποίων λεκτικοποιούνται τα νοήματα ενός θεσμού. Ο κάθε θεσμός (π.χ. οικογένεια, εκπαίδευση, κόμματα) δηλαδή περιγράφει και καθορίζει τί μπορεί να ειπωθεί ή να γραφτεί σε κάθε περίπτωση. (Μητσικοπούλου, n.d.) Επομένως, Λόγος είναι ένα συγκεκριμένο είδος κοινωνικής πρακτικής, έχει τις δικές του έμπρακτες συνέπειες στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και αποτελεί εργαλείο ερμηνείας της. (Διαμαντής, 2022)

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου προσπαθεί να αναδείξει τη σχέση γλώσσας, κοινωνίας και ιδεολογίας και θεωρεί ότι η γλώσσα δεν παράγει αθώα αλλά κοινωνικά προσδιορισμένα

νοήματα που αντανακλούν το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο που ισχύει κάθε φορά. Πίσω από κάθε κείμενο μπορούν να εντοπιστούν αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας ή στερεότυπα που οικοδομούν κοινωνικές ανισότητες ή μπορούν να τις ανατρέψουν. (Γαβριηλίδου et al., 2021) Τα βασικά θεωρητικά μοντέλα της κριτικής ανάλυσης λόγου είναι τρία: α) η κοινωνιοπολιτισμική προσέγγιση του N. Fairclough, β) η λογοϊστορική προσέγγιση της R. Wodak και γ) η κοινωνιογνωσιακή προσέγγιση του T.van Dijk.

Ο N. Fairclough θεωρεί ότι η σχέση γλώσσας και κοινωνίας είναι εσωτερική και διαλεκτική και τα κοινωνικά φαινόμενα είναι κατεξοχήν γλωσσικά. Τα στάδια της κριτικής ανάλυσης για τον Άγγλο γλωσσολόγο είναι τρία: α) Η *περιγραφή* που περιλαμβάνει τις μορφολογικές ιδιότητες του κειμένου, β) Η *ερμηνεία*, που ασχολείται με τη σχέση κειμένου και αλληλεπίδρασης με το περικείμενο. Το κείμενο είναι το προϊόν παραγωγής αυτής της σχέσης, γ) Η *εξήγηση* που αφορά τη σχέση μεταξύ ερμηνείας και κοινωνικού περιβάλλοντος και τον προσδιορισμό των διαδικασιών της παραγωγής, της ερμηνείας και των κοινωνικών αποτελεσμάτων τους. (Fairclough, 1989)

Τα κύρια χαρακτηριστικά της λογοϊστορικής προσέγγισης που αναπτύχθηκε στη Βιέννη από τη γλωσσολόγο R.Wodak και άλλους συναδέλφους της (H. Greber, M. Reisigl, F. Menz, κ.ά.) είναι τα παρακάτω: 1) Η γλώσσα δεν έχει ισχύ καθαυτή αλλά είναι ένα μέσο, για να διατηρήσουν οι εκάστοτε ισχυροί την εξουσία τους. 2) Ο λόγος είναι ένα σύμπλεγμα κοινωνικών πρακτικών μέσα σε συγκεκριμένα πεδία κοινωνικής δράσης, επομένως συστατικό της κοινωνίας. 3) Η ΛΙΠ εξετάζει τις διακειμενικές και διαλογικές σχέσεις ανάμεσα σε κείμενα, κειμενικά είδη και λόγους, στα διαφορετικά πεδία δράσης στα οποία ανήκουν. 4) Η ΛΙΠ είναι διεπιστημονική και λαμβάνει υπόψη της το ιστορικό πλαίσιο. Τα κείμενα ερμηνεύονται μέσω της αναπλαισίωσης συνδεδεμένα με άλλα είδη κειμένων στην πάροδο του χρόνου. 5) Οι κατηγορίες και οι μέθοδοι δεν είναι αμετάβλητες αλλά προσαρμόζονται στο εκάστοτε υπό εξέταση πρόβλημα. (Μπουκάλα & Στάμου, 2020)

Σύμφωνα με τη θεωρία του Teun A. van Dijk, η κοινωνιογνωσιακή προσέγγιση χαρακτηρίζεται από το τρίγωνο Λόγος - Νόηση - Κοινωνία. Στο επίπεδο του λόγου, πέρα από τις δομές του, οι κριτικοί αναλυτές λόγου εξηγούν πώς ο Λόγος μπορεί να εμπλέκεται στην αναπαραγωγή της κατάχρησης εξουσίας και της κυριαρχίας μέσα στην κοινωνία. Το επίπεδο της Νόησης συνδέεται με τον νου, τη μνήμη και τις νοητικές διαδικασίες που

συνεπάγεται η παραγωγή και η κατανόηση του λόγου. Κατά την επεξεργασία του λόγου χρησιμοποιούνται δύο ειδών νοητικά μοντέλα, τα καταστασιακά ή σημασιολογικά και τα μοντέλα συγκειμένου ή πραγματολογικά. Τα καταστασιακά μοντέλα αναπαριστούν την κοινωνική περίσταση την οποία αφορά ο λόγος. Τα μοντέλα συγκειμένου είναι υποκειμενικά και αναπαριστούν την επικοινωνιακή περίσταση, όπως την αντιλαμβάνονται οι χρήστες της γλώσσας, που εμπλέκονται σε αυτήν. Στο επίπεδο της κοινωνίας, η έρευνα επικεντρώνεται στις κυρίαρχες ομάδες που ελέγχουν τον δημόσιο λόγο, δηλαδή τους ηγέτες, τα ΜΜΕ, την εκπαίδευση και τους επιχειρηματικούς κολοσσούς και στις συγκεκριμένες στάσεις και ιδεολογίες που εκφράζουν τα μέλη αυτών των κοινωνικών οργανισμών. (Μπουκάλα & Στάμου, 2020). Στο επόμενο κεφάλαιο θα παραθέσουμε τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση της παρούσας έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Η βιβλιογραφία της παρούσας εργασίας μπορεί να διακριθεί σε γλωσσολογική και ιστορική. Τα γλωσσολογικά τεκμήρια συνδέονται με την *Κριτική Ανάλυση Λόγου*, ένα κοινωνιογλωσσολογικό ερευνητικό πεδίο, που συγκροτήθηκε στις αρχές τις δεκαετίας του '90, μετά από ένα επιστημονικό συμπόσιο στο Άμστερνταμ, τον Ιανουάριο του 1991. Οι συμμετέχοντες/ουσες ήταν ο Norman Fairclough, ο Gunther Kress, ο Theo van Leeuwen, η Ruth Wodak, καθώς και ο Teun van Dijk, ο οποίος και το οργάνωσε. Όλοι αυτοί οι γλωσσολόγοι είχαν αναπτύξει τη δική τους θεωρία για τη σχέση γλώσσας, κοινωνίας και ιδεολογίας. Η προδρομική γλωσσολογική θεωρία στην οποία στηρίχτηκαν ήταν η *κριτική γλωσσολογία*, μία γλωσσολογική σχολή που εμφανίστηκε στη Βρετανία στις αρχές της δεκαετίας του '70. Η κριτική γλωσσολογία εστίασε στον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας στη διαμόρφωση των σχέσεων εξουσίας στην κοινωνία και τη χρήση της γλώσσας στους κοινωνικούς θεσμούς. (Στάμου, 2014)

Η κειμενική ανάλυση της κριτικής γλωσσολογίας βασίστηκε στη *συστημική λειτουργική γραμματική* του M.A.K. Halliday. Η γραμματική αυτή στηρίζεται σε μία κοινωνική θεώρηση της γλώσσας, σύμφωνα με την οποία η γλώσσα αποτελεί ένα σημαντικό μέσο κατασκευής και ανταλλαγής μηνυμάτων, σε διάφορες περιστάσεις επικοινωνίας. Επομένως η γλώσσα παράγει σημασίες κατά τη χρήση της και τα νοήματα που κατασκευάζει διαμορφώνονται μέσα στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο

λειτουργούν. Συνεπώς, ο Halliday αναγνωρίζει μία άμεση σχέση γλώσσας και κοινωνικοπολιτισμικής δομής. (Λύκου, 2000) Με βάση την παραδοχή ότι η γλώσσα αποτελεί πραγμάτωση κοινωνικών δομών, τις οποίες συμβολίζει με δημιουργικό τρόπο καταλήγουμε ότι μπορεί να μεταδίδει την κοινωνική κατάσταση, έτσι ώστε να την συντηρεί ή να την αλλάζει. (Γούτσος, 2020)

Τη θεωρία του Halliday ακολουθεί και η κοινωνιοπολιτισμική προσέγγιση του N. Fairclough, στην οποία ο λόγος μελετάται ως κείμενο (περιγραφική ανάλυση), ως πρακτική λόγου (ερμηνευτική ανάλυση) και ως κοινωνική πρακτική (επεξηγηματική ανάλυση). Αυτές οι τρεις οπτικές της ανάλυσης του λόγου έχουν πολιτική εστίαση, ως προς τους όρους της δύναμης και της ηγεμονίας. Η ανάλυση επιδιώκει να συνδυάσει τη θεωρία της δύναμης του Γκράμσι (η ηγεμονία είναι η επίτευξη της ηγεσίας και της κυριαρχίας σε όλα τα κοινωνικά πεδία, όχι μέσω της σύγκρουσης αλλά μέσω της συναίνεσης των κοινωνικών τάξεων) και την ανάλυση λόγου που βασίζεται στη διακειμενικότητα. (τα κείμενα αντιπροσωπεύουν κοινωνικές πρακτικές και βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση με τις κοινωνικές δομές). Η χρήση της γλώσσας για την κατάκτηση της δύναμης φανερώνει την ιδιότητά της ως του σημαντικότερου μέσου που εκφράζει συγκεκριμένη ιδεολογία, στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων και διαδικασιών. (Fairclough, 1995)

Σύμφωνα με τη ΛΠΠ, ο λόγος είναι ένα σύνθετο σύμπλεγμα από διαδοχικές γλωσσικές πράξεις που εκφράζονται με ποικίλα σημειωτικά μέσα ως «κείμενα» σε διαφορετικά πεδία κοινωνικής δράσης. Η ανάλυση της τριγωνοποίησης που ακολουθεί αποτελείται από τέσσερα στάδια: 1) τη γλώσσα και το περικείμενο, 2) τη διαλογική και διακειμενική σχέση μεταξύ εκφράσεων, κειμένων, ειδών και λόγων, 3) το εξωγλωσσικό κοινωνιολογικό πλαίσιο του συγκεκριμένου συγκεκριμένου, και 4) το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό περιβάλλον, στο οποίο ενσωματώνονται οι διαλογικές πρακτικές. (Wodak & Meyer, 2001)

Ο βασικός στόχος της κοινωνιογνωσιακής προσέγγισης για τον T.A.V. Dijk, είναι η ανάδειξη του ρόλου του Λόγου στην αναπαραγωγή της κυριαρχίας των ισχυρών κοινωνικών ομάδων και της ανισότητας, μέσω της μελέτης των κοινωνικών αναπαραστάσεων που υιοθετούν τα άτομα. Έχοντας ως βάση ένα αρνητικό κοινωνικό φαινόμενο οι αναλυτές αναζητούν την γλωσσική αποτύπωσή του στα κείμενα, προκειμένου με την έρευνά τους να συμβάλλουν (στο μέτρο του δυνατού) στην

καταγγελία και κατ' επέκταση στην αλλαγή της στάσης της κοινωνίας και στην εξάλειψή του. Μέσω της ΚΑΛ επιδιώκεται η συνειδητοποίηση της επιρροής που ασκούν οι ισχυρές κοινωνικές ομάδες, οι ελίτ, (αυτές που έχουν πρόσβαση στη γνώση και στις πηγές της πληροφόρησης) στη διαμόρφωση των αντιλήψεων της ευρύτερης κοινωνίας. Τα άτομα που έχουν σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό, στη λήψη αποφάσεων και στην άσκηση εξουσίας (πολιτικοί, δημοσιογράφοι, διευθυντές επιχειρήσεων) ελέγχουν τη χρήση του λόγου σε όλα τα είδη της επικοινωνίας, προκειμένου να χειραγωγήσουν τις κοινωνικές στάσεις. Ο στόχος της κοινωνικής επίγνωσης είναι η σύνδεση της κυρίαρχης ιδεολογίας και του Λόγου, προκειμένου, μέσω της συνειδητοποίησης των μηχανισμών άσκησης επιρροής, να επιτευχθεί η αλλαγή των κοινωνικών στάσεων και η καταπολέμηση της ανισότητας. (Van Dijk, 1993)

Επιπρόσθετα τη στενή και οργανική σχέση γλώσσας και πολιτικής επισημαίνουν και άλλοι ερευνητές, όπως ο P.Chilton που θεωρεί ότι η ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας του ανθρώπου συνδέεται με την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών και την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών. Μέσω της γλώσσας οι άνθρωποι επικοινωνούν και μοιράζονται σκέψεις σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Ειδικά για το μέλλον, η διατύπωση σχεδίων και ο συντονισμός κοινής δράσης μπορούν να υλοποιηθούν κυρίως μέσω της γλώσσας. Ο πολιτικός που είναι δεινός χειριστής αυτού του μέσου είναι αυτός που θα πείσει τον λαό να υποστεί βαριές θυσίες, προκειμένου να κατακτήσει μελλοντικούς στόχους, που μπορεί να είναι αβέβαιοι. (Chilton, 2004)

Στις θεωρίες της ΚΑΛ θα θέλαμε τέλος να παραθέσουμε και τη θεωρία του G.P.Gee, ο οποίος προτείνει είκοσι επτά εργαλεία κριτικής ανάλυσης λόγου. Μεταξύ αυτών, το 14^ο είναι το εργαλείο της σημασίας (συγκεκριμένες γλωσσικές και γραμματικές επιλογές που ενισχύουν ή αποδυναμώνουν τη σημασία), το 18^ο το εργαλείο της πολιτικής (οι λεξικές και γραμματικές επιλογές που στηρίζουν κοινωνικά αγαθά και ενισχύουν τη διανομή τους μέσω της επικοινωνίας), το 24^ο το εργαλείο των κοινωνιολέκτων και το 25^ο το εργαλείο της διακειμενικότητας. (Gee, 2011)

Μετά από τη θεωρία για την ΚΑΛ, θα αναφερθούμε στη μορφή της γλώσσας που χρησιμοποιεί ο Β. ως αποτέλεσμα του διαχρονικού προβλήματος της διγλωσσίας, που ξεκίνησε από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Την εποχή της δράσης του Β. εξακολουθεί να υφίσταται το γλωσσικό ζήτημα, η ύπαρξη δηλαδή δύο διαφορετικών τύπων της ίδιας γλώσσας (του γραπτής -επίσημης, και της προφορικής- καθομιλουμένης)

και η χρησιμοποίησή τους σε διαφορετικές περιστάσεις. Η περιβόητη διγλωσσία, μετά την απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας, με την πρωτοβουλία λογίων, όπως ο Αδ. Κοραΐς, διευθετήθηκε με την υιοθέτηση μίας γλωσσικής μορφής, της καθαρεύουσας, που συνδύαζε τύπους της καθομιλουμένης με τύπους της αρχαίας και της ελληνιστικής. Η καθαρεύουσα, το 1830, καθιερώθηκε ως επίσημη γλώσσα του κράτους και η δημοτική χρησιμοποιούνταν στο χώρο της λογοτεχνίας. (Mackridge, 1990) Το 1911, όταν ο Β. προχώρησε στην αναθεώρηση του συντάγματος του 1864, δημιουργήθηκε σοβαρή διαφωνία μεταξύ των οπαδών της δημοτικής και της καθαρεύουσας, κατά τη συζήτηση του άρθρου 107 του Συντάγματος, για τη συνταγματική κατοχύρωση της επίσημης γλώσσας του κράτους. Με την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1910, οι δημοτικιστές διεκδικούσαν σημαντικές αλλαγές στην εκπαίδευση και την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Οι οπαδοί της καθαρεύουσας αντέδρασαν δυναμικά, με ηγέτη τον καθηγητή της κλασικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γεώργιο Μιστριώτη, που θεωρούσε την καθαρεύουσα ακρογωνιαίο λίθο της πνευματικής και πολιτικής συνέχειας του ελληνισμού. Ο Ελ. Βενιζέλος, στη μνημειώδη ομιλία του στη Βουλή πρότεινε μια συμβιβαστική λύση (που υπερψηφίστηκε), δηλαδή να καθιερωθεί ως επίσημη γλώσσα του κράτους, η γλώσσα στην οποία θα συντάσσονταν το Σύνταγμα και η νομοθεσία. (Παπαδάκης, 2020, τόμος Β')

Η ιστορική βιβλιογραφία περιλαμβάνει συγγράμματα για τον Ελ. Βενιζέλο και την πολιτική του, τη Μεγάλη Ιδέα και τον Εθνικό Διχασμό. Οι ρίζες της Μεγάλης Ιδέας βρίσκονται στην εποχή μετά την πτώση του Βυζαντίου, όταν στις ελληνορθόδοξες περιοχές που βρίσκονταν κάτω από οθωμανική ή ενετική κυριαρχία η ταύτιση με το Γένος άρχισε να διαδίδεται ως συλλογική ταυτότητα. Οι άνθρωποι αυτοπροσδιορίζονταν με βάση τη γλώσσα, τη θρησκεία και τον τόπο καταγωγής τους. Από τον 17^ο αι. Έλληνες λόγιοι διέκριναν το Γένος με συστηματικές αναφορές στη θρησκεία, τη γλώσσα και την αρχαιοελληνική παιδεία και η ιδεολογία αυτή διαδόθηκε σε ευρέα τμήματα των μορφωμένων αστών. Στα μέσα του 18^{ου} αι. πέρασε και στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα των ελληνορθόδοξων και στα τέλη του η συνείδηση του ανήκειν σ' ένα Γένος μεταλλάχτηκε στη νεωτερική συνείδηση του ανήκειν σ' ένα έθνος και οδήγησε στην επανάσταση για ανεξάρτητο εθνικό κράτος στην κυρίως Ελλάδα. Οι υπόλοιποι Έλληνες που κατοικούσαν σε εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας και μοιράζονταν αυτά τα κοινά ψυχικά και βιωματικά χαρακτηριστικά μιας ελληνικής συλλογικής ταυτότητας θεωρούνται αλύτρωτοι και προσδοκούσαν την απελευθέρωσή τους και την προσάρτηση

τους στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, που με τη σειρά του είχε ανάγκη για επαρκή εδάφη και για πυκνότερο πληθυσμό. (Δερτιλής, 2021)

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πατέρας της λαογραφίας Ν. Πολίτης παραθέτει ένα δημοτικό τραγούδι που περιγράφει την τελευταία λειτουργία στην Αγ. Σοφία, όπου ο άγγελος πληροφορεί τους πιστούς «ότι είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψη». Στο άκουσμα αυτού του λόγου η Παρθένος συνταράχθηκε και οι εικόνες δάκρυσαν αλλά ο άγγελος τις παρηγόρησε λέγοντας «πάλι με χρόνους, με καιρούς πάλι δικιά μας θα 'ναι». Με το τραγούδι αυτό ο Ν. Πολίτης προσπαθεί να θεμελιώσει θεωρητικά την ύπαρξη κοινών προσδοκιών και ελπίδων ως κριτήριο ύπαρξης κοινής εθνικής συνείδησης. Σ' αυτή την εθελοντική ταύτιση με την ελληνική «φαντασιακή κοινότητα» βασιζόταν ο ελληνικός εθνικισμός για τη διεκδίκηση των αλύτρωτων περιοχών της Μακεδονίας και της Μ. Ασίας. (Βαρουζάκης, 1991)

Αυτός ήταν ο κεντρικός στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι το 1922 και νομιμοποιούνταν με βάση την ιδεολογική σύνδεση του ελληνισμού με την αρχαιότητα, που συνεπαγόταν τη συμπερίληψη του ελληνικού έθνους στο σύνολο των προηγμένων δυτικών εθνών, που αναγνώριζαν τους αρχαίους Έλληνες ως ιδεολογικούς προγόνους τους. Ο πρώτος που διατύπωσε το ιδεολογικό σχήμα της ιδιαίτερης εκπολιτιστικής αποστολής του σύγχρονου ελληνικού κράτους ήταν ο πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης, στα 1844. (Κωτούλας, 2019)

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε τη μεθοδολογία που ακολουθήσαμε στην επεξεργασία των κειμένων, τα οποία αντλήθηκαν από το δεύτερο τόμο του μνημειώδους τετράτομου έργου του Στ. Στεφάνου «*Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου*». (1981) Στο έργο αυτό ο προσωπικός γραμματέας του πολιτικού έχει ανθολογήσει τα σημαντικότερα κείμενα της ταραχώδους πολιτικής του σταδιοδρομίας και αναφέρει τις πηγές από τις οποίες τα αναπαράγει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΜΕΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στη συγκεκριμένη έρευνα ακολουθούμε το μοντέλο της λογοϊστορικής προσέγγισης της Ruth Wodak. Η ΛΠΙ είναι τρισδιάστατη: 1) Αρχικά εντοπίζονται το ιδιαίτερο περιεχόμενο ή το θέμα του εκάστοτε κειμένου. 2) Στη συνέχεια ερευνώνται οι στρατηγικές λόγου. (discursive strategies). 3) Τέλος αναζητούνται τα γλωσσικά μέσα

(linguistic means) και οι γλωσσικές πραγματώσεις που εξαρτώνται από το περιεχόμενο. Οι στρατηγικές λόγου είναι οι εξής:

α) *Ονοματοθεσία*. Ο στόχος της συγκεκριμένης στρατηγικής είναι η κατασκευή κοινωνικών δρώντων, φαινομένων και διαδικασιών. Οι μηχανισμοί με τους οποίους επιτυγχάνεται ο στόχος είναι ανθρωπωνύμια, σχήματα λόγου (μεταφορές, μετωνυμίες, συνεκδοχές κ.ά.) ρήματα και ουσιαστικά που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν διαδικασίες, δράσεις κ.ο.κ..

β) *Κατηγορήση*. Ο ρόλος της είναι η αξιολόγηση κοινωνικών δρώντων, αντικειμένων και δράσεων με στερεοτυπικούς προσδιορισμούς αρνητικών γνωρισμάτων (επίθετα, κατηγορούμενα, ιδιωματικές φράσεις, συγκρίσεις, παρομοιώσεις, σχήματα λιτότητας, ευφημισμού, προθετικές φράσεις, κοκ.).

γ) *Επιχειρηματολογία*. Ο προορισμός της είναι η αιτιολόγηση ή αμφισβήτηση των ισχυρισμών αλήθειας και της κανονιστικής ορθότητας. Για την υποστήριξη των επιχειρημάτων χρησιμοποιούνται οι λεγόμενοι *τόποι*. Οι *τόποι* χωρίζονται στις εξής κατηγορίες: 1) Τόπος της πραγματικότητας, 2) Τόπος των αριθμών, 3) Τόπος της ιστορίας, 4) Τόπος της εξουσίας, 5) Τόπος της απειλής, 6) Τόπος του ορισμού, 7) Τόπος της δικαιοσύνης, 8) Τόπος της κρισιμότητας, 9) Τόπος των επιπτώσεων. (Wodak, 2009)

δ) *Προοπτικοποίηση*. Στο στάδιο αυτό έχουμε την τοποθέτηση της άποψης του ομιλητή και την έκφραση εμπλοκής ή αποστασιοποίησης. Αυτό επιτυγχάνεται με δεικτικά μέρη του λόγου, χρήση ευθέος ή πλάγιου λόγου, ζωνρή προσωδία κοκ.

ε) *Οξυνση ή άμβλυνση*. Ο στόχος της είναι η τροποποίηση της προσλεκτικής ισχύος και συνεπώς του επιστημικού ή δεοντικού κύρους των εκφωνημάτων. Τα μέσα είναι οι ερωτήσεις, υποτακτικές, σχήματα υπερβολής ή λιτότητας, δοξαστικά ρήματα κοκ.

Στο στάδιο της *ονοματοθεσίας* αναζητούμε ρήματα και ουσιαστικά που περιγράφουν την κατάσταση της Ελλάδας και της Τουρκίας, στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, καθώς και τη γλωσσική κατασκευή της Μεγάλης Ιδέας. Στο στάδιο της *κατηγορήσης* εντοπίζουμε ανθρωπωνύμια και χαρακτηρισμούς που αποδίδει ο Β. στον εαυτό του, στο βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ και στους πολιτικούς του αντιπάλους, μέσα στο κλίμα που δημιούργησε ο Εθνικός Διχασμός. Στο στάδιο της *επιχειρηματολογίας* προσδιορίζουμε τα επιχειρήματα που προβάλλει ο Β. για την ανάληψη πολεμικής δράσης και την αποστολή εκστρατευτικού σώματος στη Μ. Ασία, καθώς και αυτά που δικαιολογούσαν την

προκήρυξη εκλογών, κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, στον οποίο το ελληνικό κράτος είχε παρατάξει το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων του.

Τα κείμενα που μελετήσαμε περιλαμβάνουν δύο δημόσιους λόγους προς τον αθηναϊκό λαό, πέντε αγορεύσεις στη βουλή, σελίδες ημερολογίου, την ημερήσια διαταγή προς το ελληνικό αποβατικό σώμα στη Σμύρνη, ένα απόσπασμα από συζήτηση στη Βουλή από την οποία παραθέτουμε τα σημεία που σχετίζονται με το θέμα της εργασίας, τέσσερα υπομνήματα, και δώδεκα από τις δεκαέξι επιστολές που έστειλε ο Β. στον αντικαταστάτη του Εμμανουήλ Ρέπουλη, κατά τη διάρκεια της απουσίας του στην Ευρώπη. (1919-20) Τα τρία υπομνήματα (το υπόμνημα της Διάσκεψης Ειρήνης ο Στεφάνου αναφέρει ότι το άντλησε από τον «Ελεύθερο Τύπο») και οι επιστολές σώζονται στο προσωπικό αρχείο του Β, οι αγορεύσεις στη Βουλή βρίσκονται στην Εφημερίδα των Συνθημάτων της Βουλής, ο λόγος του 1916 δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα «Πατρίς» (14/8/1916) και ο λόγος του 1919 στην εφημερίδα «Ελεύθερος Τύπος» στις 19/11/1919. Από αυτές τις πηγές ο Στέφανος Στεφάνου αναδημοσιεύει τα κείμενα στη συγκεντρωτική έκδοσή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ - ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

4.1 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΧΑΣΜΟΥ 1915-17

4.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1915 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ

Το 1915 διαφαίνεται καθαρά ο κίνδυνος επεκτάσεως, στα Βαλκάνια, του Α' Παγκοσμίου Πολέμου που έχει ήδη ξεσπάσει από το 1914. Μπροστά στο ενδεχόμενο αυτό η Ελλάδα οφείλει να λάβει θέση, αναλογιζόμενη τις συμμαχικές υποχρεώσεις της προς τη Σερβία καθώς και την τύχη του μικρασιατικού ελληνισμού, που ήδη υφίσταται από το 1914 άγριες διώξεις από τους Τούρκους και απειλείται με αφανισμό. Οι σύμμαχοι της Αντάντ και συγκεκριμένα οι Άγγλοι καλούν την Ελλάδα να βοηθήσει τη Σερβία, υποσχόμενοι εδαφικές παραχωρήσεις στα παράλια της Μ. Ασίας. Λόγω αυτών των εξελίξεων, ο Β. στέλνει στο βασιλιά Κωνσταντίνο τρία υπομνήματα, το πρώτο στις 11 Ιανουαρίου, το δεύτερο στις 17 του ίδιου μήνα και το τρίτο στις 17 Φεβρουαρίου 1915.

Στο **1^ο υπόμνημα** της 11^{ης} Ιανουαρίου ο Β. δηλώνει ότι η Ελλάδα οφείλει, σε περίπτωση επίθεσης της Βουλγαρίας στη Σερβία, να σπεύσει σε βοήθειά της. Το βασικό επιχείρημά του είναι η ηθική υποχρέωση για τήρηση της συμμαχικής συνθήκης με τη Σερβία. Εκτός

από αυτό αναφέρεται και στα ανταλλάγματα, τα οποία υποσχέθηκαν οι Βρετανοί στην Ελλάδα, για παραχώρηση εδαφών στη Μ. Ασία. Έτσι χρησιμοποιεί σε πέντε σημεία αναφορές στην ηθική διάσταση της περίπτωσης και τον τόπο για τον σεβασμό του δικαίου.: «καλούμεθα να μετάσχωμεν του πολέμου, όχι πλέον προς εκτέλεσιν **ηθικών υποχρεώσεων**», «εάν δεν θέλωμεν να **ατιμασθώμεν** αθετούντες τας προς αυτήν συμμαχικάς υποχρεώσεις», «αν αδιαφορούντες διά την **ηθικήν ημών έκπτωσιν**», «εάν προσετρέχωμεν τότε προς εκπλήρωσιν **επιτακτικού ημών καθήκοντος**» «η άρνηση ημών δεν θα κατέστρεφε μόνον την **ηθικήν ημών υπόστασιν** ως κράτους». Σύμφωνα με άρθρο του Ι. Μεταξά, η συνθήκη συμμαχίας Ελλάδας και Σερβίας είχε ήδη παραβιαστεί από την Ελλάδα, τον Αύγουστο του 1914, όταν η Αυστρία επιτέθηκε στη Σερβία και η Ελλάδα, στο αίτημα του Γιουγκοσλάβου πρωθυπουργού Πάσιτς απάντησε ότι θα τηρούσε ευμενή ουδετερότητα. Η απάντηση αυτή για τον Μεταξά ήταν ορθή, γιατί διαφορετικά η Ελλάδα κινδύνευε με καταστροφή. (Βενιζέλος & Μεταξάς Ιωάννης, 2003)

Επίσης παρατηρούμε ότι στα περισσότερα ρήματα του κειμένου χρησιμοποιείται η δυνητική οριστική, για παράδειγμα «θα ωφείλαμεν, θα ηδύνατο, θα ήτο, θα αντετασσόμεθα, θα εξητείτο, θα εγίνετο, κοκ». Η χρήση αυτής της έγκλισης μαζί με τη χρήση υποθετικών προτάσεων δείχνει την προσπάθεια του Β. να προβλέψει όλες τις πιθανές εξελίξεις και να υποδείξει την απαραίτητη αντίδραση από μέρους της Ελλάδας. Η αντίδραση αυτή εκφράζεται με δεοντική τροπικότητα και δηλώνεται με υποτακτική, για παράδειγμα (*«οφείλομεν να αποσύρωμεν τας αντιρρήσεις ημών...»*) Παραθέτουμε το πιο αμφιλεγόμενο σημείο των προτάσεων του Β., για το οποίο ο πολιτικός γνώριζε ότι θα προκαλέσει εύλογες αντιδράσεις: *«δεν θα εδίσταζα, όσον οδυνηρά κι αν είναι η εγχείρησις, να συμβουλεύσω την **θυσίαν** της Καβάλας, όπως διασωθή ο εν Τουρκία Ελληνισμός και ασφαλισθή η δημιουργία αληθούς **Μεγάλης Ελλάδος**, περιλαμβανούσης σχεδόν τας χώρας, εις τας οποίας ο Ελληνισμός έδρασε κατά την μακραίωνα αυτού ιστορίαν»*. Η πρόταση αυτή για την παραχώρηση της Καβάλας στη Βουλγαρία, σύμφωνα με σύγχρονους ιστορικούς αποτελεί πολιτικό σφάλμα, γιατί προσέφερε στους αντιπάλους του πολιτικά και ιδεολογικά επιχειρήματα εναντίον του και ξυπνούσε τα πάθη του «Μακεδονικού αγώνα». (Δερτιλής, 2021)

Ταυτόχρονα, με βάση τους τόπους της κρισιμότητας και των επιπτώσεων, εκφράζει την απόλυτη βεβαιότητα ότι η Τουρκία, σε περίπτωση νίκης της εναντίον της Αντάντ, *« θα συμπληρώση άνευ αναβολής και συστηματικώς το έργον της καταστροφής του εν Τουρκία ελληνισμού, αποδιώκουσα άνευ προσχημάτων πλέον και αγεληδόν τους πληθυσμούς*

τούτους και δημεύουσα τας περιουσίας των». Στο έργο αυτό θα έχει την αμέριστη συμπαράσταση της Γερμανίας, η οποία εποφθαλμιούσε την οικονομική εκμετάλλευση της περιοχής. Για τη σωτηρία των Ελλήνων της Μ. Ασίας και τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας θεωρεί επιβεβλημένη τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο. Στο υπόμνημα αυτό σε πέντε σημεία γίνεται αναφορά στην Τουρκία, επανάληψη που δηλώνει τη βαρύνουσα σημασία που απέδιδε ο Β. στην αντιμετώπιση των ανηλεών διωγμών που είχε εξαπολύσει κατά των Ελλήνων της Μ. Ασίας, με στόχο να εξασφαλιστεί η σωτηρία τους.

Στο 2^ο υπόμνημα (17/1/1915) ο Β. επανέρχεται χρησιμοποιώντας τέσσερις φορές το σχήμα της μεταφοράς, για να χαρακτηρίσει την παραχώρηση της Καβάλας στη Βουλγαρία με τον όρο **θυσία** και να τονίσει ότι τα ανταλλάγματα που θα εξασφαλίσει η Ελλάδα στη Μ. Ασία (η οποία αναφέρεται οκτώ φορές μέσα στο κείμενο) στην περίπτωση αυτή θα είναι πολλαπλάσια τόσο σε έκταση εδαφών όσο και σε πληθυσμό. Επαναλαμβάνει ξανά την ακράδαντη πεποίθησή του ότι «εάν δεν μετάσχωμεν του πολέμου, οιαδήποτε κι αν είναι η έκβασις αυτού, χάνεται δι' ημάς οριστικώς, ... ο Ελληνισμός της Μ. Ασίας. Εάν μεν νικήση η Τριπλή Συνεννόησις θα διανεμηθούν αι Δυνάμεις αυτής, είτε μόναι, είτε μετά της Ιταλίας και την Μικράν Ασίαν μετά της λοιπής Τουρκίας». Η πρόβλεψη αυτή βασίζεται στο πραγματικό δεδομένο ότι οι Τούρκοι είχαν αρχίσει από το 1914 μαζικές διώξεις των Ελλήνων της Μ. Ασίας και τους συνέχιζαν το 1915. (τόπος της απειλής και της κρισιμότητας).

Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας επαναλαμβάνεται και σε αυτό το υπόμνημα με την εξής ρητορική ερώτηση: *«Πώς είναι δυνατόν [...] να αφήσωμεν να παρέλθῃ ἡ ὑπὸ τῆς θείας προνοίας παρεχομένη ἡμῶν ευκαιρία, ὅπως πραγματοποιήσωμεν τὰ **τολμηρότερα ἡμῶν εθνικά ιδεώδη**;»* Στους ενδοιασμούς των στρατιωτικών του Γενικού Επιτελείου ότι η Ελλάδα δεν θα μπορεί να διοικήσει τόσο εκτενείς περιοχές, παρόλο που παραδέχεται ότι είναι βάσιμοι, αντιτείνει ότι *«τα επιτευχθέντα αποτελέσματα τῆς Ελληνικῆς Διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ ἀποδεικνύουσιν ὅτι παρὰ τὰς πολλὰς δυσχερείας τὸ ἔργον τοῦτο δὲν υπερβαίνει τὰς δυνάμεις τῆς Ελλάδος καὶ τοῦ Ελληνισμοῦ»*. Δυστυχώς, ἐδῶ διαπιστώνουμε ὅτι ὑπάρχει λογικὴ πλάνη, γιατί ἡ ἀναλογία με τὴν περίπτωση τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι σίγουρο ὅτι ἰσχύει, ἐφόσον πρόκειται γιὰ δύο ξεχωριστὲς περιοχές, με ἐντελῶς διαφορετικὰ χαρακτηριστικά. Ἐπίσης προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι ὁ Β. σπεύδει νὰ προδικάσει ὅτι *«εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀπασχολήσωμεν μέρος τῶν δυνάμεων μας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πρὸς πρόληψιν τοπικῆς ἐκεῖ ἐξεγέρσεως, ἄλλως τε ὅλως ἀπιθάνου (sic), ἀφού ἐκλείποντος μάλιστα παντελῶς τοῦ οθωμανικοῦ κράτους, οἱ Μουσουλμάνοι ὑπήκοοι*

ημών έσονται άριστοι και νομιμοφρονέστατοι πολίται». Στο σημείο αυτό, παρατηρούμε ότι εκφράζει υπερβολική αισιοδοξία ο Β. έχοντας σαφώς υποτιμήσει τον κίνδυνο που υπήρχε το κίνημα των Νεότουρκων (και με τη βοήθεια ευρωπαϊκών δυνάμεων, όπως η Ιταλία και η Γερμανία) να προβάλλει αντίσταση σε ενδεχόμενη ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μ. Ασία. Αυτό αποδείχθηκε το Μάιο του 1919, όταν το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα αποβιβάστηκε στη Σμύρνη.

Παρακάτω αναφέρει ότι *«η επιδειχθείσα ζωτικότητα της Νέας Ελλάδος εφείλκυσεν επ' αυτής την αμέριστον εμπιστοσύνην ωρισμένων Δυνάμεων, αίτινες θεωρούσιν αυτήν ως σπουδαίον παράγοντα αναπλάσεως εν τη Ανατολή, καθ' ην στιγμήν το τουρκικόν κράτος καταρρέει*». Η υποστήριξη αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων επαναλαμβάνεται σε άλλα τέσσερα σημεία του κειμένου και με άλλα ουσιαστικά όπως «φιλία» και «συμπάθεια». Δυστυχώς, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια η στάση των ισχυρών κρατών καθορίζεται αυστηρά με βάση τα συμφέροντά τους και όχι οποιοδήποτε άλλο κριτήριο. Στο τέλος του κειμένου, για να κολακέψει τις φιλοδοξίες του Κωνσταντίνου, τον δελεάζει με το όραμα ότι *«θα δοθή εις την Υμετέραν Μεγαλειότητα όχι μόνο να δημιουργήσετε τη Μεγαλειτέραν Ελλάδα, αλλά και να στερεώσετε το στρατιωτικό κατόρθωμα, δι' αρτίας πολιτικής οργανώσεως του νέου Κράτους...»*.

Στο 3^ο υπόμνημα (17/2/1915) σε τρία σημεία στην αρχή του κειμένου ο Β. τονίζει ότι τα ελληνικά συμφέροντα μπορούν να εξυπηρετηθούν καλύτερα, αν ταχθεί στο πλευρό της Αγγλίας. (... όπως προέλθη η Ελλάδα εις στενωτέραν όσον το δυνατόν προσέγγισιν προς την Αγγλίαν, ...ης τα συμφέροντα άριστα δύνανται να εναρμονισθούν προς τα ημέτερα εν τη ανατολική λεκάνη της Μεσογείου...η Αγγλία θα ήτο υπέρ πάσαν άλλην Δύναμιν εις θέσιν να προαγάγη την πραγματοποίησιν των εθνικών ημών βλέψεων). Στη συνέχεια αναφέρεται στη σχεδιαζόμενη επιχείρηση των συμμάχων της Αντάντ στα Δαρδανέλλια και προτείνει τη συμμετοχή και ελληνικού στρατιωτικού σώματος σε αυτήν, χωρίς κόστος για την ελληνική στρατιωτική ισχύ στη Μακεδονία. Αν η επιχείρηση αυτή ήταν νικηφόρα ο Β. υποστηρίζει ότι *«θα συνεπράττομεν εις την ρύθμισιν του ζητήματος της Κωνσταντινούπολης και των Στενών»* με αντίστοιχα οφέλη στη Μ. Ασία. Στην εντελώς αντίθετη κατεύθυνση ο Ι. Μεταξάς, τότε αρχηγός του Γενικού Επιτελείου αντιτάχθηκε σθεναρά στην πρόταση αυτή του Β., γιατί θεωρούσε ότι δεν υπήρχαν πλέον, τον Φεβρουάριο του 1915, οι κατάλληλες συνθήκες για την επιτυχή έκβασή της. Οι Τούρκοι είχαν παρατάξει έναν επαρκή αριθμό στρατιωτών και είχαν εγκαταστήσει πυροβόλα, για να αντιμετωπίσουν πιθανή εισβολή στα Στενά. (Βενιζέλος & Μεταξάς Ιωάννης, 2003) Οι

τραγικές απώλειες των συμμαχικών δυνάμεων (210.791 νεκροί στρατιώτες και 5.241 αξιωματικοί από την πλευρά μόνον των Άγγλων) επιβεβαίωσαν τις εκτιμήσεις του, τον Απρίλιο του 2015. Ο Β. θεωρούσε ότι τον Φεβρουάριο οι Τούρκοι δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένοι, για να αντισταθούν. Επειδή υπάρχει διαρκώς ο κίνδυνος της βουλγαρικής επίθεσης, ο Β. θεωρεί ότι, αν η Ελλάδα εξακολουθήσει να αρνείται τη συμμετοχή της στον παγκόσμιο πόλεμο, θα χάσει τη συμμαχική οικονομική ενίσχυση και τη γενικότερη υποστήριξη των δυτικών δυνάμεων της Αντάντ (τις οποίες αποκαλεί «*φυσικούς φίλους*»), για την ικανοποίηση των αιτημάτων της. Στην αντίθετη περίπτωση, θα πρέπει να ταχθεί στο αντίπαλο στρατόπεδο των κεντρικών δυνάμεων, όχι όμως με δική του κυβέρνηση.

4.1.2 ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (21/10/1915)

Ενώ η διχογνωμία των δύο πολιτειακών παραγόντων (Κωνσταντίνου και Βενιζέλου) για το ζήτημα της εξόδου της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνεχίζεται κατά τη διάρκεια του 1915 ο Β. αναγκάζεται να παραιτηθεί και το κόμμα των Φιλελευθέρων κερδίζει τις εκλογές το Μάιο. Παρ' όλα αυτά, τον Οκτώβριο υποχρεώθηκε σε παραίτηση ξανά ο Β. από το βασιλιά, που έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Στο διάστημα αυτό διεξήχθησαν στη βουλή θυελλώδεις συζητήσεις ανάμεσα στο Β. και τους εκπροσώπους των παλαιών κομμάτων, τα οποία συνέτριψε η επανάσταση του 1909 που έφερε τον Β. στην εξουσία το 1910. Οι παλαιοκομματικοί πολιτικοί δεν είχαν πάψει ποτέ να προκαλούν προσκόμματα και να εξυφαίνουν δολοπλοκίες, για να αποδυναμώσουν τον Β. και να μποϊκοτάρουν την πολιτική του. Μία από αυτές τις συζητήσεις είναι η τελευταία πριν από την προκήρυξη των νέων εκλογών, το Δεκέμβριο. Από αυτήν, επιλέγουμε να παρουσιάσουμε τα σημεία, που σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας.

Αρχικά ο Β. αναφέρθηκε στην προσβλητική προς τη βουλή συμπεριφορά του υπουργού Στρατιωτικών Γιαννακίτσα, την οποία απέδωσε (χαριτολογώντας) στο γεγονός ότι ο εν λόγω υποστράτηγος παρασύρθηκε από τον χαρακτηρισμό του ίδιου του Β. που την είχε ονομάσει «*σύλλογον προκρίτων*». Η μεταφορά αυτή δηλώνει την υποβάθμιση του ρόλου του βασικού οργάνου της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Στη συνέχεια, όταν ο Β., αγορεύοντας, δήλωσε ότι «*ο πόλεμος ο νέος μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας είναι αναπόφευκτος και είναι επί θύραις*» καθώς και «*όταν δε βλέπωμεν παρασκευαζομένην την*

καταστροφήν αυτήν διά της πολιτείας, την οποίαν ηκολουθήσατε...δεν μπορεί παρά να εξηγηθή διατί διατελούμεν εις οδύνην στυγνήν...» ρωτήθηκε από το βουλευτή Γ. Νοταρά «Ὡστε ο βασιλεύς θέλει την καταστροφήν του ελληνικού λαού, κύριε συνάδελφε;».

Τότε απάντησε επί λέξει: «Ο Βασιλεύς εν τω κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι δεν έχει πολιτικήν.[...] μόνον μικροί πολιτικοί άνδρες δύνανται να διεξάγωσι τους αγώνας κατά των ισχυροτέρων αντιπάλων, κρυπτόμενοι όπισθεν της **ανευθύνου Βασιλικής Αρχής**». Ο ισχυρισμός του Β. επιβεβαιώνεται, αν ανατρέξουμε στο άρθρο 29 του συντάγματος του 1911, όπου ορίζεται σαφώς ότι το πρόσωπο του βασιλιά είναι ανεύθυνο και απαραβίαστο. (Το Σύνταγμα Της Ελλάδος: Μετά Την Κατά Το Έτος 1911 Αναθεώρησιν Και Μεταρρύθμισιν Αυτού, 1911).

Παρακάτω, απαντά κατηγορηματικά αρνητικά στην ανωτέρω ερώτηση του βουλευτή, δηλώνοντας ότι δεν αμφισβητεί τον πατριωτισμό του βασιλιά και προσθέτει ότι: «Γνωρίζετε ότι η τοιαύτη διοίκησης των λαών δεν είναι η συνταγματική βασιλεία, δεν είναι η βασιλευομένη δημοκρατία, υπό την οποίαν τελούμεν από ημίσεος αιώνος, αλλ' είναι **πολίτευμα μοναρχικόν**, κατά το οποίον αι τύχαι της χώρας πρέπει να ανατίθενται εις τας χείρας ενός ανδρός;». Επιπλέον. αφού αναφέρει τις συνεχείς αντισυνταγματικές παρεμβάσεις του Βασιλιά, που οδήγησαν δύο φορές σε διάλυση τη βουλή καταλήγει ότι «το φιλελεύθερον ελληνικόν πολίτευμα, υπό το οποίον εβιώσαμεν επί ήμισυ αιώνα, κατέστη χειρότερον από το **κουρέλι**, οποίον εθεώρησαν τινές τας συνθήκας τας διεθνείς».

Παρόλο που αναγνωρίζει ότι «ο Βασιλεύς των Ελλήνων είναι διακεκριμένος στρατηγός, έχει εξαιρετική ειδικότητα εις τα στρατιωτικά θέματα, [...] **εκ του Συντάγματος δεν έλαβε ποτέ αφορμήν ν' ασκήση ως πολιτικός ανήρ υπεύθυνος την εκτελεστικήν εξουσίαν**». Η συνταγματική διαφωνία του Β. με τον βασιλιά Κωνσταντίνο αφορούσε την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Η «αυτοκυβέρνηση», δηλαδή η εφαρμογή της δημοκρατικής αρχής ίσχυε, σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο, για την εσωτερική διακυβέρνηση, ενώ οι μονάρχες διέθεταν προνομίες στο χώρο της εξωτερικής πολιτικής και αμύνης. Τέτοιες προνομίες ίσχυαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία. Ο Β., σύμφωνα με τον Ε. Χατζηβασιλείου, δεν αρνήθηκε τη δυνατότητα του βασιλιά να έχει άποψη για το ζήτημα της εμπλοκής της χώρας στον παγκόσμιο πόλεμο, αρνήθηκε τη δεύτερη διάλυση της βουλής, για τον ίδιο λόγο, για τον οποίο το εκλογικό σώμα είχε ήδη εκφέρει άποψη, κατά τη διεξαγωγή των πρώτων εκλογών. (Παπαδάκης, 2014)

Η παραπάνω θέση επιβεβαιώνεται όταν ο Δ. Ράλλης επισημαίνει σκωπτικά ότι ο Β. «επέρριψε καθ' ημών και την μομφήν ότι κατηντήσαμεν το πολίτευμα **κουρέλι**. Αυτή είναι η λέξις την οποίαν μετεχειρίσθη ο συμπολίτης μου», εκείνος του απαντά «Δεν νομίζετε ότι θα μετεβάλλετο εις **ράκος** το πολίτευμα, εάν διεξαγομένου ενός τοιούτου αγώνος παγκοσμίου [...] υμείς συνεβουλευέτε εις **το Στέμμα** την πρώτην φοράν να απομακρύνη τον εκλεκτόν της πλειοψηφίας [...] έπειτα δε συνεβουλευέτε και πάλι **το Στέμμα** να μην αποβλέψη εις την ετυμηγορίαν ταύτην του λαού, αλλά να κάμη νέαν δήθεν έκκλησιν εις τον λαόν». Στη διαπίστωση αυτή ο Β. χρησιμοποιεί δύο φορές τη μετωνυμία το «**Στέμμα**» προκειμένου να αναφερθεί στο βασιλιά Κωνσταντίνο, αποδεικνύοντας το σεβασμό του προς τον θεσμό, παρόλο που τον κατηγορεί για παραβίαση του πολιτεύματος. Ταυτόχρονα, παρατηρούμε την επίκριση του βουλευτή Θεοτόκη, προς τον Β. επειδή χαρακτήρισε το πολίτευμα «**κουρέλι**», χρησιμοποιώντας μία λέξη της καθομιλουμένης. Ο Β. χαρακτήρισε έτσι το πολίτευμα, όπως είχε εξελιχθεί η πολιτική κατάσταση μετά από την απομάκρυνση από την εξουσία του πολιτικού, στον οποίο ο λαός είχε εμπιστευθεί «τη διακυβέρνησιν του **σκάφους** της πολιτείας». Το ουσιαστικό αυτό παραπέμπει στη μεταφορά που χρησιμοποιεί ο Κρέοντας στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή όταν αναφέρεται στην πόλη: «Γιατί ξέρω ότι αυτή (η πόλη) είναι η μόνη σωτηρία, και μόνο όσο το πλοίο που μέσα ταξιδεύουμε, ορθό στέκει, τότε είναι που κάνουμε τους φίλους.» (189-190) (Σοφοκλής, 2015)

Στη συνέχεια, ενώ ο Β. επιμένει ότι τα ανταλλάγματα που θα ελάμβανε η Ελλάδα στη Μ. Ασία για τις παραχωρήσεις που είχε προτείνει από τα εδάφη της Μακεδονίας στη Βουλγαρία ήταν πολύ μεγαλύτερα, ο βουλευτής Θεοτόκης αντιτείνει ότι η κατοχή αυτών των μικρασιατικών εδαφών δεν βρίσκεται στα χέρια των δυνάμεων, που υπόσχονται να τα παραχωρήσουν στην Ελλάδα.

Κατόπιν, αναφέρει ότι η αντιπολίτευση ασκούσε σκληρή κριτική στην πολιτική της κυβέρνησης των φιλελευθέρων, κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων, που ήταν νικηφόροι και οδήγησαν στην διεύρυνση των ελληνικών συνόρων στη Μακεδονία. Χαρακτηρίζει τις αντιλήψεις των αντιπάλων του «*αντιλήψεις του παλαιού πολιτικού κόσμου της Ελλάδος*» που αν επιβάλλονταν θα κρατούσαν την Ελλάδα στα σύνορα που είχε πριν από το 1912. Είναι πραγματικά αξιοσημείωτο ότι ο Β. αναφέρει ότι υπήρξαν κατηγορίες εναντίον του, γιατί η Ελλάδα διεξήγαγε δύο βαλκανικούς πολέμους «*ουδέν άλλο κατορθώσασα παρά να εξασθενίση τον εν Τουρκία Ελληνισμόν...*». Εδώ όπως και σε άλλα τρία σημεία στο λόγο του χρησιμοποιεί το σχήμα της αντίθεσης, χαρακτηρίζοντας

τους αντιπάλους του «*παλαιόν κόσμον*» ή «*παλαιά Ελλάδα*» σε αντιδιαστολή με το κόμμα των Φιλελευθέρων που αποτελούσε «*τον νέον μετεπαναστατικόν κόσμον*» ή τη «*νέα Ελλάδα*». Χρησιμοποιώντας ευθύ λόγο, απευθύνει στην αντιπολίτευση την εξής χαρακτηριστική ερώτηση: «*Δεν νομίζετε τότε, Κύριοι, ότι η νέα Ελλάς δικαιούται να είπη προς την παλαιάν Ελλάδα, Κύριοι, έχετε την υποχρέωσιν ενώπιον και πάλιν δυσχερειών τόσον μεγάλων και τόσον πολυπλόκων να παραμερήσετε και να αφήσετε τον τόπον εις την νέαν Ελλάδα, την έχουσαν το ψυχικό σθένος, όπως αντιμετωπίση τας περιστάσεις;*». Η χρήση από τους πολιτικούς χαρακτηρισμών με θετικό πρόσημο για τους ίδιους και αρνητικό για τους αντιπάλους αποκαλύπτει πολλά για τις ιδεολογικές αξίες αυτών που τις προβάλλουν. (Beard, 2000) Ο Β. θεωρούσε ότι το κόμμα των Φιλελευθέρων ασκούσε υπό την ηγεσία του, μία πολιτική που θα οδηγούσε στην εδαφική επέκταση και κατά συνέπεια στην οικονομική ενίσχυση και μελλοντική διασφάλιση του κράτους,

Πριν από το τέλος της συζήτησης προβλέπει ότι, αν τελειώσει ο παγκόσμιος πόλεμος και η οθωμανική αυτοκρατορία δεν διαμελισθεί, τότε ο ελληνισμός της Μ. Ασίας θα εκπατρισθεί (χρησιμοποιεί τη μεταφορά «*εκρίζωμα*» τρεις φορές) και θα φτάσουν στην Ελλάδα εκατομμύρια πρόσφυγες, τους οποίους θα πρέπει να αποκαταστήσει. Καταλήγοντας αποφαινεται ότι «*είναι αδύνατον να ζήσουν τα μικρά έθνη και να προαχθούν, άνευ διηνεκούς αγώνος... η μεγάλυνσις της Ελλάδος δεν πρόκειται μόνο να θεραπεύση ηθικής ανάγκας και ν'αποτελέση εκπλήρωσιν υποχρεώσεως προς τους αλύτρωτους αδελφούς, αλλ' είναι εν ακόμη αναγκαίον προαπαιτούμενον του να μείνη το Κράτος βιώσιμον*». Επομένως η εκπλήρωση της Μ. Ιδέας είναι για τον Β. απαραίματος όρος για την εθνική ισχυροποίηση και επιβίωση και όχι μόνο εκδήλωση αλληλεγγύης προς τους υπόδουλους Έλληνες.

4.1.3 ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ (14/8/1916)

Ενώ ο Β. εξαναγκάστηκε σε παραίτηση από τον βασιλιά δύο φορές, μέσα στο 1915, μετά τις εκλογές του Δεκεμβρίου, έχουν αναλάβει την εξουσία φιλοβασιλικές κυβερνήσεις. Στην τελευταία πρωθυπουργός είναι ο Α. Ζαΐμης. (από τις 8/6). Ο Β. εκφωνεί τον λόγο αυτό στο συλλαλητήριο που οργάνωσε μπροστά από το σπίτι του, για να διαμαρτυρηθεί ο αθηναϊκός λαός, για την παράδοση της Μακεδονίας στους Βουλγάρους. Η ανταπόκριση του κόσμου στο κάλεσμά του υπήρξε πάνδημη. Ο Β. απευθύνεται μέσω των παρισταμένων στον ίδιο τον βασιλιά Κωνσταντίνο χρησιμοποιώντας β' ενικό πρόσωπο

και αρχικά επαναλαμβάνει τρεις φορές τη φράση «*έγινες θύμα*», για να αναφερθεί αρχικά στην ολέθρια επιρροή του βασιλικού περιβάλλοντος και των στρατιωτικών επιτελών που «καπηλεύτηκαν» την αγάπη του λαού προς τον βασιλιά, με σκοπό να επαναφέρουν τη «*φασυλοκρατία*». Ο βασιλιάς επίσης παρασύρθηκε από τη γερμανοφιλία του, που ήταν εύλογη λόγω της γερμανικής αγωγής που είχε λάβει και της καταγωγής της συζύγου του Σοφίας.

Στη συνέχεια παρατηρούμε ότι ο ρήτορας χρησιμοποιεί έντεχνα το α' πληθυντικό πρόσωπο, για να προβάλλει τις εξελίξεις που αφορούν όλο τον ελληνικό λαό. Οι Βούλγαροι έχουν καταλάβει την ελληνική Μακεδονία και η Ελλάδα έχει καταντήσει «*οικτιρομένη, περιφρονημένη, χλευαζόμενη και ραπιζόμενη*». (χρήση του σχήματος της πολυμετοχίας) Επισημαίνει την τραγική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει το κράτος, με τη μεταφορά «η ακολουθήσασα πολιτική... προκάλεσε *«βαρυτάτην νόσον εις όλον τον εθνικόν οργανισμόν*». Με τη χρήση προτρεπτικής υποτακτικής και σε β' πρόσωπο παρακινεί τον βασιλιά να απαλλαγεί από τις ολέθριες επιρροές και να σταματήσει να λειτουργεί ως «*αρχηγός κόμματος*». Είναι χαρακτηριστική η παραίνεσή που του απευθύνει αυτή τη φορά με τη χρήση προστακτικής: «*Ανέβα πάλιν τās βαθμίδας του Θρόνου σου και στάσου εκεί υψηλά*». Η προτροπή αυτή δηλώνει ότι ο βασιλιάς έχει υποβιβαστεί σε θέση κομματάρχη. Του ζητά να απομακρύνει τους δόλιους εκμεταλλευτές της ανώμαλης αυτής κατάστασης και να επιτρέψει στην κυβέρνηση να συνεργαστεί με τις δυνάμεις της Αντάντ, που είναι οι φυσικοί σύμμαχοι της Ελλάδας και «*οι κατά παράδοσιν προστάται και ενεργείται αυτής*». Αφού διαβεβαιώσει τον Βασιλιά ότι οι Φιλελεύθεροι δεν είναι εχθροί του θρόνου, αλλά «*ευλαβείς τηρηταί*» τους πολιτεύματος, αυτές τις παραινήσεις ζητά από την αντιπροσωπεία των παρισταμένων να μεταφέρουν στο βασιλιά, αφού διαλυθούν ήσυχα.

Δυστυχώς οι εξελίξεις διέψευσαν τις προσδοκίες του Β. και τον οδήγησαν να γίνει ξανά επαναστάτης και να τεθεί επικεφαλής μαζί με τους Δαγκλή και Κουντουριώτη, του κινήματος της Εθνικής Άμυνας (Σεπτέμβριος 1916). Έτσι η Ελλάδα οδηγήθηκε επίσημα στον Εθνικό Διχασμό, με τη δημιουργία δύο ξεχωριστών κρατών στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Το κίνημα του Βενιζέλου δεν στρεφόταν κατά της βασιλικής δυναστείας της Ελλάδας, δεν έθετε δηλαδή ζήτημα πολιτειακό. Στρεφόταν κατά του τότε βασιλιά Κωνσταντίνου και της πολιτικής που ακολουθούσε στο ζήτημα της εξόδου της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. (Χαλκιαδάκης, 2019)

4.1.4 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (13/8/1917)

Η Βουλή που συγκλήθηκε στις 13/8/1917, μετά την εκδίωξη του Κωνσταντίνου τον Μάιο και την επιστροφή του Β. στην Αθήνα, είναι η «*Βουλή των Λαζάρων*», η βουλή της 31^{ης} Μαΐου 1915. Σ' αυτή τη μνημειώδη ομιλία του ο Β., αφού κάνει μία αναδρομή στην εποχή των βαλκανικών πολέμων και έναν απολογισμό της κατάστασης, προσπαθεί να εξυψώσει το εθνικό φρόνημα, προκειμένου να μπει η χώρα στον προ πολλού διεξαγόμενο πόλεμο. Αρχικά, παρουσιάζει το χρονικό της σύγκρουσης με το Στέμμα, χρησιμοποιώντας **σαράντα έξι φορές ευθύ λόγο**, για να παραθέσει σε αρκετά σημεία τα λόγια του βασιλιά καθώς και άλλων προσώπων. Η χρήση του ευθέος λόγου προσδίδει στο κείμενο αξιοπιστία, αφού μεταδίδει τα λόγια κάποιου, εν προκειμένω του βασιλιά, όπως τα είπε. Παραθέτουμε ένα παράδειγμα, όπου ο βασιλιάς απαντά στον Άγγλο ναύαρχο Καρ, που ζητά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία των συμμάχων στην Καλλίπολη τα εξής: «*Διατί όλ' αυτά; Εγώ δεν έχω σκοπόν να κάμω πόλεμον κατά της Τουρκίας; Εις ένα πράγμα εγώ είμαι σύμφωνος, ότι αν η Τουρκία μας κάμη πόλεμον και θελήσετε εσείς να μας βοηθήσετε, εγώ θα δεχθώ την βοήθειά σας*». Ο βασιλιάς, στην ουσία, απαντά στους Άγγλους, ότι θα συμμετάσχει σε επιχειρήσεις κατά της Τουρκίας, εφ' όσον αυτή πρώτη επιτεθεί στην Ελλάδα. Ο Β. αποδίδει αυτή την απάντηση του βασιλιά στην επιθυμία του να μη δυσαρεστήσει τη Γερμανία.

Πριν περάσει στο θέμα της εφαρμογής της συνθήκης με τη Σερβία και την υποχρέωση της Ελλάδας να τη βοηθήσει, σε περίπτωση που δεχόταν επίθεση από τη Βουλγαρία (ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος βρίσκεται στο τρίτο έτος διεξαγωγής του και η Ελλάδα δεν έχει ακόμα εμπλακεί, τηρώντας ουδετερότητα) αναφέρεται στην τύχη του μικρασιατικού ελληνισμού στα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας, που υφίσταται ήδη διωγμούς και δημεύσεις περιουσιών από το 1914. Στο δεύτερο υπόμνημα που είχε υποβάλει στο βασιλιά τον Ιανουάριο του 1915 είχε αναφέρει τον αριθμό των 200.000 θυμάτων. Η Τουρκία αναφέρεται **είκοσι μία** φορές, προκειμένου ο Β. να προβάλλει την πολιτική της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των Ελλήνων, την οποία προτείνει και επαναλαμβάνει την πρόβλεψη ότι αν η Τουρκία νικήσει «*αποτέλεσμα της νίκης της θα ήτο η εντελής καταστροφή του Μικρασιατικού Ελληνισμού...*». Εκφράζει παράλληλα τη χαρά του, γιατί με την πολιτική που ακολούθησε από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων «*η μικρά, η τόσον περιφρονημένη Ελλάς έφθασε να καταλάβη θέσιν Δυνάμεως ισοτίμου προς τας μεγάλας Δυνάμεις εν τη ρυθμίσει της τύχης της Τουρκίας, η οποία απετέλεσε το μήλον της*

έριδος, μεταξύ των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων». Σε μία από τις πενήντα ερωτήσεις (ρητορικές και ευθείες) που χρησιμοποιεί σε αυτόν τον μακροσκελή λόγο απευθύνει στους βουλευτές το παρακάτω ειρωνικό ερώτημα (το οποίο σπεύδει ο ίδιος ν' απαντήσει): «Μήπως είδετε τον πολεμοχαρή και φαντασιόπληκτον Βενιζέλον, αναλαμβάνοντα την πανοπλία του Άρεως, εξερχόμενον εις πόλεμον, διά να κατακτήση τους λειμώνας αυτούς, τους οποίους του έδειξεν ο Σέρ Έδουαρδ Γκρέν; Όχι.». Με τη γλαφυρή αυτή ερώτηση, στην οποία ξεχωρίζουν οι μεταφορές, θέλει να τονίσει την περίσκεψη και τον ακριβή υπολογισμό των εθνικών συμφερόντων, πριν από την ανάληψη οποιασδήποτε πολεμικής δράσης, εκ μέρους της Ελλάδας.

Η αφετηρία της πολιτικής του Β. στη Μ. Ασία ανάγεται τον Αύγουστο του 1913, μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου. Ο Β. θεωρούσε ότι το Αιγαίο ήταν το μέσο επικοινωνίας της κυρίως Ελλάδας με τις μικρασιατικές ακτές. Σύμφωνα με την αντίληψή του τα νησιά του Αιγαίου, η δυτ. Μικρά Ασία, οι χερσόνησοι και οι κοιλάδες των ποταμών ως τα υψίπεδα του εσωτερικού δεν είχαν «ασιατικό» χαρακτήρα και γεωγραφικώς ανήκαν στην Ευρώπη. Επιπλέον οι Έλληνες της Μ. Ασίας ήταν οι «αρχαιότεροι» και «γνησιότεροι» αυτόχθονες της περιοχής. (Ριζάς, 2015)

Επιπλέον αξίζει να παραθέσουμε μία ερώτηση την οποία μεταφέρει ο Β. ότι δέχθηκε από το Επιτελείο για την επιχείρηση των Δαρδανελλίων και περιέχει έναν ιδιοματισμό από τα αρχαία ελληνικά : «*Τί μας ελκύει προς την Μικράν Ασίαν, τί κοινόν κονί και βαλανείω, τί έχομεν να κάμωμων εκεί;*». Με την ερώτηση αυτή το Επιτελείο, σύμφωνα με τον Β. αρνούνταν την εθνική υπόσταση των Μικρασιατών Ελλήνων. Θυμίζουμε ότι μετά από εισήγηση του αρχηγού του Επιτελείου Ι. Μεταξά η Ελλάδα δεν πήρε μέρος σ' αυτή την εκστρατεία που κόστισε στους Άγγλους εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς. (Βενιζέλος & Μεταξάς Ιωάννης, 2003, p. 77)

Όπως απέδειξε ο βαλκανικός πόλεμος, σύμφωνα με τον Β., η Ελλάδα είχε τη ζωτικότητα να δημιουργήσει «*έν μέγα και πλούσιον αληθώς νεωτεριστικόν κράτος*». Το επίθετο αυτό απαντά στην ονομασία του κόμματος του Χαρ. Τρικούπη και εκφράζει τη φιλελεύθερη ιδεολογία, που βασιζόταν στις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (διεξαγωγή ελεύθερων και αδιάβλητων εκλογών, σχηματισμό κυβέρνησης από της πλειοψηφία της βουλής, επιλογή υπουργών από τον πρωθυπουργό) που οδηγούσε στον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας και την παραγωγική της ανασυγκρότηση. (Ο Χαρίλαος Τρικούπης Και η Πολιτική Φυσιогνωμία Του Νεωτεριστικού Κόμματος, n.d.)

Κατόπιν προβαίνει στην παρακινδυνευμένη πρόβλεψη ότι, εφόσον η εκστρατεία της Καλλίπολης ήταν νικηφόρα, (σύμφωνα με τους υπολογισμούς του υπήρχαν μεγάλες πιθανότητες, γιατί στα τέλη του Φεβρουαρίου του 1915 ήταν ακόμα ανοχύρωτη) αυτό θα σήμαινε ταυτόχρονη κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, την οποία θα εγκατέλειπαν οι Τούρκοι. Δεν γνωρίζουμε με βάση ποια στοιχεία ο Β. μπορούσε να εκφράσει τέτοια πρόβλεψη. Επικρίνει την στάση του Ι. Μεταξά που απέρριψε την πρότασή του, για συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία της Καλλίπολης ως κακόπιστη, γιατί την έκρινε, με βάση τις συνέπειες που προέκυψαν, επειδή δεν εφαρμόστηκε.

Στη συνέχεια, διεκτραγωδεί όλα τα γεγονότα της σύγκρουσής του με τον βασιλιά με αφορμή την παροχή βοήθειας στη Σερβία που οδήγησαν στη δεύτερη παραίτησή του και στο κίνημα της Θεσσαλονίκης. (δεκάμηνη επιστράτευση, παράδοση του Ρούπελ και της Μακεδονίας στους Βουλγάρους, αιχμαλωσία ελληνικού στρατιωτικού σώματος και αποστολή του στη Γερμανία). Είναι αξιοσημείωτη η απάντηση του βασιλιά Κων/νου σε έναν από τους διαλόγους που παραθέτει ο Β.: *«Εγώ αναγνωρίζω ότι είμαι υποχρεωμένος να υπακούω εις την λαϊκήν ετυμηγορίαν, όταν πρόκειται διά τα εσωτερικά ζητήματα της Χώρας, αλλ' όταν πρόκειται για τα εξωτερικά ζητήματα... θεωρώ ότι, εφ' όσον έχω την αντίληψιν ότι έν πράγμα είναι σωστόν ή ότι δεν είναι σωστόν, οφείλω να επιμείνω να γίνη ή να μη γίνη, διότι εγώ είμαι υπεύθυνος απέναντι του Θεού»*. Κατά συνέπεια, χαρακτηρίζει το βασιλιά Κωνσταντίνο *«Μονάρχη ελέω Θεού», «τύραννον», «Γερμανόν στρατάρχην»* (sic) και *«αρχηγόν κόμματος»*, προκειμένου να στηλιτεύσει το ρόλο που έπαιξε στην αρνητική εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης, με την αντισυνταγματική παρέμβασή του, υπέρ της ουδετερότητας και κατ' επέκταση υπέρ της Γερμανίας. Μεταξύ των άλλων ο Β. διατυπώνει ευθέως την κατηγορία ότι, βάσει εγγράφων που κατέθεσε στη Βουλή, *«η πρωτοβουλία των διωγμών του Μικρασιατικού Ελληνισμού είναι καθαρώς γερμανική»*. Κατά τον ίδιο τρόπο χαρακτηρίζει και την αντίπαλη πολιτική *«γερμανική»*, τη βουλή μετά τις παρεμβάσεις του βασιλιά *«σύλλογο προκρίτων»*, και το πολίτευμα *«τυραννία», «μοναρχισμόν»* (τέσσερις φορές) και *«δεσποτισμόν»*. Τέλος, καταλήγει ότι η ακατάβλητη δύναμη του Ελληνισμού θα πετύχει την ανάκτηση των χαμένων εδαφών και τη δημιουργία της Ελλάδας, που προδιάγραψαν οι πόλεμοι του 1912 και του 1913. Τα συμφέροντα αυτής της Ελλάδας σκόπευε να διεκδικήσει στο Συνέδριο της Ειρήνης.

4.2 ΤΟ ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ (1919)

4.2.1 ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ (30/12/2018)

Στο υπόμνημα αυτό, που υπέβαλε στη Διάσκεψη για το τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου στο Παρίσι στις 6 Ιανουαρίου 1919, ο Β. προβάλλει τις ελληνικές διεκδικήσεις για τη Β. Ήπειρο, τη Θράκη, την Κων/λη και τη Μ. Ασία. Σύμφωνα με τον γραμματέα του Στέφανο Στεφάνου, προκειμένου να διασφαλίσει την εγκυρότητα των στοιχείων που παρουσιάζει για τις δύο περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, χρησιμοποιεί τουρκικές και γερμανικές στατιστικές, όσο και στατιστικές του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Αφού ζητήσει τη δημιουργία ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, στο οποίο θα συμπεριληφθούν 420.000 Έλληνες που κατοικούν στα βιλαέτια της Τραπεζούντας και των Αδάνων, αναφέρει ότι ο κύριος όγκος του ελληνικού πληθυσμού κατοικεί στα βιλαέτια του Αϊδινίου και της Προύσας και στα σαντζάκια των Δαρδανελλίων και της Νικομήδειας και ανέρχεται σε 1.013.195 άτομα. Οι Έλληνες αυτοί διατηρούν 565 εκκλησίες και 652 σχολεία. Αν συνυπολογίσει κανείς τους πληθυσμούς των Δωδεκανήσων, της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου, της Ικαρίας, της Ίμβρου και της Τενέδου, οι Έλληνες αριθμούν 1.383.333 άτομα. **(τόπος των αριθμών)** Ο Βενιζέλος ζητά το τμήμα αυτό της Δυτικής Μ. Ασίας να αποκοπεί από την οθωμανική αυτοκρατορία και μαζί με τα νησιά να προσαρτηθεί στην Ελλάδα, γιατί αποτελεί μια ξεχωριστή γεωγραφική ενότητα που διαφοροποιείται από την υπόλοιπη Μ. Ασία. Για να υποστηρίξει τη θέση του επικαλείται τη μελέτη ενός Γερμανού γεωγράφου, του Alfred Philippon (Reisen und Forschungen im Westlichen Kleinasien, 1915) σύμφωνα με την οποία το δυτικό τμήμα της χερσονήσου της Μ. Ασίας παρουσιάζει μία ιδιαίτερη γεωμορφολογία (εύφορες κοιλάδες που περιβάλλονται από όρη και διασχίζονται από ποταμούς) και δεν μοιάζει καθόλου με το εσωτερικό της που είναι άγονη στέπα. Επομένως το τμήμα αυτό συνιστά μία γεωγραφική ενότητα με τα νησιά του Αιγαίου πελάγους. (Στεφάνου, 1982)

Το επιχείρημα αυτό θα μπορούσε να αντιστραφεί, αν η διεκδίκηση αυτή αποτύγχανε για τους Έλληνες και περνούσε στην πλευρά των Τούρκων. Επιπλέον υπάρχει η ένσταση ότι τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάζει είναι οι αριθμοί, πριν από τους διωγμούς της περιόδου 1914-16. (Smith, 2022). Ο Ι. Μεταξάς συμμεριζόταν τις ίδιες απόψεις με τον Λ. Σμιθ και ως προς το βαθμό αξιοπιστίας των στατιστικών και ως προς τον κίνδυνο της

αντιστροφής των διεκδικήσεων σε περίπτωση νίκης των Τούρκων. (Βενιζέλος & Μεταξάς Ιωάννης, 2003)

Σε προγενέστερο χρόνο, το 1914, ο Β. είχε εκφράσει απόψεις υπέρ της συνέχισης της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή, γιατί αυτή εξυπηρετούσε τα οικονομικά συμφέροντα των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων. (Ριζάς, 2015) Εδώ, μετά τις θελκτικές υποσχέσεις της Αντάντ για εδαφικές παραχωρήσεις στη Μ. Ασία, καθώς και τις συνεχείς διώξεις των ελληνικών πληθυσμών, βλέπουμε σαφώς την αλλαγή της τακτικής του. Η προσάρτηση του τμήματος αυτού της Μ. Ασίας στην Ελλάδα στηρίζεται στο 12ο σημείο της διακήρυξης του προέδρου Ουίλσον, σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να κατοχυρωθεί ασφάλεια ζωής και ευκαιρίες αυτόνομης ανάπτυξης για όλες τις εθνότητες που κατοικούν στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας (αρχή της αυτοδιάθεσης των εθνотήτων). Εκτός από τα στατιστικά στοιχεία ο Β. επικαλείται και τη συνεχή και αδιάλειπτη παρουσία του ελληνισμού στα μέρη αυτά, από τους ομηρικούς χρόνους **(τόπος της ιστορίας)** και υπενθυμίζει τους ανηλεείς διωγμούς των Ελλήνων από την τουρκική κυβέρνηση κατά την περίοδο 1914-18. Επιπλέον, χρησιμοποιεί και ένα επιχείρημα που θυμίζει τη ρομαντική ιδεολογία περί εθνικής ταυτότητας, γιατί υποστηρίζει ότι οι Έλληνες της Μ. Ασίας αποτελούν *«το αγνότερον τμήμα της ελληνικής φυλής, όπερ καλλίτερον διετήρησε τον εθνικόν τύπον»*. Η εθνική αποκατάσταση αυτών των Ελλήνων εκφράζει τον έμπρακτο σεβασμό *«των αρχών υπέρ των οποίων πολέμησαν οι Σύμμαχοι»*. Είναι πολύ διαφωτιστική η ερώτηση με την οποία ο Β. κλείνει το τμήμα του κειμένου του που αφορά τον ελληνισμό της Μ. Ασίας : *«Πώς είναι δυνατόν να φαντασθή τις οι δημοκρατικοί λαοί, μετά την ολοκληρωτικήν νίκην, την οποίαν κατήγαγον διά να υπερασπίσουν την ανεξαρτησίαν των μικρών εθνών και το δικαίωμα να διαθέτουν τα καθ'εαυτά, θα υπήγον εν εκ των μάλλον ομογενών τμημάτων του ελληνικού έθνους υπό μίαν οιανδήποτε ξένην Δύναμιν, διά τον μόνον λόγον ότι αύτη είναι Μεγάλη Δύναμις ενώ το ελληνικό έθνος είναι μικρόν έθνος;»*. **(τόπος της δικαιοσύνης)**

Μαζί με το κριτήριο της αυτοδιάθεσης ο Β. προβάλλει και το κριτήριο της εθνικής συνείδησης. Για τον προσδιορισμού του εθνισμού ο Β. απέρριψε το κριτήριο της γλώσσας. Όπως ενδεικτικά ανέφερε ο ίδιος σε παρουσίασή του στην Ειδική Επιτροπή των Συμμάχων για τις ελληνικές διεκδικήσεις στην περιοχή της Β. Ηπείρου, το Φεβρουάριο του 1919: *«....δεν δυνάμεθα να παραδεχθώμεν, όπως η εθνικότης βασισθή εις άλλο τι από την εθνικήν συνείδησιν. Είμαι Έλλην. Δεν γνωρίζω επακριβώς πόσον αίμα ελληνικόν έχω εις τας φλέβας μου. Τούτο όμως πολύ ολίγον με ενδιαφέρει, εφ'όσον η*

συνείδησής μου είναι ελληνική». (Στεφάνου, 1982) Η αντίληψη αυτή που προτάσσει το φρόνημα, ως κριτήριο ελληνικότητας, δεν εμφανίστηκε στο ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας. Τα βασικά κριτήρια μέχρι την εποχή της σύστασης του ελληνικού κράτους ήταν το θρήσκευμα, η εντοπιότητα και η ελληνοφωνία. (Μυλωνάς, 2017)

Το μεγαλοϊδεατικό όραμα του Β., σύμφωνα με τη Μ. Χριστοπούλου, αποσκοπούσε στην προσάρτηση εδαφών με ελληνικό πληθυσμό και κατ' επέκταση στην οικονομική ενίσχυση του ελληνικού κράτους που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του σε όλους τους τομείς και να αναδειχθεί σε μια μεγάλη περιφερειακή δύναμη στην Ανατολή που θα υπερασπιζόταν ταυτόχρονα τις αρχές της δημοκρατίας και της ελευθερίας. (Παπαδάκης, 2014) Η ίδια υποστηρίζει ότι τα επιχειρήματα του Β. για την εθνική συνείδηση και την αυτοδιάθεση συνδέονται με τη φιλελεύθερη ιδεολογία την οποία εκπροσωπούσε. Η ιδεολογία αυτή είχε θεμελιωθεί θεωρητικά από τον Τζον Λοκ στο έργο του *«Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως»*, όπου υποστήριζε το ρόλο του νόμου ως προστάτη των δικαιωμάτων των πολιτών. Ένας εξίσου σημαντικός, σύμφωνα με τον Θ. Βερέμη, θεωρητικός του φιλελευθερισμού ήταν ο Τζον Στιούαρτ Μιλ, που εκπροσωπούσε τον συνδυασμό ατομικού και συλλογικού συμφέροντος και θεωρούσε ότι υπάρχει κίνδυνος για την ελευθερία των πολιτών από μία τυραννική πλειοψηφία που περιφρονεί τις απόψεις της μειοψηφίας. (Παπαδάκης, 2014) Έτσι, οι βασικές αρχές που διαπερνούσαν την πολιτική φιλοσοφία του Β. ήταν τα έμφυτα δίκαια των ατόμων, η διάκριση των εξουσιών, ο έλεγχος της εξουσίας για την ορθή εφαρμογή των νόμων και η ανεξιθρησκία. (Μεταξούδης, 2022)

4.2.2 ΜΝΗΜΟΝΙΟ-ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ (6-19/5/1919)

Σύμφωνα με τον Στ. Στεφάνου, οι έκτακτες περιστάσεις την άνοιξη του 1919 στο Παρίσι οδήγησαν τον Β. στην επιλογή να κρατήσει ημερολόγιο. Ο Β. αποφάσισε κατ' εξαίρεση να καταγράψει την εξέλιξη της διεκδίκησης της Ιωνίας, γιατί θεωρούσε ότι η συγκυρία ήταν ευνοϊκή για την επίτευξη του εθνικού στόχου και είχε την επίγνωση ότι διέσωζε ανεπανάληπτες ιστορικές στιγμές που θα καθόριζαν το μέλλον της ελληνικής παρουσίας στην Ιωνία. Η ημερολογιακή καταγραφή είναι λιτή και δεν αποκαλύπτει τίποτα ούτε για τον ίδιο ούτε για τη μυστική ζωή του. (Smith, 2022)

Στις 6 Μαΐου 1919 ο πρωθυπουργός της Αγγλίας Λόυδ Τζορτζ ζητά να συναντήσει το Βενιζέλο και τον ρωτά αν η Ελλάδα έχει διαθέσιμο στρατό, ο Βενιζέλος χωρίς δισταγμό

απαντά καταφατικά, και ο Λ. Τζορτζ του ανακοινώνει ότι οι τρεις δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και ΗΠΑ αποφάσισαν να δώσουν στην Ελλάδα εντολή για κατάληψη της Σμύρνης. Η απάντηση του Β. είναι: «*Είμεθα έτοιμοι*» και δηλώνει ότι η Ελλάδα μπορεί να στείλει μία δύναμη περίπου 15.000 ανδρών, που ήταν έτοιμοι να μεταβούν στη Μ.Ασία. Όταν ο Βενιζέλος ρωτά τον Λούντ Τζορτζ το κίνητρο της απόφασής του, ο Λούντ Τζορτζ απαντά ότι είχε πληροφορίες ότι οι Ιταλοί κατέλαβαν τη νοτιοδυτική πλευρά των παραλίων της Μ. Ασίας και ετοιμάζονταν να επεκταθούν ως τη Σμύρνη. (Στεφάνου, 1982) Όλη αυτή η στιχομυθία Β. και Λούντ Τζορτζ παρατίθεται σε ευθύ λόγο. Στην ανακοίνωση της απόφασης για την απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, παρατηρούμε στην απάντηση του Β. τη χρήση του ρήματος στο α' πληθυντικό πρόσωπο και τη χρήση ενός επιθέτου που δηλώνει ικανότητα για ανάληψη δράσης. Αυτή η απάντηση του Β. δεν ήταν ούτε παρορμητική ούτε οφειλόταν στον ενθουσιασμό της στιγμής. Αναμφισβήτητα, ο Β. είχε πλήρως ενστερνιστεί την ιδέα ότι η προστασία των ελληνικών πληθυσμών της Μ. Ασίας προϋπέθετε την στρατιωτική παρουσία της Ελλάδας. Η στάση του αυτή σαφώς επηρεάστηκε από τους απηνείς διωγμούς των Ελλήνων, μετά την απομάκρυνση των Οθωμανών από τη Μακεδονία, λόγω των βαλκανικών πολέμων (Σβολόπουλος, 2009)

Εκτός από την ανάγκη προστασίας των ελληνικών πληθυσμών, ο Β. οραματιζόταν τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας που θα εκτεινόταν από την Αδριατική, ενδεχομένως ως τον Εύξεινο Πόντο. Η Ελλάδα θα εξασφάλιζε το μέλλον της, εφόσον θα κυριαρχούσε και στις δύο πλευρές του Αιγαίου. (Σβολόπουλος, 2009). Επιπλέον, η Μ. Χριστοπούλου αναφέρει ότι ο Β. είχε παραδεχτεί ότι το ελληνικό κράτος δεν μπορούσε μόνο του να αναμετρηθεί με την οθωμανική αυτοκρατορία. Επομένως η κατάλληλη στιγμή, για να το επιχειρήσει, θα ήταν αυτή κατά την οποία είχε εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των μεγάλων δυνάμεων. (Παπαδάκης, 2014)

Την επόμενη μέρα, 7 Μαΐου, ο Β. εμφανίζεται ενώπιον του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου και των τριών ηγετών Λ. Τζορτζ, Κλεμανσό και Ουίλσον και απαντά σε δεύτερες σκέψεις τους, αναφέροντας ρητά ότι εκτός των άλλων τόσο οι Έλληνες πολίτες όσο και οι Έλληνες Οθωμανοί υπήκοοι κινδυνεύουν.

Στις 8 Μαΐου, ο Β. ενημερώνεται από το γραμματέα του Λ. Τζορτζ κ. Κερ ότι ο συνταγματάρχης Hankey, αρχιγραμματέας του αγγλικού πολεμικού συμβουλίου

διατύπωσε ενδοιασμούς, για την σκοπιμότητα της άμεσης κατάληψης της Σμύρνης από τους Έλληνες.

Στις 9 Μαΐου, σε συνάντησή του με τον Λ. Τζορτζ, ο Β. αναφέρει ότι ο Άγγλος πρωθυπουργός σημείωσε ότι διανοίγονται μεγάλες προοπτικές (*great possibilities*) για την Ελλάδα στη Μ. Ασία και ότι θα πρέπει να είναι στρατιωτικά ισχυρή, για να τις εκμεταλλευτεί. Ο Β. του απάντησε ότι η Ελλάδα, εφόσον ενισχυθεί, θα μπορέσει να παρατάξει μέχρι και είκοσι μεραρχίες (με στρατολόγηση πληθυσμού από τις νέες χώρες). Επιπλέον διακηρύσσει τη δέσμευση καταγραφής ημερολογίου γι' αυτές τις τόσο κρίσιμες στιγμές, αν και διατυπώνει επιφυλάξεις για την τήρησή της, λόγω της έλλειψης χρόνου. Δεν παραλείπει να επισημάνει την παρατήρηση του Λ. Τζορτζ ότι η Ελλάδα ως σημαντικός πολιτικός παράγων κινδύνευε να εξαφανιστεί από την πολιτική του έκπτωτου βασιλιά. (Στεφάνου, 1982)

Στις 10 Μαΐου, σε νέα συνάντηση συμφωνήθηκε το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα να αναχωρήσει από τη Μακεδονία και ο Άγγλος ναύαρχος Κάλθορπ τριάντα έξι ώρες νωρίτερα να καταλάβει τα οχυρά γύρω από τη Σμύρνη και να εποπτεύσει την απόβαση του ελληνικού στρατού.

Στις 11 Μαΐου σε συνάντησή του με τον Γάλλο πρωθυπουργό Κλεμανσό ο Β. πληροφορείται ότι η κατάληψη των οχυρών της Σμύρνης θα γίνει μόνο από Γάλλους πεζοναύτες χωρίς αγγλική παρουσία και ότι δεν μπορεί να το δεχθεί, γιατί θα προκαλούσε την οργή της Ιταλίας. Επομένως η επιχείρηση έπρεπε να αναβληθεί για δύο ημέρες, έως ότου εξασφαλισθεί και η συγκατάθεση της Ιταλίας. Στην ερώτηση του Β. τί θα συμβεί αν οι Ιταλοί δεν συμφωνήσουν με την επιχείρηση, ο Κλεμανσό του απαντά ότι θα προχωρήσει με την συγκατάθεση των τριών δυνάμεων και την Ιταλία εκτεθειμένη. Η καθυστέρηση αυτή προκαλεί στον Β. έντονη ταραχή, την οποία εξομολογείται: «*Εννοείται πόσον ζωνρά είναι η συγκίνησής μου διά το σκόνταμμα αυτό*». Είναι η δεύτερη φορά (την πρώτη ανέφερε ότι αισθανόταν αισιοδοξία) στην οποία ο Β. εξομολογείται τα προσωπικά του συναισθήματα, μπροστά στο ενδεχόμενο της διήμερης καθυστέρησης.

Στις 12 Μαΐου ο Β. συναντά ξανά τον Λ. Τζορτζ, προκειμένου να του επιστήσει την προσοχή για τον κίνδυνο μετατροπής της ελληνικής κατοχής σε συμμαχική. Επιπλέον λαμβάνει τηλεγράφημα του Άγγλου συνταγματάρχη Hankey ότι στη συμμαχική απόβαση θα συμμετάσχει και ιταλικό απόσπασμα. Στις επόμενες μέρες υπάρχει κενό και το ημερολόγιο ξαναρχίζει στις 18 Μαΐου, όταν ο Β. πληροφορείται από τηλεγράφημα του

ναυάρχου Κάλθορπ προς τον πρωθυπουργό της χώρας του ότι οι σύμμαχοι κατέλαβαν τη Σμύρνη. Στις 19 Μαΐου, οπότε το ημερολόγιο σταματά, ο Β. καταγράφει τη συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου των συμμάχων στο σπίτι του προέδρου Ουίλσον από την οποία ο Β. απομακρύνθηκε μετά από αίτημα του Ιταλού αντιπροσώπου Σοννίνο. Επιπλέον ρυθμίστηκαν τα θέματα της ελληνικής κατοχής της Σμύρνης. (Στεφάνου, 1982)

Εκτός από τον διάλογο της πρώτης μέρας της ημερολογιακής καταγραφής όλοι οι άλλοι διάλογοι που διαμείφθηκαν μεταξύ του Β. και των ξένων ηγετών αποδίδονται σε πλάγιο λόγο. Τα μέρη του λόγου που χρησιμοποιούνται είναι τα **ρήματα** και τα **ουσιαστικά**, αφού ο Β. καταγράφει ενέργειες είτε δικές του είτε των ξένων δυνάμεων που οδηγούσαν στη ρύθμιση του μικρασιατικού ζητήματος, τη δεδομένη χρονική στιγμή. Απουσιάζουν τα επίθετα και τα σχήματα λόγου που διανθίζουν το κείμενο και κάνουν το ύφος γλαφυρό. Την τελευταία ημέρα, ο Β. αναφέρει ότι πληροφορήθηκε από την αγγλική πλευρά, ότι κατά τη διάρκεια της ελληνικής απόβασης στη Σμύρνη, σημειώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ ορισμένων Ελλήνων και μεγάλου όχλου Τούρκων. Το ενδεχόμενο αυτό το είχε προβλέψει, όπως φαίνεται από το παρακάτω κείμενο της ημερήσιας διαταγής, που απηύθυνε προς το εκστρατευτικό σώμα.

4.2.3 ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΠΟΒΑΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (30/4/1919)

Στην ημερήσια διαταγή που απευθύνει ο Βενιζέλος προς τον ελληνικό στρατό που πρόκειται να αποβιβαστεί στη Σμύρνη (2/15 Μαΐου 1919) εκφράζει τη βεβαιότητά του ότι θα αρθεί στο ύψος των περιστάσεων και θα εκπληρώσει στο ακέραιο την τιμητική αυτή αποστολή, με την οποία πραγματοποιούταν το κρυφό όνειρο που είχαν οι Έλληνες από την εποχή της άλωσης της Κωνσταντινούπολης. Το επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο Β. σ' αυτό το κείμενο που προσδιορίζει τα πλαίσια συμπεριφοράς ενός στρατιωτικού σώματος είναι αξιολογικό, η σιγουριά του στηρίζεται στην πεποίθηση ότι όλα τα μέλη του εκστρατευτικού σώματος αισθάνονται περηφάνεια για την αποστολή τους. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: *«Γνωρίζω ότι θα ευρεθήτε στο ύψος της αποστολής σας. Γνωρίζω ότι πάντες, αξιωματικοί και οπλίται, αισθάνεσθε δικαίαν υπερφάνειαν διά την αποστολήν σας ταύτην και ότι θα αναλογίζεσθε τας ευθύνας, τας οποίας έκαστος εξ υμών φέρει απέναντι του Έθνους»*. Η γνώμη αυτή είναι υποκειμενική και δεν μπορεί να τεκμηριωθεί αντικειμενικά, βασίζεται στις πίστες ή πεποιθήσεις που το υποκείμενο δέχεται

αξιοματικά, επειδή τις προτιμά ψυχολογικά. (Πολίτης, n.d.) Παρατηρούμε ότι ο Β. χρησιμοποιώντας την επίκληση στο ήθος, αναφέρει ότι οι στρατιώτες αξίζουν την «εμπιστοσύνη» που τους επιδεικνύουν οι Σύμμαχοι (επαναλαμβάνει τη λέξη τρεις φορές) και θα το αποδείξουν με την πολιτισμένη συμπεριφορά τους προς τις υπόλοιπες εθνότητες της περιοχής. Τη βεβαιότητά του για την ορθή συμπεριφορά των στρατιωτών εκφράζει η κατηγορική τροπικότητα, (η έγκλιση που χρησιμοποιείται είναι η οριστική). Τους υπενθυμίζει ότι έχουν ευθύνη έναντι της ιστορίας και ότι από τη συμπεριφορά τους προς τις ξένες εθνότητες και κυρίως την τουρκική, θα εξαρτηθεί *«η πραγματοποίηση των εθνικών μας πόθων»*. (αναφορά στη Μ. Ιδέα) Είναι φανερό ότι φοβάται το ενδεχόμενο να υπάρξουν εχθρικές πράξεις αντιπάλων εκ μέρους της ελληνικής πλευράς για όσα δεινά είχε υποφέρει από τους Τούρκους και προσπαθεί να τις αποτρέψει. Τα βίαια γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της απόβασης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων δυστυχώς επιβεβαίωσαν τους φόβους του.

4.2.4 ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΛΑΟ (18/11/1919)

Τον λόγο αυτό τον εκφωνεί σε λαϊκή συγκέντρωση στην Πλατεία Συντάγματος, όταν επιστρέφει για λίγες μέρες στην Ελλάδα από το Παρίσι και παρουσιάζει έναν απολογισμό των προσπαθειών του γύρω από τα εθνικά ζητήματα. Αφού αναφερθεί στο ρόλο της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία που καθυστερούσε υπερβολικά, ο Β. προχωρεί στο ζήτημα των Δωδεκανήσων και της Μ. Ασίας. Ειδικότερα για τη Σμύρνη τονίζει ότι ο ελληνικός στρατός δεν θα είχε μόνον αστυνομικά καθήκοντα, (όπως στη Ν. Ρωσία) και εκφράζει τη βεβαιότητα ότι η περιοχή της Σμύρνης και του βιλαετίου του Αϊδινίου θα κατακυρωθεί στην Ελλάδα. Το Συμμαχικό Συμβούλιο έδωσε στην Ελλάδα αυτή την εντολή, γιατί αναγνώρισε το δίκαιο των ελληνικών *«διεκδικήσεων»*. (η λέξη επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές) Ο Β. ορμώμενος από το μεγαλοϊδεατικό όραμά του ευελπιστεί ότι ήρθε η ώρα της εκπλήρωσής του: *«Επιστρέφομεν ούτω και πάλιν... εις ακτάς... αίτινες αποτελούν φυσικώς και γεωγραφικώς και εθνολογικώς τμήμα της ελληνικής γης... Θα έλεγε τις ότι από της εμφανίσεως του ελληνισμού επί της ιστορικής σκηνής η πρόνοια ενέγραψε εις την ψυχήν του ελληνικού έθνους την ορμήν προς εκπολιτισμόν του μέρους τούτου της εγγύς Ανατολής»*. Παρατηρούμε δηλαδή, στο επίπεδο της επιχειρηματολογίας, ξανά τη χρήση του τόπου της ιστορίας.

Στη συνέχεια αναφέρεται στην περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και στη σύγκρουσή του με τη βασιλική παράταξη που θαύμαζε την «*πρωσοικήν μοναρχίαν*» και «*τον γερμανικόν μιλιταρισμόν*» και θεωρούσε δεδομένη τη νίκη του. Χαρακτηρίζει τη Βουλγαρία και την Τουρκία «*κληρονομικούς εχθρούς*» της Ελλάδας, που θα οδηγούνταν στην ατίμωση, αν εγκατέλειπε αβοήθητη τη Σερβία και επέτρεπε την επικράτηση της Βουλγαρίας. Δηλώνει την εμπιστοσύνη του στις ζωτικές δυνάμεις του έθνους και στην ικανότητά του να επωφεληθεί από την εδαφική επέκταση των βαλκανικών πολέμων. Απαράβατος όρος για να επιτευχθεί αυτή είναι η ύπαρξη χρηστής και ικανής διοίκησης και ο Β. θεωρεί ότι το κυβερνητικό έργο της περιόδου 1910-1915 κατόρθωσε να την εξασφαλίσει. Παρ'όλον ότι μεσολάβησε η ανώμαλη περίοδος 1915-17 που οδήγησε στη διοικητική αποδιοργάνωση, βεβαιώνει τον ελληνικό λαό ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι επιτελούν στο ακέραιο το καθήκον τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλα τα προβλήματα έχουν λυθεί. Αναγνωρίζει ότι η επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους δεν θα έχει κανένα αντίκρισμα, αν δεν συνοδευτεί από τη συγκρότηση ικανής διοίκησης. (*«Εμφορούμαι τουναντίον από την βαθείαν πεποίθησιν ότι, αν το έργον εγκαθιδρύσεως χρηστής και ικανής διοικήσεως [...] δεν επαναληφθή και δεν αχθή εις αίσιον πέρας, εις ουδέν δεν θα ωφελήσουν οι εξωτερικοί θρίαμβοι και η επέκτασις των ορίων μας και το μεσουράνημα [...] θα απεδεικνύετο παροδικόν μετέωρον, όπερ δεν έμελλε να έχη επαύριον»*). Στο τέλος του λόγου του δηλώνει τη βεβαιότητά του ότι ο ελληνικός λαός μπορεί να αντεπεξέλθει στις προκλήσεις της συγκυρίας και να επιτύχει. (Στεφάνου, 1982) Η εκτίμηση αυτή μάλλον αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος υπερβολικά αισιόδοξη.

4.2.5 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (23/11/1919)

Ο Β. επιστρέφει στην Αθήνα, ύστερα από ενδεκάμηνη απουσία στην Ευρώπη, όπου οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, για τη σύναψη συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία δεν μπορούν να φέρουν αποτελέσματα. Η θητεία της Βουλής της 31/5/1915 είχε λήξει αλλά λόγω της εμπόλεμης κατάστασης στις 28/5/1919 ο βίος της είχε παραταθεί για ένα εξάμηνο. Η αντιπολίτευση, αδιαφορώντας για την κρισιμότητα του εθνικού αγώνα που διεξάγει ο ελληνικός στρατός στη Μ. Ασία και την κοπιώδη διπλωματική προσπάθεια του Β. στο εξωτερικό, ζητά άμεσες εκλογές. Ο Β. δηλώνει στη Βουλή ότι προτίθεται να ζητήσει ξανά παράταση της θητείας της για ένα τετράμηνο, έως ότου υπογραφεί η συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί

προκειμένου να στηρίζει τη θέση του είναι τα ακόλουθα. Κατ' αρχάς, είναι αδύνατο να προκηρυχθούν άμεσα εκλογές, γιατί αναμένεται η έναρξη των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, οπότε θα είναι αναγκαία η μετάβασή του στο εξωτερικό. Μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά: *«...δεν θα ήτο φυσικόν να γίνωσιν αι εκλογαί ελλείποντος του αρχιϋπευθύνου διά την κατάστασιν αυτήν, αλλά και δι' άλλους λόγους, διότι είναι ορθόν ο ελληνικός λαός να κληθή να αποφανθή όχι επί της αισιοδοξίας της ιδικής μου απλώς, αλλ' επί των γεγονότων»*. Ο Β. δηλαδή υποστηρίζει οι εκλογές θα πρέπει να γίνουν, όταν θα υπάρχουν απτά αποτελέσματα της πολιτικής που έχει ακολουθήσει η κυβέρνηση Βενιζέλου και όχι απλά ο λαός να βασιστεί στην εκπεφρασμένη αισιοδοξία του ιδίου για την επιτυχή έκβασή της. Το επιχείρημα αυτό είναι έγκυρο και βασίζεται σε επαρκή αιτιολόγηση. Η υπογραφή της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία αποτελεί τον αναγκαίο και απαραίτητο όρο, που οδηγεί λογικά στο συμπέρασμα δηλαδή τη διαμόρφωση ολοκληρωμένης άποψης από το λαό και τη διεξαγωγή των εκλογών, που έχουν αναβληθεί πέραν της τετραετίας.

Επιπλέον διαβεβαιώνει τη Βουλή ότι οι εκλογές θα προκηρυχθούν αμέσως μόλις υπογραφεί η Συνθήκη Ειρήνης με την Τουρκία, ακόμα κι αν δεν είναι σίγουρο ότι οι νέες χώρες θα μπορέσουν να αντιπροσωπευθούν και οι έφεδροι να επιστρέψουν στις εστίες τους και να ψηφίσουν. Αν δεν είναι εφικτή η αποστράτευση κλάσεων, η κυβέρνηση θα φροντίσει να διεξαχθούν εκλογές κατά τόπους, όπου βρίσκεται ο στρατός. Η αναφορά του στη δυνατότητα αποστρατεύσεως μέχρι και τριών ηλικιών αποδεικνύει την επίγνωση της κόπωσης που είχε επέλθει στους στρατιώτες από την παρατεταμένη επιστράτευση, ήδη από την εποχή του α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αφού δηλώσει την ακράδαντη πεποίθησή του ότι έχει την αμέριστη υποστήριξη του λαού που επιθυμεί να παραμείνει στην εξουσία, περνά στο θέμα της λογοκρισίας.

Στο ζήτημα αυτό, για να υπερασπιστεί την πολιτική του, χρησιμοποιεί το σχήμα της αναλογίας και φέρνει το παράδειγμα της Γαλλίας, που κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ακολούθησε την ίδια τακτική ως προς την ελευθερία του τύπου, μέχρι την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Επιπροσθέτως, όταν πριν από ένα χρόνο (δηλαδή το 1918) η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων είχε άρει τη λογοκρισία, ο αντιπολιτευόμενος τύπος παρουσίαζε ότι η Ελλάδα βρισκόταν στα πρόθυρα επαναστάσεως, γεγονός που αποδυνάμωνε τη διεθνή θέση της χώρας (παραθέτει σε ευθύ λόγο τις ενστάσεις των συνομιλητών του) και τον ανάγκασε να επαναφέρει σε ισχύ τη λογοκρισία. Ενδεικτικά σημειώνει με αγανάκτηση ότι σε ιταλική εφημερίδα αναπαρήχθη

ελληνικό δημοσίευμα που παρουσίαζε την ελληνική κατάληψη της Σμύρνης, ως *«τυχοδιωκτικήν κατακτητικήν εκστρατείαν με την οποίαν ο Ελληνικός λαός δεν είναι σύμφωνος»*. Με αυτό τον τρόπο ο ίδιος ο ελληνικός τύπος ενίσχυε την ανθελληνική ιταλική πολιτική που πάντοτε ανταγωνιζόταν την ελληνική, προβάλλοντας αξιώσεις για κυριαρχία επί των μικρασιατικών εδαφών! Δηλώνει κατηγορηματικά ότι η λογοκρισία δεν πρόκειται να αρθεί, όσο υπάρχουν αυτοί που υπονομεύουν το καθεστώς και εύχονται την αποτυχία της εθνικής προσπάθειας στη Μ. Ασία, προκειμένου να πλήξουν τον ίδιο και την πολιτική του. Είναι πολύ γλαφυρή καθώς και ενδεικτική των μικροκομματικών σκοπιμοτήτων που κυριαρχούσαν η μεταφορά που χρησιμοποιεί στο σημείο αυτό: *«η λογοκρισία δεν αίρεται μέχρι της ημέρας... κατά την οποίαν θα κρίνωμεν ότι δεν υπάρχουν οι επιβουλευόμενοι το καθεστώς, ότι δεν υπάρχουν οι ευχόμενοι την αποτυχίαν του Εθνικού Αγώνος, διά να ταφούν υπό τα εθνικά ερείπια και οι αντίπαλοί τους»*. (Στεφάνου, 1982)

Στο ζήτημα του Στρατιωτικού Νόμου, εν όσω η χώρα βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση, αναφέρει ότι η άρση του είναι ανέφικτη σε μικρό διάστημα από την αποκάλυψη συνωμοσίας για την ανατροπή *«όχι μόνον του πολιτικού αλλά και του κοινωνικού καθεστώτος»*. Αφού δηλώσει ότι το καθεστώς βασίζεται στην ευρεία λαϊκή πλειοψηφία, αναφέρει ότι ο Στρατιωτικός Νόμος εξασφαλίζει την ψυχολογική γαλήνη των πολιτών και την αναγκαία ηρεμία για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους και αποτρέπει τους επίδοξους στασιαστές να επιχειρήσουν την ανατροπή της κυβέρνησης, λόγω του φόβου της θανατικής ποινής. Κατηγορεί χωρίς να κατονομάζει τον έκπτωτο βασιλιά Κωνσταντίνο, ως υποκινητή των στάσεων αυτών και δηλώνει ότι: *«Εκείνοι οι οποίοι ονειρεύονται ανατροπές και οι οποίοι μηχανεύονται επιβουλές κατά του καθεστώτος, αδιαφορούσι διά την κεφαλήν των θυμάτων των, όταν ιδίως αυτοί έχουν ασφαλίσει την ιδιάν των, όταν ζώσι μακριάν του κράτους τούτου. [...] Όταν θα έχω εκδηλώσεις τοιαύτας.... τότε θα ευρεθώ εις την σκληράν ανάγκην με αιμάσσουν την ψυχήν, ν' αφήσω να γίνουν εκτελέσεις»*. Υπόσχεται ότι, όταν προκηρύξει εκλογές φυσικά θα αρθεί και ο Στρατιωτικός Νόμος. Η οργάνωση λαϊκής εξέγερσης και κατ' επέκταση η απόπειρα ανατροπής του βενιζελικού καθεστώτος από τη φιλοβασιλική παράταξη με την υψηλή προστασία του έκπτωτου βασιλιά αποδεικνύεται από ιστορικές πηγές, επομένως καταλήγουμε ότι οι ισχυρισμοί του Β. ευσταθούν, σύμφωνα με τον τόπο της πραγματικότητας. (Ανέστη, n.d.)

Παράλληλα, αφού παρουσιάσει τα σχετικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, για τη χορήγηση χάριτος σε εννιακόσιους κατάδικους για πολιτικά αδικήματα κατά την περίοδο 1917-19, δηλώνει ότι δεν πρόκειται να δοθεί αμνηστία, αφού οι κρατούμενοι στις φυλακές είναι εξήντα τέσσερις, αριθμός που σύμφωνα με τον Β. είναι πολύ μικρός, μπροστά στα εκατομμύρια του φιλήσυχου ελληνικού πληθυσμού. Το επιχείρημα της νομιμοποίησης των εκκαθαρίσεων στις οποίες προβαίνει το κόμμα των Φιλελευθέρων, εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων βασίζεται στους *τόπους των αριθμών, της εξουσίας και της απειλής*. Οι εκτελέσεις των πολιτικών αντιπάλων παρουσιάζονται ως αναγκαίο κακό, προκειμένου να διαφυλαχθεί η εύρυθμη λειτουργία του κράτους, που έχει αποδυθεί σ' έναν τιτάνιο αγώνα, να προσαρτήσει εδάφη, όπου διαβιούν ελληνικοί πληθυσμοί.

Κατόπιν, υπόσχεται ότι θα προχωρήσει στην απόδοση χάριτος, όταν γίνει το επόμενο Υπουργικό Συμβούλιο και απορρίπτει την κατηγορία της αντιπολίτευσης περί απεχθούς τυραννίας, με το σκεπτικό ότι ούτε η ηλικία του αλλά ούτε και ο ψυχικός του κόσμος (ούτε η εξωτερική του εμφάνιση!) συνάδουν με την άσκηση τυραννικής εξουσίας. (*«Δεν εφантаζόμην ότι αφού επέρασα την νεανικήν ηλικίαν και την ανδρικήν, ότε έχει κανείς ζωηρότητα περισσοτέραν, και αφού έφθασα εις το κατώφλιον του γήρατος, αν δεν το επέρασα, ότι ήθελον καταστή ένας τόσο **απηνής τύραννος**. Νομίζω ότι ούτε η ψυχή μου, ουδέ το εξωτερικόν μου, με παρουσιάζουν ως ένα τύραννον, ο οποίος θέλει να ζη εις τα αίματα»*) Το επιχείρημα αυτό που βασίζεται στην επίκληση τεκμηρίων που δεν μπορούν να ελεγχθούν λογικά και αντικειμενικά, όπως η ψυχή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ισχυρό. Περισσότερο προβάλλεται για λόγους δημιουργίας εντυπώσεων, αφού υπάρχουν μαρτυρίες ότι η προσωπικότητα του Β. προκαλούσε τη συμπάθεια όλων όσοι έρχονταν σ' επαφή μαζί του.

Το γεγονός ότι οι ψυχολογικές ερμηνείες του Β. ήταν παρακινδυνευμένες αποδεικνύεται και από την παρακάτω δήλωση στην οποία προβαίνει γεμάτος έπαρση και αλαζονεία, για την επερχόμενη νίκη στις εκλογές: *«Είμαι απολύτως βέβαιος ότι ευρίσκομαι εις τοιαύτην ψυχικήν επαφήν με την μεγάλην πλειονοψηφίαν του ελληνικού λαού, ώστε να πιστεύω ότι η ετυμηγορία του... θα είναι τοιαύτη, οία υπήρξε το 1910 και κατά το 1911...»*. Δυστυχώς το αποτέλεσμα των εκλογών του 1920 διέψευσε οικτρά τον Β. και απέδειξε το ψυχικό χάσμα που τον χώριζε από τον λαό. Καταλήγει ότι, όπως τότε το 1910-11 και το 1915 το κόμμα των Φιλελευθέρων έλαβε την πλειοψηφία έτσι θα την ξανακερδίσει και τώρα, γιατί αξίζει μεγαλύτερη τιμή, αφού το έργο της κυβέρνησης υλοποιήθηκε παρά το

λυσσαλέο αγώνα της φιλοβασιλικής παράταξης να το υποσκάψει («επετεύχθη διά του κατατρεγμού μιας αντιδράσεως, ενός μοναρχισμού του χειρίστου είδους») και θυμίζει τον Εθνικό Διχασμό που επήλθε, προκειμένου η Ελλάδα να βγει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. (Στεφάνου, 1982)

4.2.6 ΔΕΚΑΞΕΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΕΠΟΥΛΗ (12/25 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1918 - 11/24 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1919)

Καθ' όλη τη διάρκεια των επίπονων και μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων στη Διάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι, ο Β. έστειλε δεκαέξι επιστολές στον αντικαταστάτη του Εμμανουήλ Ρέπουλη, με τις οποίες τον ενημέρωνε για τις εξελίξεις και του έδινε οδηγίες σχετικά με τις απαραίτητες ενέργειες κατά την άσκηση της εξουσίας. Από αυτές παραθέτουμε το περιεχόμενο των δώδεκα που είναι σχετικές με το θέμα της εργασίας. Το ύφος των επιστολών αυτών είναι προσωπικό και εξομολογητικό. (ο Β. χρησιμοποιεί ως επί το πλείστον το α΄ ενικό και πληθυντικό πρόσωπο). Επιπλέον παρατηρούμε ότι στην προσφώνηση ο Β. αποκαλεί τον Ρέπουλη «*φίλιτατο*» και στην επιφώνηση χρησιμοποιεί τις φράσεις: «*Σε (κατ)ασπάζομαι ή σε καταφιλώ αδελφικώς, αδελφικούς ασπασμούς, αδελφικώς σός*» που δείχνουν τη στενή σχέση των δύο ανδρών. Επειδή δεν προορίζονταν για δημοσίευση ο γράφων αισθάνεται ελεύθερος να προβεί σε συναισθηματικές εκμυστηρεύσεις και να εκφράσει μύχιες σκέψεις. Έτσι σε πολλές από τις επιστολές αυτές φανερώνει τις έντονες ψυχολογικές διακυμάνσεις που βίωσε από τα αντικρουόμενα αποτελέσματα των αέναων συζητήσεων με τους πολιτικούς των ξένων δυνάμεων για την εκπλήρωση των εθνικών στόχων. Η απροθυμία τους να συμβάλουν στην επιβολή μίας λύσης οδηγούσε σε συνεχείς καθυστερήσεις που ωφελούσαν μόνον την τουρκική πλευρά.

Στην **1η επιστολή** (12/25-12-1918) ο Β. δηλώνει αισιόδοξος και εκφράζει τη βεβαιότητά του ότι τόσο η Θράκη όσο και η Σμύρνη θα παραχωρηθούν στην Ελλάδα, παρόλο που δηλώνει: «*Η ελπίς αυτή αποτελεί ίσως θρασύτητα. Αλλά την θρασύτητα αυτήν την έχω*». Επιπλέον, εκφράζει την ευχή να μην γίνει η εκστρατεία στη Ρωσία, γιατί αποτελεί ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα, στο οποίο αποφάσισε να συμμετάσχει η Ελλάδα προκειμένου να πετύχει ευμενέστερη κρίση για τα δίκαια αιτήματά της. Οι επιφυλάξεις του επιβεβαιώθηκαν με την αποτυχημένη έκβαση της εκστρατείας και τις εξαιρετικά

δυσμενείς συνέπειες για τους Έλληνες της Κριμαίας, που υπέστησαν τα πάνδεινα από το κομμουνιστικό καθεστώς. (Smith, 2022) Στο τέλος της επιστολής αναφέρει ότι θα επικεντρώσει τις προσπάθειές του στη Σμύρνη, για να προλάβει επιθετικές ενέργειες των Ιταλών και των Τούρκων.

Στη **2η επιστολή** (14/27-2-1919) αναφέρει μεταξύ των άλλων ότι, ενώ τα ζητήματα τα σχετικά με τη Θράκη είναι σε καλό δρόμο, τα αντίστοιχα που αφορούν τη Μ. Ασία δεν είναι εξασφαλισμένα, *«δεν παραγνωρίζω όλας τας δυσχερείας, καθ' ών μέλλομεν να παλαίσωμεν εισέτι πριν ή οριστικώς καταλάβωμεν τα μέρη»*. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, παρόλη την εκπεφρασμένη αγγλική και γαλλική υποστήριξη, οι Αμερικανοί διατυπώνουν ισχυρές επιφυλάξεις για την αποστολή ελληνικών δυνάμεων στη Μ. Ασία. Παραδέχεται ότι αισθάνθηκε έντονη ανησυχία από αυτή την εξέλιξη αλλά οι Άγγλοι κατόρθωσαν να τον καθησυχάσουν ότι όλα θα διορθωθούν και η αμερικανική στάση θα αλλάξει. Χαρακτηρίζει τους Τούρκους *«λιγότερο άξιους συμπαθείας»* και θεωρεί ότι οι εθνικές υποθέσεις ευοδώνονται, γιατί η Αγγλία και η Γαλλία προσφέρουν την αμέριστη συμπαράστασή τους στην Ελλάδα. (Στεφάνου, 1982)

Στην **3η επιστολή** (24/2/1919) αρχικά αναφέρεται στο υπόμνημα με τις ελληνικές διεκδικήσεις που παρουσίασε στο Συνέδριο της Ειρήνης. Φανερώνει τη «συγκίνηση» που αισθανόταν μήπως δεν κατόρθωνε να εκπληρώσει την αποστολή του στον βαθμό που επιθυμούσε. Αυτή η στάση φανερώνει τη μετριοφροσύνη αλλά και την απόλυτη αφοσίωσή του στον εθνικό σκοπό. Διαπιστώνει ότι η αντίδραση των Συμμάχων ήταν θετική *«Νομίζω ότι η εκ της εκθέσεως παραχθείσα εντύπωσις υπήρξεν αγαθή»*) και αυτής ακόμα της Ιταλίας που είχε ανταγωνιστικά συμφέροντα με τα ελληνικά και διεκδικούσε τη Σμύρνη. Ο πρωθυπουργός της Ορλάνδο δήλωσε ότι η χώρα του συμφωνούσε με την αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη και ζητά την παραχώρηση της κοιλάδας του ποταμού Μαιάνδρου. Κατηγορεί τον έκπτωτο βασιλιά Κωνσταντίνο για *«εγκλήματα»* που παρ' ολίγο να βλάψουν ανεπανόρθωτα τις εθνικές υποθέσεις. Θεωρεί μεταξύ των άλλων περιοχών (Κύπρος, Δωδεκάνησα, Β. Ήπειρος κατά το ήμισυ) *«σχεδόν»* βέβαιο ότι θα δοθούν στην Ελλάδα η Σμύρνη και οι Κυδωνίες (το Αϊβαλί) με την ανάλογη ενδοχώρα. Θεωρεί ότι οι θυσίες στις οποίες θα υποχρεωθεί να υποβληθεί η Ελλάδα στη Δυτική Βόρεια Ήπειρο είναι αναγκαίες, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εξουδετέρωση της ιταλικής εχθρότητας. Μόνο όταν η Ελλάδα αποκτήσει φιλικές σχέσεις με τρεις μεσογειακές δυνάμεις, τότε θα μπορέσει να ασκήσει ανεξάρτητη πολιτική ως μικρό κράτος. (Η λ. θυσία επαναλαμβάνεται έξι φορές σε αυτό το σημείο της επιστολής).

Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι ο Β. ζητά από τον Ρέπουλη να καλέσει τους διευθυντές των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων και, επικαλούμενος τον πατριωτισμό τους, να τους επιβάλλει να σταματήσουν την κριτική έναντι της εξωτερικής πολιτικής που ακολουθούσε η κυβέρνηση, τουλάχιστον μέχρι την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης. Στην αντίθετη περίπτωση δίνει εντολή στον Ρέπουλη για επαναφορά της προληπτικής λογοκρισίας, δηλώνοντας ότι η τακτική των σοσιαλιστικών εντύπων δεν θα ήταν πλέον ανεκτή, όπως συμβαίνει και σε πολλές συμμαχικές χώρες. Προκειμένου να προχωρήσει η οργάνωση της διοίκησης των νέων περιοχών που θα περνούσαν στην ελληνική κυριαρχία ζητά την εκπαίδευση περισσότερων χωροφυλάκων και οικονομικών υπαλλήλων. Στο σημείο που δίνει αυτές τις εντολές παρατηρούμε ότι χρησιμοποιεί δεοντική τροπικότητα, καθώς τα ρήματα βρίσκονται σε υποτακτική.

Εν τέλει, δηλώνει ότι θα διοριστεί ύπατος αρμοστής στη Σμύρνη ο Αριστείδης Στεργιάδης, γιατί έχει την απαραίτητη πείρα, αφού είχε διατελέσει διοικητής της Ηπείρου και είχε ασκήσει εξουσία σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς και όπως ήταν φυσικό γνώριζε τη νοοτροπία τους, τα ήθη και το ιερό δίκαιό τους. Επομένως για τον Β. διέθετε *«πλήρη εχέγγυα επιτυχίας»*. Η κρίση του Β. δείχνει ότι είχε υπερεκτιμήσει τις ικανότητές του, γιατί ο Στεργιάδης, στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει όλες τις εθνότητες ισότιμα, ήρθε σε προστριβές με τους Μικρασιάτες Έλληνες που τον θεωρούσαν *«φιλότουρκο»*. Και ο στρατηγός Παρασκευόπουλος επέκρινε τον Στεργιάδη, για τάσεις επέμβασης και στα θέματα του στρατού. (Ριζάς, 2015)

Στην **τέταρτη επιστολή 18/3/1919**, για πρώτη φορά ο φύσει αισιόδοξος Β. αναφέρει τις λέξεις *«μελαγχολία»* και *«ψυχική αθυμία»* και αποκαλύπτει τις τρομακτικές δυσκολίες και τις αρνητικές εξελίξεις που δυσχεραίνουν τις σκληρές προσπάθειες του για την προσάρτηση της περιοχής της Σμύρνης στην Ελλάδα. Παρά την αγγλική και γαλλική υποστήριξη, καθώς και την ιταλική υπό προϋποθέσεις, οι Αμερικανοί προβάλλουν σφοδρές αντιρρήσεις για τη δυνατότητα διαμελισμού της Μ. Ασίας. Προβάλλουν το επιχείρημα ότι οι Έλληνες της Μ. Ασίας, αν και επιθυμούν την ελευθερία τους, απορρίπτουν την ένωσή τους με την κυρίως Ελλάδα. Ο Β. θεωρεί ατυχία την απουσία του προέδρου Ουίλσον, τον οποίο θεωρεί ότι θα μπορούσε να επηρεάσει. Σε ό,τι αφορά την χάραξη των συνόρων στη Μ. Ασία θεωρεί ότι στον βορρά θα πρέπει να τεθούν μεταξύ Κυδωνίων και Αδραμυτίου, ώστε να αφεθεί η παραλία της Προποντίδας στο κράτος της Κωνσταντινούπολης. Στο νότο θα πρέπει να δοθούν στην Ελλάδα τα σαντζάκια Σμύρνης και Μαγνησίας (μαζί με τον καζάν των Κυδωνίων). Όλη αυτή η περιοχή ήταν πολύ

πλούσια και περιλάμβανε ελληνικό πληθυσμό ενός εκατομμυρίου. Ο Β. θεωρεί ότι η περιοχή αυτή θα αποτελούσε τη βάση για την εδραίωση της ελληνικής παρουσίας στη Μ. Ασία. Στο τέλος ζητά να μην προχωρήσει η αποστράτευση των μεραρχιών Κρήτης και Αρχιεπαρχών, «*διὰ να ἔχωμεν την αναγκαίαν δύναμιν, ὅπως αντιμετωπίσωμεν τας δυσκολίας, τας οποίας ἠμπορούμεν ν' αντιμετωπίσωμεν κατά την κατάληψιν των επιδικασθησομένων εδαφών*». Είναι σαφές ότι ο Β. είχε επίγνωση της κόπωσης του στρατού, που πολεμούσε συνεχώς από την εποχή των βαλκανικών πολέμων. (σαντζάκι=διοικητική περιφέρεια οθωμανικής αυτοκρατορίας, καζάς= υποδιαίρεση σαντζακίου)

Στην **πέμπτη επιστολή** 21/6-3-1919 ο Β. δηλώνει ότι η επιτροπή των ελληνικών υποθέσεων τελείωσε τις εργασίες της, μόνο με την αγγλική και γαλλική υποστήριξη και εκφράζει την ελπίδα ότι η γαλλική πλευρά δεν πρόκειται να αποσύρει την συμπαράστασή της στην ελληνική προσπάθεια. Συγκεκριμένα αναφέρει επί λέξει: «*αρκεί μόνον εν τω μεταξύ να μη μας εγκαταλείψη ο Clemenceau, ο οποίος εξ αρχής μοι εἶχεν εἰπῇ ὅτι δεν ἀναλαμβάνει να μας υποστηρίξει εἰς την Μικράν Ἀσίαν, ἔνεκα της Ἰταλίας*». Παρακάτω παρόλα αυτά, αναφέρεται σε θερμή υποστήριξη των Γάλλων και παραθέτει τις προβλέψεις του για τη διανομή των εδαφών της υπό διάλυση οθωμανικής αυτοκρατορίας με αγγλική εντολή στη Μεσοποταμία, την Παλαιστίνη και μέρος της Συρίας, γαλλική στην υπόλοιπη Συρία και την Κων/λη, αμερικανική στην Αρμενία και ιταλική στο εσωτερικό της Μικρασίας. Το δυτικό τμήμα θεωρεί ότι θα περιέλθει στην Ελλάδα εν μέρει κατά πλήρη κυριαρχία και εν μέρει με εντολή. (Στεφάνου, 1982) Όλοι αυτοί οι υπολογισμοί αποδεικνύουν τον λυσσαλέο ανταγωνισμό συμφερόντων των Μ. Δυνάμεων, που οδηγούσε στην παράταση των διαπραγματεύσεων.

Στην **έκτη επιστολή** 13/26-3-1919, ο Β. αναφέρεται σε τρέχοντα ζητήματα της αντίστοιχης περιόδου, πληροφορεί τον Ρέπουλη ότι οι Αμερικανοί παρουσιάζουν «*προσκόμματα*» στο ζήτημα της Σμύρνης, ενώ συμφωνούν τους Άγγλους και τους Γάλλους για τη Θράκη, και διατυπώνουν επιφυλάξεις για την τύχη της Κωνσταντινούπολης. Η φράση «*Δεινός αγών διεξήχθη διὰ τα δύο τούτα ακανθώδη ζητήματά μας*» φανερώνει τις πυρετώδεις διαβουλεύσεις για την εξεύρεση λύσης. Ο Β. δεν είναι ικανοποιημένος από την έκβασή τους, «*δεν δύναμαι να ειπῶ ὅτι ἐξήλθομεν νικηταί*», δηλώνει «*μᾶλλον ευχαριστημένος ἀπὸ τοῦ μέχρι τούδε αποτελέσματος της πάλης*» και έτοιμος διά πάσα ενδεχόμενη εξέλιξη, χρησιμοποιώντας ξανά την φράση «*διατελώ πάντα αισιοδοξών*».

Στη **έβδομη επιστολή**, 7/20-4-1919 ο Β. προβλέπει ότι η συνθήκη ειρήνης με τη Βουλγαρία και την Τουρκία θα υπογραφεί στις αρχές Ιουνίου και η βουλή θα πρέπει να συγκληθεί τον Μάιο, για να αποφασίσει τρίμηνη παράταση των εργασιών της μέχρι την προκήρυξη εκλογών. Για να διεξαχθούν αυτές στις Νέες Χώρες, προτείνει να ψηφίσουν μόνον οι κάτοικοι των πόλεων, όπου υπερτερεί το ελληνικό στοιχείο, και θα περιοριστεί η αντιπροσώπευση των Τούρκων. Σε σχέση με το θέμα του αριθμού των βουλευτών της νέας βουλής, λόγω της αύξησης του πληθυσμού, προτείνει να μην ξεπεράσουν τους διακόσιους και ζητά να συζητηθεί στο υπουργικό συμβούλιο. Τέλος, αναφέρει ότι οι Αμερικανοί θα δεχθούν την παραχώρηση της Σμύρνης στην Ελλάδα.

Στην **όγδοη επιστολή**, (25/5/1919) προτείνει ένα σχέδιο παροχής εκπαίδευσης στους υπηρετούντες επί μακρόν στρατιώτες, προκειμένου να αξιοποιήσουν εποικοδομητικά το χρόνο τους. Υποδεικνύει να συμμετάσχουν στην κατάρτισή του οι Γληνός και Δελμούζος (πρωτεργάτες του δημοτικισμού) καθώς και άλλοι «*άριστοι δημοδιδάσκαλοι*». Οι συμμετέχοντες πρέπει για τον Β. «*να πληρωθούν γενναίως*». Το σχέδιο, σύμφωνα με τον Στ. Στεφάνου δεν υλοποιήθηκε, γιατί ξεκίνησαν πολεμικές επιχειρήσεις στη Μ. Ασία. Η επιστολή όμως δείχνει το ενδιαφέρον του Β. για την εκπαίδευση του λαού και την άνοδο του πνευματικού του επιπέδου.

Στην **ένατη επιστολή** (29/5/1919) ο Β. δίνει θερμά συγχαρητήρια στον Ρέπουλη για τη δράση του στη Σμύρνη και δηλώνει ότι μία τόσο σημαντική εθνική αποστολή δεν μπορούσε να αφηθεί μόνον στους στρατιωτικούς. Αναφέρεται στα «*λυπηρά*» γεγονότα των δύο πρώτων ημερών της εγκατάστασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (σημειώθηκαν αιματηρές συμπλοκές μεταξύ του ελληνικού στρατού και Τούρκων ατάκτων) και στην ανάγκη επείγουσας μετάβασης του Αριστείδη Στεργιάδη στην πόλη, για την επιβολή της τάξης. Αναφέρεται ξανά στα σύνορα που διεκδικεί η Ελλάδα στη Μ. Ασία, όπως τα είχε προσδιορίσει στην τέταρτη επιστολή του, προσθέτοντας και το βιλαέτι του Δενιζλή. Απορρίπτει τις απαιτήσεις της Ιταλίας για το βιλαέτι του Αϊδινίου και δηλώνει ότι ο Αμερικανός πρόεδρος Ουίλσον συμφωνεί με τις ελληνικές θέσεις. Στο τέλος ζητά να μάθει «*την ψυχολογία του ελληνικού λαού με τη μεγάλην αυτήν εθνικήν επιτυχίαν*». (Στεφάνου, 1982)

Στη **δέκατη επιστολή** (25/6/1919) πέρα από την αναφορά του στο βασιλιά Κωνσταντίνο και στους οπαδούς του, των οποίων «*οι παράφρονες ελπίδες των περί παλινορθώσεως δεν έχουν εξατμισθή ακόμη*» δηλώνει ότι, ενώ υπήρχε προ μηνός βεβαιότητα για τη διάλυσή

της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι πιέσεις που ασκούνται αλλάζουν τα δεδομένα. (*«Ενώ πρό μηνός εθεωρείτο βεβαία η εξαφάνισίς της, επικρατεί μια αμφιβολία περί του πρακτέου, ασκούνται παντός είδους επιρροαί, όπως διατηρηθή οπωσδήποτε εν τη ζωή»*). Η γρήγορη μεταβολή των όρων του παιχνιδιού, ανατρέπει τους σχεδιασμούς του Β., που εκφράζει την ευχή να επικρατήσουν οι ορθολογιστές και με τη συνθήκη ειρήνης να δοθεί οριστικό τέλος στο ανατολικό ζήτημα. Δυστυχώς, η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν το πεδίο σύγκρουσης ισχυρών συμφερόντων και τα ζητήματα της Ελλάδας ερχόντουσαν σε δεύτερη μοίρα, καθώς ήταν *«τα τελευταία που θα αποφασισθούν οριστικώς»*.

Η **ενδέκατη αποστολή** (28/6/1919) αναφέρεται σε δημοσιεύματα της εφημερίδας «Ριζοσπάστης» που διακηρύσσουν ότι οι θυσίες των Ελλήνων στρατιωτών στη Μ. Ασία είναι μάταιες, δημιουργώντας αμφιβολίες στο λαό για την σκοπιμότητα του πολέμου. Ο Β. θεωρεί ότι η λογοκρισία δεν λαμβάνει υπόψη της τον πόλεμο που διεξάγει η χώρα στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου και δεν επιτελεί σωστά το έργο της. Με τις φράσεις *«Η λογοκρισία ελησμόνησεν ή κατεπρόδωσεν την αποστολή της»*, καθώς και *«Η λογοκρισία πρέπει να μη λησμονή ότι η μόνη δικαιολογία της ανελευθέρου υπάρξεώς της είναι η κατάστασις της πολέμου»*, ο Β. δικαιολογεί τον περιορισμό της ελευθερίας του λόγου, για να επιτύχουν οι εθνικοί στόχοι του πολέμου, που διεξάγει η Ελλάδα στη Μ. Ασία. Στο βωμό της Μ. Ιδέας θυσιάζονται τα φιλελεύθερα ιδεώδη για την προστασία των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, που ο Β. υπεράσπιζε καθ' όλη τη διάρκεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας. (Μεταξούδης, 2022)

Στη μακρά **δωδέκατη επιστολή** (9/8/1919) ο Β. αρχικά αναφέρεται σε *«πράξεις του δράματος»* στο οποίο λαμβάνει μέρος και έχει περιέλθει στην κατάσταση του *«ράκου»* από την ψυχική και σωματική υπερκόπωση. Στη συνέχεια εκθέτει την αλλαγή της στάσης των Αμερικανών, οι οποίοι ενώ αρχικά είχαν δεχτεί την παραχώρηση της ανατολικής και δυτικής Θράκης στην Ελλάδα, κατόπιν υπαναχώρησαν και ζήτησαν την παραμονή της Βουλγαρίας στη δυτική Θράκη. Η μεταβολή αυτή δικαιολογήθηκε και από την αλλαγή της στάσης των Μουσουλμάνων της δυτικής Θράκης, οι οποίοι ενώ αρχικά είχαν δεχτεί την προσάρτησή της στην Ελλάδα, μετά την ελληνική απόβαση στη Σμύρνη άλλαξαν γνώμη. Κατόπιν αναφέρεται σε εντατικές διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών για την τύχη της Θράκης και αναφέρει την πρόταση του Γάλλου διαπραγματευτή Tardieu για παραχώρηση των καζάδων Ξάνθης και Γκιουμουλτζίνας (Κομοτηνή) στην Ελλάδα και δημιουργία διεθνούς κράτους στην υπόλοιπη δυτική Θράκη υπό την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών. Ο Β. θεωρεί ότι η πρόταση αυτή, παρά τα

μειονεκτήματά της θα μπορούσε να αποτελέσει βάση για την εξεύρεση λύσης και ότι η παρουσία ελληνικού στρατού στη Θράκη θα διευκολύνει την μελλοντική προσάρτηση της Κων/λης στην ελληνική επικράτεια. (*«θα είμεθα ακοίμητοι φρουροί της Κωνσταντινουπόλεως...», «... η Κωνσταντινούπολις ημέρα τινά θα πέση ως ώριμος καρπός εις τους εθνικούς κόλπους», «Και την Κωνσταντινούπολιν περιερχομένην εις την Ελλάδα με διεθνή επιτροπήν έχουσα την ευθύνην της αυτονομίας και της εξασφάλισεως της ελευθερίας των Στενών την βλέπω από τούδε ως πραγματικότητα...»*). Παρόλο που ο Β. δηλώνει ότι έχει τη δυνατότητα να προβλέπει το μέλλον, οι μεγαλοϊδεατικές του προβλέψεις δεν επιβεβαιώθηκαν.

Είναι εντυπωσιακό ότι ο ορθολογιστής Β. (με τη βεβαιότητα της ιδιωτικότητας της επιστολής) εκδηλώνει τα έντονα συναισθήματά του που του προκάλεσαν την ανάγκη να κλάψει. Εκφράζεται πολύ κολακευτικά για τις ικανότητες του ελληνικού λαού αλλά παρασύρεται και σε προσωπικούς επαίνους (*«Και άλλοι πολλοί λαοί εις κρίσιμους περιστάσεις του βίου των έτυχον αξίων ηγετών»*). Καταλήγει ότι οι διαπραγματεύσεις για την τύχη της Θράκης θα πρέπει να παραμείνουν μυστικές, γιατί αν δημοσιοποιηθούν και μάθουν τις εξελίξεις οι Τούρκοι μαζί με τους Βούλγαρους, θα οργανώσουν επιθέσεις εναντίον του ελληνικού στρατού. Οι τέσσερις τελευταίες επιστολές αναφέρονται σε ζητήματα σχετικά με την τύχη της Θράκης και τη στάση της Βουλγαρίας.

4.3 ΤΟ ΕΤΟΣ ΤΩΝ ΜΟΙΡΑΙΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ (1920)

4.3.1 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (20/1/1920)

Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Ε. Ρέπουλης δεν μπορούσε να αντιστρέψει το αρνητικό κλίμα εναντίον της κυβέρνησης Βενιζέλου, που καλλιεργούσε με φανατισμό η φιλοβασιλική παράταξη. Ενώ οι άκαρπες διαπραγματεύσεις των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων και της Αμερικής συνεχίζονται μέχρι το τέλος του 1919 και ο Β. αγωνίζεται για να εξασφαλίσει την άδεια των μεγάλων δυνάμεων για την επέκταση της ελληνικής ζώνης κατοχής στη Μ. Ασία και την εξουδετέρωση της αυξανόμενης απειλής των Τούρκων εθνικιστών, επιστρέφει για λίγες μέρες στην Ελλάδα, όπου οι πολιτικοί του αντίπαλοι υπονομεύουν συστηματικά το κυβερνητικό έργο και παρουσιάζεται στη Βουλή. Εκεί ο βουλευτής της αντιπολίτευσης Δ. Χρυσοστάλης τον ρωτά γιατί δεν επαναφέρει στην υπηρεσία τους εκκαθαρισθέντες δημοσίους υπαλλήλους και στο

στράτευμα τους αποταχθέντες αξιωματικούς. Επίσης τον παροτρύνει να δώσει γενική αμνηστεία, για να αποκατασταθεί η «*ψυχική γαλήνη*» του έθνους. Είναι αποκαλυπτικό το γεγονός ότι χαρακτηρίζει τα θύματα των βενιζελικών διώξεων «*πολιτικούς μεγαλομάρτυρες*» και χρησιμοποιεί τον όρο «*εθνικόν μίσος*». Η φρασεολογία του βουλευτή της αντιπολίτευσης φανερώνει την προσπάθεια των φιλοβασιλικών να υποδαυλίσουν τα πολιτικά πάθη και εξηγεί και το αποτέλεσμα των εκλογών που ακολούθησαν. Επίσης ζητά αναβολή των εκλογών, προκειμένου να ψηφίσει και η Νέα Ελλάδα. (διευκρινίζει ότι εκφράζει προσωπική άποψη και όχι κομματική)

Σ' αυτόν απαντά με τον λόγο του ο Β. Αρχικά κάνει μία αναδρομή στα γεγονότα της περιόδου του Εθνικού Διχασμού και της εισόδου της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας, τον Σεπτέμβριο του 1916, δεν ήταν μία επανάσταση ανατρεπτική, με σκοπό την εγκαθίδρυση νέου καθεστώτος δικαίου αλλά μία επανάσταση, με σκοπό την προστασία της συνταγματικής βασιλείας και του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος,

*«το οποίον Βασιλεύς **ανάξιος** του θρόνου, λησμονήσας ότι ο ελληνικός λαός τον ανύψωσεν εις τόσην δόξαν, εζήτησε να καταπατήσει, καθ' ην στιγμήν διά της καταπατήσεως του πολιτεύματος, επρόκειτο να θυσιασθώσι εις το διηνεκές όλα τα **όνειρα** του έθνους και όλοι οι αγώνες τόσων μακρών αιώνων».*

Παρατηρούμε τον χαρακτηρισμό που αποδίδει στον Κων/νο. Το επίθετο **ανάξιος**, το οποίο επαναλαμβάνει και στη συνέχεια δύο φορές, την πρώτη όπου αναφέρεται στην πίστη του Κωνσταντίνου στην ελέω Θεού μοναρχία και στην περιφρόνησή του στη λαϊκή βούληση και τη δεύτερη, όπου δηλώνει ότι η επανάστασή στην οποία ήταν αρχηγός ο Β. αποσκοπούσε να ανατρέψει το καθεστώς που είχε επικεφαλής έναν ανάξιο Βασιλέα, φανερώνει την υποτιμητική και υπεροπτική διάθεση του Β. απέναντι στον τότε μονάρχη, που δεν του επέτρεπε να ασκήσει την πολιτική του, παραβιάζοντας τις αρχές του πολιτεύματος.

Στη συνέχεια αναφέρεται στις δύο παραιτήσεις των κυβερνήσεων του, στις οποίες τον υποχρέωσε ο Κωνσταντίνος, χρησιμοποιώντας το σχήμα των ρητορικών ερωτήσεων (συνολικά στο κείμενο υπάρχουν έξι ερωτήσεις, ρητορικές και μη). Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Και, μήπως, κύριοι, ωρμήσαμεν εις την αντεπανάστασιν αυτήν, διά την άμυναν των ελευθεριών μας, εις βρασμόν ψυχικής ορμής, υπό τας πρώτας εντυπώσεις, χωρίς να

αναμετρήσωμεν όσα εδύναντο να επέλθουν εκ της καθημερινής ζωής του κράτους; Όχι, κύριοι».

Με την ερώτηση αυτή, δηλώνει ότι η κίνηση στην οποία προχώρησε ήταν προϊόν ώριμης σκέψης και όχι προϊόν παρόρμησης της στιγμής. Μετά τη διπλή διενέργεια εκλογών (Μάιος -Δεκέμβριος 1915) στις οποίες τη πρώτη φορά το κόμμα των Φιλελευθέρων νίκησε και τη δεύτερη απείχε, με αποτέλεσμα να σχηματιστεί φιλοβασιλική κυβέρνηση ο Β. αναφέρει ότι επρόκειτο να διεξαχθούν και πάλι εκλογές. Για να μην κερδίσει την πλειοψηφία το κόμμα των Φιλελευθέρων, ο Β. καταγγέλλει ότι οι φιλοβασιλικοί κάλεσαν τους Βούλγαρους να καταλάβουν την ανατολική και τη δυτική Μακεδονία. Προηγουμένως είχε αναφέρει ειρωνικά: *«Και ακόμη και μετά τας εκλογάς τον Ιανουάριον, Φεβρουάριον, Μάρτιον, Απρίλιον, μέχρι του Αυγούστου ανέμενον την εξ ύψους αντίληψιν επί τη ελπίδι, ότι αφ' ου ο Βασιλεύς είχε τόσας σχέσεις με τον Θεόν, ήτο ενδεχόμενον να τον συμβουλεύση ο Θεός και να συνέλθη».* (Στεφάνου, 1982)

Κατόπιν με τρεις διαδοχικές ρητορικές ερωτήσεις, υπεραμύνεται της εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού από φιλοβασιλικά στοιχεία, που συνωμοτούσαν εναντίον της κυβέρνησης Β. τόσο στον κρατικό μηχανισμό όσο και στο στράτευμα, με σκοπό την ανατροπή της. Εξομολογείται ότι αισθάνεται δυστυχής, γιατί επί των ημερών του επήλθε η διάσπαση της εθνικής ενότητας (αναφέρει τη λέξη *διαίρεση* τρεις φορές) αλλά δεν θεωρεί ότι η επαναφορά των εκδιωχθέντων φιλοβασιλικών (αξιωματικών και υπαλλήλων) θα αποκαταστήσει τη λαϊκή ενότητα αλλά ότι θα προκαλέσει ακόμα μεγαλύτερο χάσμα.

Ο Μ. L. Smith αναφέρει ότι μετά την επιστροφή του Β. στην εξουσία η πλειονότητα των φιλοβασιλικών ηγετών εξορίστηκε, καταργήθηκε η μονιμότητα των δικαστικών και γενικότερα των δημοσίων υπαλλήλων και εξαπολύθηκαν διώξεις κατά των αντιβενιζελικών στον στρατό και στην εκκλησία. Όλα αυτά έγιναν σύμφωνα με τον Smith «είτε για να ικανοποιηθεί η κομματική μνησικακία είτε για να κενωθούν θέσεις στο Δημόσιο για τους ανθρώπους του Β». Επίσης αναφέρει ότι δεν μπορεί να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός αλλά σίγουρα είναι μεγάλος και συμπληρώνει ότι αυτά τα ανελεύθερα μέτρα δεν συνιστούσαν απόπειρα εγκαθίδρυσης αυταρχικού καθεστώτος αλλά επαναφορά του ελληνικού πολιτικού συστήματος στη «φυσιολογική» πελατειακή του κατάσταση. Επιπλέον αναγνωρίζει ότι έχει μεσολαβήσει ένα μεγάλο διάστημα πολιτικής ανωμαλίας με δύο αντίπαλες κυβερνήσεις (Αθήνας και Θεσσαλονίκης), κατά την οποία

κυριαρχούσαν πολύ έντονα μίσση και πάθη, οπότε ήταν φυσικό οι βενιζελικοί, όταν επιβλήθηκαν, να επιχειρήσουν την καταπολέμηση «της αρρώστιας» του κωνσταντινισμού. (Smith, 2022) Θα θέλαμε να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι ο Β. κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του πολλές φορές αντιμετώπισε προσπάθειες υπονόμησης του κυβερνητικού έργου καθώς και στάσεων και συνωμοσιών στον στρατό, οργανωμένων από φιλοβασιλικά στοιχεία. Επομένως εύλογα ήθελε να εξασφαλίσει την εφαρμογή της πολιτικής του.

Ο Β. κατόπιν περνά στο θέμα της άρσης της λογοκρισίας στον τύπο. Αναφέρει ότι σαράντα μέρες πριν από την εκφώνηση του λόγου είχε άρει τη λογοκρισία. Και απευθύνεται ξανά στους βουλευτές με μία ερώτηση: «*Αλλά ποίον υπήρξε το αποτέλεσμα;*» Απαντά ο ίδιος ότι σίγουρα ήταν «ο *εκτραχλησμός (sic) του τύπου*» που έχει φθάσει σε τέτοιο επικίνδυνο βαθμό, ώστε να κινδυνεύει η Ελλάδα να καταντήσει σωρός ερειπίων. Είναι χαρακτηριστική της επικρατούσας διχόνοιας η φράση που αναφέρει ότι χρησιμοποιούν οι φιλοβασιλικοί: «*Δεν υπάρχει τόπος· ή εσείς ή εμείς*». Η χρήση του διαζευκτικού συνδέσμου και των προσωπικών αντωνυμιών φανερώνει την ακραία πόλωση στην οποία είχε οδηγηθεί η ελληνική πολιτική σκηνή. Ο Β. μνημονεύει την περίπτωση του αντιβενιζελικού Βαυαρού νομομαθούς Κ. Έσλιν, (για τον Β. ο Έσλιν επεδίωκε την ανατροπή του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και την εγκαθίδρυση μοναρχίας) ο οποίος δικάστηκε για τη συμμετοχή του στα Νοεμβριανά του 1916 και πριν κριθεί τελεσίδικα η υπόθεσή του ασθένησε και πέθανε, σημειώνοντας ότι ήταν σε προχωρημένη ηλικία, κι επομένως δεν μπορεί η φυλάκιση να θεωρηθεί αιτία του θανάτου του.

Είναι ενδεικτικό ότι στη συνέχεια του λόγου του επαναλαμβάνει τη λ. «*αγών*» δεκατέσσερις φορές. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Ο αγών είναι αγών μεταξύ του ημείς ή σεις*». Επισημαίνει ότι ορισμένοι συνεχίζουν να αγωνίζονται για να επαναφέρουν στον θρόνο τον έκπτωτο βασιλιά, που επιβουλεύθηκε τις ελευθερίες του ελληνικού λαού και ότι υπάρχουν άνθρωποι τόσο τυφλωμένοι από το πολιτικό πάθος που ισχυρίζονται την τερατώδη λύση να υπάρχουν δύο βασιλείς, ένας κανονικός κι ένας εφεδρικός. Επομένως ο εσωτερικός αγώνας όχι μόνον δεν τελείωσε αλλά βρίσκεται κατά τον Β. στην κορύφωσή του. Δηλώνει ότι η παράταση του αγώνα δεν θα διαρκέσει κατά την άποψή του πολύ και ότι θα τερματιστεί, όταν υπογραφεί η συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία και ο ελληνικός λαός αναγνωρίσει τα θετικά αποτελέσματα της πολιτικής του. Όπως προηγουμένως και σ' αυτό το σημείο γίνεται φανερό η ακραία διχογνωμία μεταξύ του

ελληνικού λαού. Είναι εντυπωσιακό ότι ο Β. δύο φορές αναφέρεται στον εαυτό του, μάλλον ειρωνικά, με το προσωνύμιο «Σατανάς» (χαρακτηρισμός που του απέδιδαν οι φιλοβασιλικοί), για να τονίσει τη μεγάλη συνεισφορά του στην πολιτική του τόπου.

Καταλήγει αναρωτώμενος πόσα χρόνια του απομένουν να ζήσει και δηλώνει ότι θα ήταν ευτυχής, αν ζήσει άλλα δεκαπέντε χρόνια. Κατά τη διάρκεια των χρόνων αυτών ελπίζει να μην έχει την «ατυχία» (μάλλον χαριτολογεί) να διοικήσει την Ελλάδα. Παρόλα αυτά εκφράζει την πεποίθησή του ότι είτε ως κυβέρνηση είτε ως αντιπολίτευση θα κατορθώσει να ολοκληρώσει την πραγματοποίηση του εθνικού του οράματος για την Ελλάδα και να την οδηγήσει στην πρόοδο και την ευημερία. Τελικά δηλώνει απόλυτα βέβαιος ότι τόσο η παλαιά όσο και η νέα Ελλάδα θα υπερψηφίσει την πολιτική του, όπως έγινε και το 1911.

Εξετάζοντας συνολικά τον τρόπο χρήσης της γλώσσας, παρατηρούμε ότι τα περισσότερα ρήματα βρίσκονται σε ενεργητική φωνή και το πρόσωπο που κυριαρχεί είναι είτε το α' ενικό είτε το α' πληθυντικό. Αυτό συμβαίνει γιατί ο ομιλητής θέλει να εξάρει τη συμβολή στη διακυβέρνηση της χώρας είτε την προσωπική είτε του κόμματος του. Διακρίνουμε έναν πολιτικό που έχει κυριαρχήσει στον πολιτικό στίβο και υπεραμύνεται της πολιτικής του.

4.3.2 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (23/4/1920)

Αυτός ο λόγος εκφωνείται μετά από τη διάσκεψη του Σαν Ρέμο (5/4/1920) στην οποία οι Μεγάλες Δυνάμεις κλήθηκαν ν' αποφασίσουν για την τύχη του «Μεγάλου Ασθενούς», της οθωμανικής αυτοκρατορίας, μέσα σε κλίμα καχυποψίας και αντιτιθέμενων συμφερόντων. Αφού απέσπασε τις παραχωρήσεις που θ' αποτελούσαν τη συνθήκη των Σεβρών, ο Β. επιστρέφει θριαμβευτής, για ν' αναγγείλει στη Βουλή τ' αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων που διεξήγαγε και ν' αναγγείλει μέτρα αποκατάστασης μελών της αντιπολίτευσης.

Αφού πρώτα ανακοινώσει τη χορήγηση αμνηστίας για αδικήματα κατά της ασφάλειας της χώρας και της κοινής ησυχίας που διαπράχθηκαν το διάστημα 1917-1920 και την άρση της καταστάσεως πολιορκίας αναφέρεται σε δημοσιεύματα του Τύπου που δυσφημούν την εκστρατεία των Ελλήνων στη Μ. Ασία χαρακτηρίζοντας τις πολεμικές επιχειρήσεις ως «τυχοδιωκτικές» και συμβάλλουν στην πτώση του ηθικού του

στρατεύματος. Στη συνέχεια, προχωρεί σε μία ιστορική αναδρομή στην εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όταν σε περίοδο πολέμου, για να μπορέσει το κράτος να ανταποκριθεί στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, συγκεντρώθηκε στην εκτελεστική εξουσία, υπέρμετρη δύναμη (που θεωρείται αφόρητη σε ειρηνική περίοδο) και καθιερώθηκε το καθεστώς της δικτατορίας. Τη δικτατορία ακολούθησε και ο Κιγκινάτος, ένας από τους επιφανέστερους Ρωμαίους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες. Με μέσο τον τόπο της ιστορίας, ο Β. δικαιολογεί τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών, σε περίοδο πολέμου, που κρίνεται το μέλλον της χώρας.

Κατόπιν αναφέρεται στην απονομή χάριτος σε κατάδικους για διάφορα αδικήματα (εκτός από τα Νοεμβριανά) και προχωρεί στο ζήτημα των απολυμένων δημοσίων υπαλλήλων και των αποταχθέντων αξιωματικών λόγω του Διχασμού, για τους οποίους παραθέτει συγκεκριμένα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ένας μεγάλος αριθμός επανήλθαν στις παλιές τους θέσεις. Καταλήγοντας επισημαίνει ότι

«Αυτά είναι, κύριοι, τα συμφέροντα τα προσωπικά, τα οποία εθίχθησαν εξ όλης αυτής της τρικυμίας, η οποία εκράτησεν εις τόσον χρόνον εις την Ελλάδα. [...] Αλλ' αι ζημίαι, κύριοι, αὗται, είναι τίμημα μικρότερον εφ' όσον δι' αὐτῶν εξηγόρασε ο ελληνικός λαός το δικαίωμα να καταλύσῃ τον μοναρχισμόν, ο οποίος εξήτησε να επιβληθῇ εις τον τόπον αὐτόν και εφ' όσον ηδυνήθη ο ελληνικός λαός να εφαρμόσῃ την εθνικήν του πολιτικήν, η οποία έδωσε αποτελέσματα, τα οποία [...] γνωρίζετε ήδη οποία είναι».

Στη συνέχεια ο Β. προχωρεί σε μια ιστορική αναδρομή που ξεκινά από την επανάσταση του 1821 που οδήγησε στην απελευθέρωση της Ελλάδας, συνεχίζει με τις επαναστάσεις που συνεχώς επιχειρούσε η Κρήτη (με όλες τις επακόλουθες θυσίες) μέχρι την ένωσή της με την Ελλάδα και τους Βαλκανικούς πολέμους που κατέληξαν στην προσάρτηση της Μακεδονίας. Σ' αυτούς αναφέρει ότι χάθηκαν 300.000 Έλληνες αλλά «το υπόδουλον έθνος δεν βαρυνυμεί ουδέ οι στενώτατοι συγγενείς των απολεσθέντων». Κανείς από τους αδικώς παθόντες στους εθνικούς αγώνες δεν έφθασε να πει «στον Διάβολον αι εθνικαί επιτυχίαι και η Μ. Ασία και η Θράκη ακόμη. [...] Και έπρεπε ν' ακουσθῇ ο βλάσφημος αὐτός λόγος εκ μέρους εκείνων, οι οποίοι υπέχουν ευθύνας, διέπραξαν αδικήματα,» Την απροθυμία του λαού για ανάληψη πολεμικών κινδύνων είχε επισημάνει ο Β. ήδη από το 1918, σε διακοίνωσή του προς τις Μ. Δυνάμεις, σύμφωνα με τον Ι. Μεταξά, λόγω της αποφυγής δεσμεύσεων εκ μέρους τους σχετικά με τα ανταλλάγματα που έπρεπε να

προσφέρουν στην Ελλάδα, για τη συμμετοχή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. (Μεταξάς, 1951, p. 476)

Στα σημείο αυτό ο Β. επαναλαμβάνει δύο φορές τα ουσιαστικό «*ζημίαι*» και τρεις το ουσιαστικό «*θυσίαι*» και τέσσερις τη λ. «*αγών*», για να τονίσει την προσφορά του λαού στους συνεχείς πολέμους που οδήγησαν στην απελευθέρωση εδαφών, όπου κατοικούσαν ελληνικοί πληθυσμοί. Στο επιχείρημα αυτό, παρατηρούμε ότι ο Β. αναφέρεται στη διαχρονική διαπίστωση για την ανάγκη υποταγής του ατομικού συμφέροντος στην εξυπηρέτηση του συλλογικού, την οποία συναντάμε ήδη σε πολλούς αρχαίους συγγραφείς και πιο συγκεκριμένα στον Θουκυδίδη και στον Αριστοτέλη. Ο Περικλής (Θουκ. II 60, 2-3) απευθυνόμενος στους Αθηναίους μετά τις αποτυχίες του πρώτου έτους του πολέμου δηλώνει χαρακτηριστικά: *«Πιστεύω ότι, αν μια πολιτεία βρίσκεται στο σύνολό της σε ακμή, εξυπηρετεί πολύ καλύτερα τους πολίτες παρά όταν οι πολίτες ευτυχούν ο καθένας, αλλά η πολιτεία στο σύνολό της δυστυχεί. Όσο κι αν ένας ιδιώτης ευτυχεί στις ιδιωτικές του υποθέσεις, καταστρέφεται κι ο ίδιος μαζί με την πατρίδα του, αν καταστραφεί εκείνη. Αν όμως δυστυχήσει, ενώ η πατρίδα του ευημερεί, έχει πολλές ελπίδες να σωθεί»*. Επιπλέον ο Αριστοτέλης στο έργο του Πολιτικά (1279a 20-24) καταλήγει: *«Είναι φανερό ότι όσα πολιτεύματα αποβλέπουν στο κοινό συμφέρον είναι σωστά, σύμφωνα με τους απόλυτους κανόνες του δικαίου. Όσα ενδιαφέρονται για το συμφέρον μονάχα των αρχόντων είναι ελαττωματικά όλα κι αποτελούν παραβιάσεις των ορθών πολιτευμάτων»*.

Στη συνέχεια τονίζει ιδιαίτερα το ρόλο του κατά την περίοδο του διχασμού, χρησιμοποιώντας σε όλα σχεδόν τα ρήματα το α΄ πρόσωπο. Ενδεικτικά αναφέρει: *«Έχω το πλεονέκτημα να βλέπω, όχι μόνον εις ευθείαν γραμμήν αλλά και εις τεθλασμένην γραμμήν»*. Η φράση αυτή δηλώνει την οξυδέρκεια αλλά και την πνευματική ευελιξία που διέθετε και τον βοηθούσαν στο σχεδιασμό της κατάλληλης στρατηγικής για την επίτευξη των εθνικών στόχων.

Μετά την παράθεση των ενεργειών του, κατά τη διάρκεια της σκληρής σύγκρουσής του με τον βασιλιά Κωνσταντίνο που οδήγησε στην ίδρυση της Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης (σε πέντε σημεία παρεμβάλλει τη χρήση ευθέος λόγου) επιχειρεί να αποκρούσει τη βαριά κατηγορία των αντιπάλων του ότι για να επιβληθεί στη χώρα ζήτησε ξένη βοήθεια. Το κύριο επιχείρημά του είναι ότι η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης είχε στη διάθεσή της τρεις μεραρχίες, άφθονα εφόδια και βαρύ πυροβολικό και θα μπορούσε με ευκολία να καταβάλει το κράτος των Αθηνών. Επιπλέον τονίζει την

ευρύτατη λαϊκή υποδοχή και υποστήριξη, την οποία απολάμβανε, λέγοντας χαρακτηριστικά:

«Ο Αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων ήτο ο πανίσχυρος κυβερνήτης, ο απολαύων αμέριστον την εμπιστοσύνην του λαού και ο οποίος κατέλειπε την αρχήν, όχι διότι απώλεσε την εμπιστοσύνην του λαού, αλλά διότι δεν ηδύνατο να εφαρμόση την πολιτικήν του, της οποίας βάσις ήτο η μετά των δυτικών δημοκρατικών εθνών συμμαχία προς συμμετοχήν εις τον πόλεμον αυτόν».

Τη δήλωση αυτή την επαναλαμβάνει εδώ δεύτερη φορά και παρατηρούμε ότι χρησιμοποιεί τρεις φορές το ουσιαστικό «κυβερνήτης». Ο Β. ήταν ο κυβερνήτης του πλοίου-κράτους σε μία από τις ταραγμένες περιόδους της νεοελληνικής ιστορίας, την οποία σε προηγούμενο σημείο του λόγου του χαρακτήρισε με τη μεταφορά «τρικυμία». Αυτή η πολιτική ανωμαλία προκλήθηκε από την απροκάλυπτη ανάμειξη του βασιλιά Κωνσταντίνου στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, με σκοπό να εμποδίσει την έξοδο της Ελλάδας στο πλευρό της Αντάντ και να διασφαλίσει την τήρηση της ελληνικής ουδετερότητας (που στην ουσία εξυπηρετούσε τα γερμανικά συμφέροντα) κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Στα πλαίσια της τακτικής αυτής ο βασιλιάς προκάλεσε δύο φορές εκλογές, την πρώτη το 1915 νίκησε το κόμμα των Φιλελευθέρων, ενώ τη δεύτερη απείχε. Το αποτέλεσμα ήταν ο βασιλιάς να δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Στέφανο Σκουλούδη, ο οποίος τον Μάιο του 1916 παρέδωσε αμαχητί τα οχυρά Ρούπελ της Μακεδονίας στις γερμανικές και βουλγαρικές δυνάμεις. (Δερτιλής, 2021)

Ο Β. τόνισε στον βασιλιά ότι η συστηματική άρνησή του να δεχθεί τη βούληση της κυβερνητικής πλειοψηφίας αποτελούσε παραβίαση του συντάγματος και τον κάλεσε να το σεβαστεί και να υπηρετήσει το συμφέρον της χώρας. Στα τέλη Αυγούστου το Δ΄ Σώμα Στρατού παραδόθηκε αμαχητί στις γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις. Η ενέργεια αυτή είχε την έγκριση του βασιλιά ως αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων. Υπό το φάσμα της απειλής της κατάληψης της Θεσσαλονίκης από τις Κεντρικές Δυνάμεις, στις 29 Αυγούστου 1916 οι βενιζελικοί αξιωματικοί κήρυξαν στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και τρεις εβδομάδες αργότερα ο Β. σχημάτισε «προσωρινή κυβέρνηση». Η Ελλάδα είχε χωριστεί σε δύο κράτη. (Δερτιλής, 2021)

Για να περιγράψει αυτή την έκνομη τακτική του βασιλιά Κωνσταντίνου απέναντι στο νόμιμα εκλεγμένο πρωθυπουργό της χώρας ο Β. χρησιμοποιεί τέσσερις φορές τη

μεταφορά «τα νώτα», για να περιγράψει την υστεροβουλία και τη δολιότητα με την οποία τον αντιμετώπισε ο βασιλιάς, ο οποίος του δήλωσε ότι «δεν υποχρεούται να υποκύψει εις την λαϊκήν θέλησιν, διότι αυτός ήτο αδελφεζάδελφος του Θεού και επομένως εις εκείνον μόνον έπρεπε να υπακούση». Παρακάτω καταλήγει: «Είχομεν λοιπόν εις τα νώτα ημών ένα Βασιλέα, ο οποίος ήτο όργανον του εχθρού μας, του κυρίου εχθρού, του Γερμανού». Φυσικά την υποστήριξη των Γερμανών ο βασιλιάς την κάλυπτε με τον μανδύα της υποκριτικής ουδετερότητας, ενώ ο ίδιος ο Β. διεκήρυττε ευθαρσώς την υποστήριξή του προς τις δυνάμεις της Αντάντ. Όταν οι δυνάμεις αυτές προσφέρθηκαν να ξεκαθαρίσουν την κατάσταση και να αντιμετωπίσουν τις φιλοβασιλικές δυνάμεις ο Β. ισχυρίζεται ότι δέχθηκε την προσφορά τους, για να αποφύγει την αδελφοκτόνο αιματοχυσία. (Στεφάνου, 1982)

Με το σχήμα των απαντών ρητορικών ερωτήσεων (συνολικά επτά) , ο Β. αναρωτιέται ποια θα μπορούσε να είναι η κρίση όχι μόνο της ιστορίας αλλά και των συγχρόνων του για την πολιτική του βασιλιά Κωνσταντίνου, που θα οδηγούσε στην ισχυροποίηση της Βουλγαρίας και τη μετατροπή της Ελλάδας σε γερμανικό προτεκτοράτο, ενώ από την άλλη με τη δική του πολιτική η Ελλάδα διέθετε τον πλέον αξιόμαχο στρατό, στον οποίο είχε ανατεθεί από τους συμμάχους η επιβολή των όρων της ειρήνης στην Τουρκία και βρισκόταν στη Μ. Ασία και τη Θράκη. Προκειμένου να συμπληρώσει το επιχείρημα του σχετικά με την ανάμειξη των ξένων δυνάμεων στην εμφύλια πολιτική σύγκρουση στην Ελλάδα αναφέρει το ιστορικό παράδειγμα του Τζορτζ Ουάσιγκτον που ήταν ο Αμερικανός (Άγγλος στην καταγωγή) άποικος που ηγήθηκε της εξέγερσης των Αμερικανών εναντίον της Αγγλίας, προκειμένου οι δεκατρείς πολιτείες της Αμερικής ν' αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Στον αγώνα αυτό ζήτησε τη συμμαχία της Γαλλίας, χωρίς ποτέ να κατηγορηθεί για την τακτική του αυτή.

Στην κατηγορία των αντιπάλων του ότι παραβίασε το πολίτευμα, γιατί όταν επέστρεψε στην εξουσία το 1917 επανέφερε σε λειτουργία τη Βουλή του 1915 που είχε παύσει τις εργασίες της μετά τη δεύτερη παραίτησή του, απαντά ότι δεν μπορούσε να προκηρύξει εκλογές μέσα στο κλίμα του αβυσσαλέου μίσους και της διχόνοιας που χώριζε τις δύο παρατάξεις τη δεδομένη στιγμή. Μία από τις επιλογές που είχε ήταν να κυβερνήσει δικτατορικά δηλαδή με νομοθετικά διατάγματα, όπως κυβέρνησαν οι αντίπαλοί του, επί δύο χρόνια. Επειδή αυτό δεν το επιθυμούσε, προτίμησε να επαναλειτουργήσει η Βουλή του 1915 που διέλυσε παράνομα ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με νομοθετικό διάταγμα και να αναρτηθεί πλάκα εντός του κοινοβουλίου που να θυμίζει το βασιλικό πραξικόπημα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι προκειμένου να χαρακτηρίσει την πολιτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί λόγω της βασιλικής αυθαιρεσίας ο Β. χρησιμοποιεί τις μεταφορές: «εξουθένωμα κράτους», «ράκος πολιτεύματος», «το πολίτευμα είχε γίνει όχι καν κουρελόχαρτο αλλά κατά τι πλέον μηδαμινόν πράγμα».

Επιπλέον αναφέρει ότι όλα τα εμπόλεμα κράτη κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου παρατείνουν το βίο της βουλής τους, η Αγγλία για τρία χρόνια, η Γαλλία για δεκαοκτώ μήνες, η Ιταλία για δεκατρείς και η Σερβία για 10 χρόνια. Εκτός αυτού μετά το τέλος του πολέμου και την ανακωχή με τη Βουλγαρία τον Σεπτέμβριο του 1918 βρέθηκε στην Ελλάδα μόνον τριάντα τρεις μέρες, ως τη στιγμή που εκφωνούσε τον λόγο αυτό. Αναγκάστηκε να παραμείνει επί μακρόν στο εξωτερικό, προκειμένου να διεξάγει πολύ σκληρές διαπραγματεύσεις και να εξασφαλίσει τα εδαφικά ανταλλάγματα που είχαν δεσμευθεί να παραχωρήσουν οι Μεγάλες Δυνάμεις στην Ελλάδα, για τη συμμετοχή της στον α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Δεν υποθέτω να πιστεύση κανείς ότι παρατείνω την απουσίαν μου εντεύθεν και την διαμονήν μου εις Ευρώπην, διότι μοι ήρεσκε περισσότερο το κλίμα το ευρωπαϊκόν»*. Είναι αξιοσημείωτο επίσης το επιχείρημα του Β. ότι οι αντίπαλοί του ζητούσαν μετ' επιτάσεως την προκήρυξη εκλογών, γιατί πίστευαν ότι θα νικήσουν και θα αναλάμβαναν να προβάλλουν αυτοί τις εδαφικές αξιώσεις της Ελλάδας στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης και να εκμεταλλευτούν τους καρπούς της νίκης. Την πολιτική αυτή ο Β. την χαρακτηρίζει *«έγκλημα κατά της Ελλάδος»*. (Στεφάνου, 1982) Τους ισχυρισμούς του Β. αντικρούει ο Ι. Μεταξάς ισχυριζόμενος ότι οι πολιτικοί αντίπαλοι του Β. δεν μπορούσαν ν' ασκήσουν την πίεση για προκήρυξη εκλογών, την οποία ισχυρίστηκε ότι δέχτηκε. (Βενιζέλος & Μεταξάς Ιωάννης, 2003, p. 42)

Εν τέλει δεσμεύεται ότι μόλις υπογραφεί η Συνθήκη Ειρήνης και έρθει για επικύρωση στη Βουλή, εντός τριών εβδομάδων η Βουλή θα διαλυθεί και θα προκηρυχθούν εκλογές. Δεν θεωρεί ότι οι εκλογές πρέπει να αναβληθούν, προκειμένου να καταστεί εφικτό να συμμετάσχουν και οι νέες επαρχίες. Είναι πραγματικά εντυπωσιακή η δήλωσή του: *«Είναι τόσο μεγάλη η εμπιστοσύνη μου προς τον ελληνικόν λαόν, ώστε είμαι βέβαιος ότι, λαμβάνων την απόφασιν ταύτην, δεν δύναμαι να εκθέσω εις κανένα κίνδυνον τα εθνικά συμφέροντα»*. Τη λέξη «εμπιστοσύνη» την επαναλαμβάνει στο τέλος του λόγου του τέσσερις φορές, για να υπερτονίσει την ακλόνητη πεποίθησή του ότι ο ελληνικός λαός θα υπερψηφίσει την πολιτική του και θα του δώσει ξανά την εξουσία *«και ισχυροί αμφότεροι, λαός και πολιτικός ηγέτης, εκ της αμοιβαίας ταύτης εμπιστοσύνης, είμαι*

βέβαιος ότι θα δυνηθώμεν να στερώσωμεν το μεγαλοπρεπές οικοδόμημα, το οποίον ο ελληνικός λαός, καλώς οδηγούμενος, ηδυνήθη να ανεγείρη εντός μιας μόνον δεκαετίας».

Αυτή η τελευταία φράση αφήνει υπόνοιες ότι τα διπλωματικά επιτεύγματα του Ε. Βενιζέλου ήταν επισφαλή, σύμφωνα με τις ενστάσεις του Ι. Μεταξά. Ο συγκεκριμένος στρατιωτικός σε υπόμνημά του τον Ιανουάριο του 1915 υποστήριζε ότι η πολιτική και οικονομική διαίρεση της Μ. Ασίας ήταν δυσχερής και θα προκαλούσε συνεχείς προστριβές, μέχρι την τελική επικράτηση της μίας από τις δύο πλευρές. Η ιστορία δυστυχώς τον δικαίωσε. (Μεταξάς, 1951)

4.3.3 ΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ (18/5/1920)

Σ' αυτή την ομιλία ο Β. υποστηρίζει την εκ νέου επιβολή του στρατιωτικού νόμου και απαντά στην απαίτηση της αντιπολίτευσης για άμεση προκήρυξη εκλογών και συγκρότηση συντακτικής συνέλευσης, με σκοπό την επαναφορά του έκπτωτου βασιλιά. Αρχικά με αφορμή την τοποθέτηση του βουλευτή της αντιπολίτευσης Πωπ για ένα νομοσχέδιο της κυβέρνησης που δίνει τη δυνατότητα για εξύβριση του βασιλιά ο Β. ομολογεί ότι η έγκριση του εν λόγω νομοσχεδίου είναι δικό του σφάλμα και χρησιμοποιεί τη λ. **πλάνη**, την οποία επαναλαμβάνει στη συνέχεια με τη μορφή του ρήματος, όταν αναφέρεται στην άρση του στρατιωτικού νόμου. Η επανάληψη αυτή δείχνει διάθεση αυτοκριτικής εκ μέρους του, ειλικρίνεια και ετοιμότητα να παραδεχθεί τα όποια λάθη θεωρεί ότι διέπραξε.

Στη συνέχεια, αφού ομολογεί ότι, όταν επέστρεψε από τη Θεσσαλονίκη με την εκδίωξη του Κωνσταντίνου από τον θρόνο δεν φανταζόταν ότι η Ελλάδα θα είχε τόσο μεγάλες εθνικές επιτυχίες, δηλώνει ρητώς ότι δεν μπορεί να τεθεί θέμα επανόδου στον θρόνο του έκπτωτου βασιλιά, ο οποίος *«κατιδών το βάραθρον εις το οποίον έφερεν όχι μόνον το έθνος αλλά και την ιδίαν αυτού οικογένειαν»* παραιτήθηκε από τη θέση, όπως και ο πρωτότοκος γιος του και το στέμμα μεταβιβάστηκε νόμιμα στον επόμενο διάδοχο. Τον ισχυρισμό της αντιπολίτευσης ότι ο έκπτωτος βασιλιάς δεν ανέφερε τη λέξη «παραίτησις» τον χαρακτηρίζει επιχείρημα το οποίο μπορεί να προβάλλει κάποιος σε ειρηνοδικείο τρίτης ή τέταρτης τάξης. Επιπλέον κατηγορεί την αντιπολίτευση ότι με το αίτημα αυτό επιδιώκει μεταβολή του ισχύοντος πολιτεύματος, αναφέροντας αυτολεξεί *«Οι ζητούντες την επαναφοράν του εκπεσόντος βασιλέως ζητούν απερικαλύπτως να εγκαθιδρύσουν εις την Ελλάδα τον χείριστον μοναρχισμόν και δεσποτισμόν»*. Για να

τεκμηριώσει αυτή την κατηγορία χρησιμοποιεί τύπους του ρήματος **λησμονώ** τέσσερις φορές (λησμονούντες, λησμονούσι). Τους κατηγορεί ότι ξεχνούν την κατάφωρη παραβίαση της πολιτικής νομιμότητας εκ μέρους του βασιλιά, μετά τις εκλογές του Μαΐου 1915, προκειμένου να επιβάλει τη γνώμη του και επαναλαμβάνει σε ευθύ λόγο την απάντηση του βασιλιά, την οποία έχει αναφέρει σε προηγούμενους λόγους του: *«Αν, κύριε Πρωθυπουργέ, όταν πρόκειται διά τα εσωτερικά ζητήματα βεβαίως οφείλω να κύψω προ της λαϊκής ετυμηγορίας, αλλά όταν πρόκειται διά τα μεγάλα εθνικά ζητήματα, εφ' όσον εγώ είμαι υπεύθυνος απέναντι του Θεού, έχω το καθήκον να επιμείνω, ίνα επιβάλω τας αντιλήψεις μου, διότι άλλως πως θα δώσω λόγον εις τον Θεόν»*. Αυτή η πολιτική αντίληψη την οποία εξέφρασε ο Κωνσταντίνος, σύμφωνα με την οποία ο μονάρχης λογοδοτεί μόνο στο Θεό, από τον οποίο έλαβε την εντολή εξουσίας, είναι η «ελέω Θεού βασιλεία» που ανάγεται στα χρόνια της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Παρακάτω, εξαπολύει δριμύτατο κατηγορώ εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων, τους οποίους μέμφεται για ανευθυνότητα, ευτέλεια και δουλοφροσύνη καθώς *«επέδειξαν όλην την προθυμίαν των να γίνωσιν τα χείριστα όργανα του μοναρχισμού»*. Παρατηρούμε ότι και στο λόγο αυτό ο ρήτορας χρησιμοποιεί επτά φορές το σχήμα των ρητορικών ερωτήσεων και στη δεύτερη αναρωτιέται εφόσον είναι τόσο σίγουρος για τη λαϊκή ετυμηγορία, γιατί δεν θέτει το ζήτημα της επανόδου του βασιλιά σε λαϊκό δημοψήφισμα, προκειμένου να αποφασίσει ο ίδιος ο λαός. Στο σημείο αυτό αναγνωρίζει την τρίτη **πλάνη** στην οποία περιέπεσε, όταν σκέφτηκε ότι θα μπορούσε η κυβέρνηση να επιτρέψει να τεθεί τέτοιο θέμα. Η ανακίνησή του σύμφωνα με τον Β. θα προκαλούσε, λόγω της έντασης των πολιτικών παθών, αιματοχυσία και εμφύλιο σπαραγμό και την ευθύνη για τα εκατοντάδες θύματα δεν μπορούσε να την επωμιστεί η κυβέρνηση των φιλελευθέρων. Αυτή η πρόταση που στην ουσία φανερώνει πρόθεση για εγκαθίδρυση του «μοναρχισμού» (η λ. επαναλαμβάνεται εδώ τρίτη φορά) εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια της αντιπολίτευσης, εφόσον κερδίσει τις επερχόμενες εκλογές και γίνει κυβέρνηση. Εκτός από τις φιλομοναρχικές τάσεις της αντιπολίτευσης, φανερώνει και **παραφροσύνη** (αυτή τη λέξη χρησιμοποιεί ο Β.) η πρόταση για επαναφορά στον θρόνο ενός προσώπου μισητού και ύποπτου για τις νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ, από τις οποίες η Ελλάδα περίμενε υποστήριξη για την ικανοποίηση των διεκδικήσεών της. Επομένως το μόνο που θα πετύχει η αντιπολίτευση είναι να προκαλέσει δυσκολίες στην επίτευξη των στόχων της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων. **(τόπος των επιπτώσεων)**

Στις αμφιβολίες των δυτικών συμμάχων ότι υπήρχε κίνδυνος, αν ικανοποιούσαν τα ελληνικά αιτήματα και βοηθούσαν να δημιουργηθεί ένα ισχυρό ελληνικό κράτος, αυτό στο μέλλον να βρισκόταν στη γερμανική σφαίρα επιρροής, ο Β. απέκλεισε αυτό το ενδεχόμενο με απόλυτη βεβαιότητα. Στο σημείο αυτό αποκαλύπτεται η τραγική πλάνη στην οποία τον οδήγησε η αλαζονεία και η υπερβολική σιγουριά ότι ο λαός υποστήριζε τον δίκαιο αγώνα τον οποίο διεξήγαγε. Η ανακίνηση της επαναφοράς του Κωνσταντίνου στον θρόνο πριν από την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης με την Τουρκία, αποσκοπούσε, σύμφωνα με τον Β., στο ναυάγιο των διαπραγματεύσεων, προκειμένου η αντιπολίτευση να διακηρύξει την ικανοποίησή της για την αποτυχία της κυβερνητικής πολιτικής. Οι κατηγορίες εναντίον της αντιπολίτευσης συνεχίζονται και ο Β. επιτιμά τους αντιπάλους του ότι *«είναι έτοιμοι να εξαπολύσουν κατά της ατυχούς αυτής χώρας, την οποίαν ήγαγον μέχρι του χείλους της αβύσσου, να εξαπολύσουν όλες τα φρικαλεότητες του εμφυλίου πολέμου μόνον και μόνον διά να καταφανή μέχρι τέλους ότι οι αντίπαλοι αυτών είχαν άδίκον και ότι αυτοί υπηρέτησαν καλύτερον την πατρίδα τους»*.

Παρατηρούμε ότι, με την προοπτική των επερχόμενων εκλογών μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης με την Τουρκία, ο Β. χρησιμοποιεί πολιτικό λόγο συγκινησιακά φορτισμένο (με πολλές μεταφορές) και κατηγορεί ευθέως τους αντιπάλους του για μικροψυχία και φθηνό μικροκομματικό υπολογισμό που προκαλούν την εθνική καταστροφή, προκειμένου αυτοί να αποκομίσουν πολιτικά οφέλη.

Εκτός από αυτόν τον στόχο, αποβλέπουν σύμφωνα με τον Β. στην εγκαθίδρυση μοναρχικού και δεσποτικού πολιτεύματος, σύμφωνα με τη θέληση του έκπτωτου βασιλιά. Η εξέλιξη αυτή συνιστούσε οπισθοδρόμηση στον θεσμό της μοναρχίας επιβλήθηκε στην Ελλάδα μετά τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια από τις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις, προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους στην ανατολική Μεσόγειο. Ο ελληνικός λαός τον δέχτηκε, γιατί είχε εξαντληθεί από τις συνεχείς εμφύλιες διαμάχες. Η απόλυτη μοναρχία του Βαυαρού βασιλιά Όθωνα έγινε συνταγματική με την επανάσταση του 1843 και αυτή στη συνέχεια εξελίχθηκε σε βασιλευομένη δημοκρατία με το σύνταγμα του 1864 και βασιλιά τον Δανό Γεώργιο τον Α΄. Σύμφωνα με το σύνταγμα αυτό φορέας της κρατικής εξουσίας αναγνωριζόταν ο λαός και όχι ο μονάρχης. Παρόλα αυτά ο Γεώργιος ο Α΄ ήταν ιδιαίτερα παρεμβατικός, διορίζοντας και παύοντας κυβερνήσεις κατά βούληση. Μετά τη δολοφονία του ανέβηκε στον θρόνο ο Κωνσταντίνος ο Α΄ με τον οποίο ήρθε σε σφοδρή σύγκρουση ο Β. (Θεοδωρακοπούλου, 2022)

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, σύμφωνα με τον Β. *«εκλόνισεν εις την συνείδησιν μεγάλου μέρους του έθνους τας βαθείας ρίζας, τας οποίας είχεν ο θεσμός ο βασιλικός»*. Παρακάτω δηλώνει απερίφραστα τα εξής αξιοσημείωτα, αν λάβουμε υπόψη μας την περίοδο του Εθνικού Διχασμού που έχει προηγηθεί εξαιτίας της αντισυνταγματικής παρέμβασης του βασιλιάς στην άσκηση πολιτικής εξουσίας : *«Εγώ πιστεύω ακραδάντως ότι μεθ' όλα ταύτα και μεθ' όλον τον κλονισμόν, τον οποίον δεν παραγνώριζω, το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας, δύναται επί μακρόν να προσφέρει χρήσιμους υπηρεσίας εις το έθνος»*. Είναι κοινή διαπίστωση των μελετητών ότι ο Β. ήταν μετριοπαθής υποστηρικτής της συντεταγμένης βασιλευομένης δημοκρατίας. Γι' αυτό και δεν απέπεμψε τους πρίγκηπες από τον στρατό, όταν ανέλαβε την εξουσία μετά την επανάσταση στο Γουδή το 1909 και υποστήριζε η βασιλευόμενη δημοκρατία εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα. (Παπαδάκης, 2014)

Προξενούν εντύπωση οι φράσεις που χρησιμοποιεί ο Β. για να χαρακτηρίσει τη στάση της αντιπολίτευσης, γιατί δείχνουν όξυνση της διαμάχης των πολιτικών δυνάμεων σε μία στιγμή πολύ κρίσιμη για την έκβαση του μικρασιατικού πολέμου. Για παράδειγμα, *«μαίνονται οι αντίπαλοι ημών και φθάνουν να επιδεικνύουν την τυραννοκτονίαν ως μέσον προς απαλλαγήν του τυράννου... »*, *«οι αντίπαλοι ημών οι πολιτικοί, ολίγοι και τυφλωμένοι, ηθικώς αποχωρισμένοι από την μεγάλην πλειονοψηφίαν του ελληνικού λαού, δεν δύναται τις να μη πιστέυση ότι άλλο δεν επιδιώκουν παρά μόνον να πτοήσουν την Κυβέρνησιν...διά να δυνηθούν να εξαπολύσουν τας εριννύας του εμφυλίου πολέμου...»*. Με την επανάληψη του ρ. **«πτοούμαι»** τρεις φορές με άρνηση σε δυσμενείς περιστάσεις του α' Παγκοσμίου Πολέμου ο Β. προβάλλει το ψυχικό σθένος και την αντοχή της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων σε μία στιγμή που ο ελληνικός στρατός έχει στρατοπεδεύσει στα προάστεια της Ανδριανούπολης και ετοιμάζεται να προελάσει στην Κωνσταντινούπολη! Το κείμενο βρίθκει επιπλέον μειωτικών χαρακτηρισμών για την αντιπολίτευση, οι αντίπαλοι χαρακτηρίζονται *«μοναρχικοί και δεσποτικοί»*, *«ανάξιοι»*, *«μικροί»*. Η Ελλάδα, που εξακολουθεί να βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με την Τουρκία, θα επιβάλλει με τις δικές ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις την εφαρμογή των όρων της Συνθήκης Ειρήνης απέναντι στη *«χθεσινή»* (sic) τουρκική αυτοκρατορία.

Στο τέλος του λόγου του καλεί τους **«εχθρούς της εθνικής πολιτικής»**, τους **«βασιλόδουλους»** και **«ηττοπαθείς»** να παραμερίσουν, προκειμένου η Ελλάδα να ολοκληρώσει το εθνικό της έργο. Τότε ο λαός θα τους θάψει στις εκλογές *«υπό τον σωρόν των μαύρων ψήφων»*. Παρατηρούμε ότι ο λόγος είναι πολύ έντονα φορτισμένος, με

συνεχείς μεταφορές και απηχεί τη σκληρή διαμάχη βενιζελικών και βασιλικών που είχε ξεσπάσει από την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι επερχόμενες εκλογές οδηγούν τον αρχηγό των Φιλελευθέρων στην επιλογή ενός ιδιαίτερα καυστικού λεξιλογίου, προκειμένου να καταγγείλει την «αντεθνική» πολιτική της αντιπολίτευσης, για να εξυπηρετήσει μικροκομματικές σκοπιμότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο δείγμα των κειμένων του Ελευθερίου Βενιζέλου που επεξεργαστήκαμε τα σχήματα λόγου που κυριαρχούν είναι οι επαναλήψεις, οι ρητορικές ερωτήσεις και οι μεταφορές. Με τα ρητορικά ερωτήματα ο πολιτικός δίνει έμφαση στο λόγο του, αίρει τη μονοτονία και δημιουργεί κλίμα αμεσότητας και οικειότητας. Στα πρώτα στάδια της σύγκρουσής του με τον βασιλιά, στο επίπεδο της **ονοματοθεσίας**, ο Β. χρησιμοποιεί τη μετωνυμία «το Στέμμα» και περιφράσεις όπως *ανεύθυνος βασιλική αρχή, ανώτατος άρχων, διακεκριμένος στρατηγός, ηγεμών* οι οποίες αποδίδουν τον πολιτειακό ρόλο του βασιλιά σύμφωνα με το Σύνταγμα. Στη συνέχεια παρατηρούμε τη χρήση μεταφορών, όπως *Γερμανός στρατάρχης, μονάρχης ελέω Θεού, τύραννος, αρχηγός κόμματος*, οι οποίες σύμφωνα με τον Β. εκφράζουν την πολιτική εκτροπή, στην οποία είχαν οδηγήσει οι αντισυνταγματικές παρεμβάσεις του βασιλιά. Αυτός ο πολιτικός εκφυλισμός είχε μετατρέψει τη βουλή σε «*σύλλογο προκρίτων*» και τη βασιλευόμενη δημοκρατία σε «*ελέω Θεού μοναρχία*». Στο επίπεδο της **κατηγορήσης** διαπιστώνουμε τη χρήση επιθετικών προσδιορισμών απαξιωτικών και προσβλητικών για το πρόσωπο του βασιλιά Κωνσταντίνου, όπως *βασιλεύς ανάξιος του θρόνου* αλλά και χαρακτηρισμούς, όπως *θύμα*. Όσο το χάσμα της διαφωνίας βάθαινε, μετά το 1916, παρατηρούμε **όξυνση** των χαρακτηρισμών. Επιπλέον ο Β. χρησιμοποιεί το σχήμα της ειρωνείας, όταν αναφέρεται στην εκπεφρασμένη από τον βασιλιά άποψη ότι για τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής λογοδοτούσε μόνον απέναντι στον Θεό («*αδελφεζάδελφος του Θεού*»). Σε πολλούς κοινοβουλευτικούς λόγους, κυρίως σε αυτόν του 1917, παρατηρούμε ευρεία χρήση του ευθέος λόγου, για να αποδοθούν τα λόγια των προσώπων με μεγαλύτερη αξιοπιστία.

Από την άλλη, για τον εαυτό του, στο επίπεδο της **ονοματοθεσίας**, χρησιμοποιεί ουσιαστικά όπως *άξιος ηγέτης, πανίσχυρος κυβερνήτης*, που δηλώνουν κύρος και ευθύνη για την τύχη της χώρας που παραλληλίζεται με σκάφος και στο επίπεδο της

κατηγορήσης αναφέρει με ειρωνικό τρόπο τους χαρακτηρισμούς που του απέδιδε η αντιπολίτευση, όπως *πολεμοχαρής, φαντασιόπληκτος, σατανάς, απηνής – αφόρητος τύραννος*. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί εκφράζουν τις ενστάσεις της φιλοβασιλικής παράταξης απέναντι στην πολιτική του Β., που απαιτούσε συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις, για την επίτευξη τολμηρών στόχων. Όλες αυτές οι γλωσσικές επιλογές απηχούν την ακραία πόλωση που είχε επικρατήσει στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό και συνέβαλε, εκτός των άλλων, στην τραγική ήττα του 1922.

Όταν αναφέρεται στην Τουρκία, την παρουσιάζει άλλοτε με τη μετωνυμία *Πύλη* και άλλοτε ως «καταρρέουσα» και «μήλον της έριδας» μεταξύ των τότε μεγάλων δυνάμεων της εποχής. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποδίδουν το λεγόμενο «ανατολικό ζήτημα», το θέμα του διαμοιρασμού της παραπαίουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας σε σφαίρες επιρροής μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Επιπλέον αποδεικνύουν ότι ο Β. είχε υποτιμήσει τη δυνατότητα αντίστασης του τουρκικού λαού και την αλλαγή του συσχετισμού συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μ. Ασία. Η επανάληψη των λέξεων «θυσίαι» και «αγών» καθώς και η προβολή του εθνικού συμφέροντος εκφράζουν την προσπάθεια του Β. για τόνωση του εθνικού φρονήματος και της μαχητικότητας του ελληνικού λαού, που πολεμούσε για μακρό χρονικό διάστημα, από την εποχή των βαλκανικών πολέμων και είχε καταβάλει υπεράνθρωπη προσπάθεια. Οι φράσεις «*εθνικά όνειρα, υψιπετή όνειρα, εθνικοί πόθοι, τολμηρά εθνικά ιδεώδη*» που χρησιμοποιεί για να προσδιορίσει τη Μεγάλη Ιδέα, δικαιολογούν ως ένα βαθμό τους ενδοιασμούς της αντιπολίτευσης, για το εφικτό του εγχειρήματος που ανέλαβε η Ελλάδα στη Μ. Ασία.

Στο επίπεδο της **επιχειρηματολογίας**, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι στο ζήτημα της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ο Β. χρησιμοποιεί τους *τόπους των αριθμών* και της *κρισιμότητας* (αναφερόμενος στα θύματα των νεοτουρκικών διώξεων) και τον τόπο της *ιστορίας* που συνδέεται με την μακραίωνη παρουσία του ελληνικού στοιχείου στα παράλια της Μ. Ασίας. Ο *τόπος της απειλής* επίσης χρησιμοποιείται, όταν επικαλείται την προοπτική της εξόντωσης των Μικρασιατών Ελλήνων, εφόσον η τουρκική αυτοκρατορία δεν διαμελιζόταν και παρέμενε ακέραια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην προσπάθειά του να τεκμηριώσει τους συλλογισμούς του, τα επιχειρήματά του παρουσιάζουν λογικές αστοχίες, όπως παρακινδυνευμένες αναλογίες ή παρουσίαση ευσεβών πόθων ως συντελεσμένης πραγματικότητας. (λήψη του ζητουμένου)

Στο θέμα της προκήρυξης της εκλογών την 1^η Νοεμβρίου 1920 διαπιστώνουμε ότι το κύριο κίνητρο ήταν η επιβεβαίωση της λαϊκής υποστήριξης, που για τον Β. ήταν όρος *sine qua non* για την συνέχιση της προσπάθειάς του, με στόχο την εθνική ολοκλήρωση, όπως την οραματιζόταν. Αρχικά προχώρησε στην παράταση της θητείας της βουλής, λόγω της εμπόλεμης κατάστασης, επικαλούμενος αντίστοιχες περιπτώσεις ευρωπαϊκών κρατών. Κατόπιν η κατηγορία του «*τυράννου*» που του προσήψε η αντιπολίτευση έθιξε τα φιλελεύθερα δημοκρατικά του αισθήματα (*τόπος της δικαιοσύνης*) και σε συνδυασμό με την αλαζονεία της εξουσίας τον οδήγησε στην εσφαλμένη απόφαση να προκηρύξει τις εκλογές, θεωρώντας δεδομένη τη λαϊκή υποστήριξη, παρά τις προειδοποιήσεις ανθρώπων του στενού περιβάλλοντός του για τη μεταστροφή του εκλογικού σώματος. Γενικότερα, στο επίπεδο της **προοπτικοποίησης**, οι γλωσσικές επιλογές δηλώνουν τη φιλελεύθερη οπτική από την οποία ο Κρητικός πολιτικός αντιμετώπιζε την πραγματικότητα, που εμφάνιζε τρομακτικές προκλήσεις και εμπόδια και επιβεβαιώνουν το κλίμα έντονης σύγκρουσης και αντιπαράθεσης που κυριάρχησε κατά τη διάρκεια του α' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα, χωρίζοντάς την σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα και κατ' επέκταση σε δύο κράτη. Παράλληλα ο Β. προβάλλει μέσω της γλώσσας που χρησιμοποιεί την εικόνα του στιβαρού ηγέτη που κατευθύνει τις τύχες της χώρας προς την πρόοδο και την ευημερία.

Σύμφωνα με την προσωπική μας αντίληψη, ο Β. υπήρξε ένας θαρραλέος και μεγαλοφυής πολιτικός που δεν δίστασε να πάρει ριψοκίνδυνες αποφάσεις που οδήγησαν στην εδαφική επέκταση της Ελλάδας αλλά στην κρίσιμη στιγμή υπερεκτίμησε τις δυνατότητες του λαού να τον ακολουθήσει στην εφαρμογή των μεγαλεπήβολων σχεδίων του. Αυτή η λανθασμένη του επιλογή είχε τραγικές επιπτώσεις για την παρουσία του ελληνισμού στη Μ. Ασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beard, A. (2000). *The language of politics*. Routledge.
<https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/02/the-language-of-politics.pdf>
- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. Routledge.
- Fairclough, N. (1989). *Language and power*. Longman.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.

- Gee, J. P. (2011). *How to do Discourse Analysis: A toolkit*. Routledge.
- Mackridge, P. (1990). *Η νεοελληνική γλώσσα: Περιγραφική γλώσσα της νεοελληνικής κοινής*. Πατάκης.
- Smith, M. L. (2022). *Το όραμα της Ιωνίας: Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society* 4, 249–283. <https://www.jstor.org/stable/42888777>
- Wodak, R. (2009). *The discourse of politics in action: Politics as usual*. PALGRAVE MACMILLAN.
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2001). *Methods of critical discourse analysis*. Sage Publications. https://www.fib.unair.ac.id/jdownloads/Materi%20Kuliah/Magister%20Kajian%20Sastra%20dan%20Budaya/Analisis%20Wacana/methods_of_critical_discourse_analysis_ruth_wodak_and_michael_meyer_sage_publications_2001.pdf
- Ανέστη, Ε. (n.d.). *Κωνσταντίνος Α΄: Από την απομάκρυνση στην εξορία*. Retrieved May 20, 2023, from https://www.academia.edu/11845245/%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82_%CE%91_%CE%91%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CE%AC%CE%BA%CF%81%CF%85%CE%BD%CF%83%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1
- Βαρουξάκης, Γ. (1991). “Φαντασιακές κοινότητες” και Μεγάλη Ιδέα. Μια Συμβολή του Ν. Γ. Πολίτη. *Μνήμων*, 13, 197–214. <https://doi.org/10.12681/mnimon.269>
- Βενιζέλος, Ε., & Μεταξάς Ιωάννης. (2003). *Η ιστορία του Εθνικού Διχασμού: Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά* (2nd ed.). Κυρομάνος.
- Γούτσος, Δ. (2020). *Γλώσσα: Κείμενο, ποικιλία, σύστημα* (2nd ed.). Κριτική.
- Δερτιλής, Γ. Β. (2021). *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015* (10th ed.). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Θεοδωρακοπούλου, Ε. (2022). *Ο θεσμός της βασιλείας στη νεότερη Ελλάδα: Η δυναστεία των Γκλύξμπουργκ (1863-1974)*. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ.
- Κωτούλας, Ι. (2019). *Αρχιτεκτονική και ιδεολογία: Νεοκλασική και νεογοτθική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα* (pp. 66–85). Λειμών. https://www.researchgate.net/publication/334479357_Ioannes_E_Kotoulas_E_Megale_Idea_os_eksynchronistike_ideologia
- Λύκου, Χ. (2000). *Η συστημική λειτουργική γραμματική του M.A.K. Halliday*. <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/articles/print/lykoy/index.htm>
- Μεταξάς, Ι. (1951). *Ιωάννης Μεταξάς Το προσωπικό του ημερολόγιο* (Χ. Χρηστίδης, Ed.; Vol. 2). Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Μεταξοπούδης, Ε. Θ. (2022). Η πολιτική ταυτότητα, η φιλοσοφία και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου. *Κείμενα Παιδείας*, 3.

- Μητσοικοπούλου, Β. (n.d.). *Λόγος: Η έννοια του όρου λόγος (discourse στην αγγλική και discours στη γαλλική γλώσσα)*. Retrieved March 17, 2023, from https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/discourse/1_1/index.html
- Μπουκάλα, Σ., & Στάμου, Α. Γ. (Eds.). (2020). *Κριτική ανάλυση λόγου: Αποδομώντας την ελληνική πραγματικότητα*. Νήσος.
- Μυλωνάς, Χ. (2017). Ελπίδα Βόγλη, «Έλληνες το γένος»: η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2007, 478 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 33, 146. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14480>
- Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η πολιτική φυσιογνωμία του Νεωτεριστικού Κόμματος. (n.d.). Retrieved April 21, 2023, from <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi536iOyrr-AhW2SvEDHbGLCrQQFnoECCwQAQ&url=https%3A%2F%2Fopeneclass.panteion.gr%2Fmodules%2Fdocument%2Ffile.php%2FTMH104%2FSynthesi%2520%25281%2529.doc&usq=A0vVaw2tyWGbgKB3igbSI9LZiz8c>
- Παπαδάκης, Ν. (Ed.). (2014). *Ελευθέριος Βενιζέλος η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του: Ιδεολογικές αφετηρίες και προοπτικές*. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Παπαδάκης, Ν. (2020). *Ελευθέριος Βενιζέλος: Ο άνθρωπος, ο ηγέτης*. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.
- Πολίτης, Π. (n.d.). *Επιχειρηματολογία*. Retrieved April 22, 2023, from https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/discourse/2_1_4/index.html
- Ριζάς, Σ. (2015). *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας: Ο Βενιζέλος, ο αντιβενιζελισμός και η Μ. Ασία* (1st ed.). Καστανιώτη.
- Σβολόπουλος, Κ. Δ. (2009). *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία* (3rd ed.). ΙΚΑΡΟΣ.
- Σοφοκλής. (2015). *Αντιγόνη*. ΚΕΓ. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=154&page=6
- Στάμου, Α. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. In Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού, & Β. Τσάκωνα (Eds.), *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές* (pp. 149–187). Νήσος. https://www.researchgate.net/publication/319876857_E_kritike_analyse_logou_Meletontas_ton_ideologiko_rolo_tes_glossas
- Στεφάνου, Σ. (1982). *Τα Κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου: Η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους: Vol. Β* (Σ. Στεφάνου, Ed.). Λέσχη Φιλελευθέρων.
- Το Σύνταγμα της Ελλάδος: Μετά την κατά το έτος 1911 αναθεώρησιν και μεταρρύθμισιν αυτού* (Εθνικό Τυπογραφείο). (1911). <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn14.pdf>
- Χαλκιαδάκης, Ε. (2019). Οι αντιλήψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για τον πόλεμο και την επανάσταση. In Δ. Σταματόπουλος (Ed.), *Πόλεμος και επανάσταση στα Οθωμανικά Βαλκάνια (18ος-20ός αιώνας)* (pp. 237–253). Επίκεντρο. https://www.academia.edu/41546465/%CE%9F%CE%B9_%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%

B9%CE%BB%CE%AE%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85_%CE%92%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%AD%CE%BB%CE%BF%CF%85_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_1897_1919_%CF%83%CF%84%CE%BF_%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82_%CE%91_%CE%A3%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82_%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BC_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%B1_%CE%9F%CE%B8%CF%89%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC_%CE%92%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC_18%CE%BF%CF%82_20%CF%8C%CF%82_%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CE%95%CF%80%CE%AF%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF_%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7_2019_%CF%83_237_253

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

	ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΟΜΙΛΙΕΣ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ	ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ	ΥΠΟΜΝΗ ΜΑΤΑ	ΕΠΙΣΤΟ ΛΕΣ
Βενιζέ λος	Αρχηγός Φιλελευθέρων, προσηλωμένοι στα δημοκρατικά ιδεώδη,	Ηγέτης του κόμματος των Φιλελευθέρων, πολιτικός ηγέτης, υπεύθυνος, Κυβερνήτης, επαναστάτης, αρχιυπεύθυνος, «δικτάτωρ», «απηνής τύραννος», «αφόρητος τύραννος», κολοσσιαία ευθύνη, Αρχηγός της πλειοψηφίας, «Σατανάς», κυβερνήτης της χώρας,	Συντάσσω αμέσως εν τηλεγράφημα, ζωηρά συγκινήσεις, αισιοδοξία		Καλός αρχηγός, ελπίς, ζωηρά συγκινήσι ς, ανησυχία, μεγάλη μελαγχολί α, δεινός αγών, ράκος, ψυχική και σωματική υπερκόπω σις, άξιος ηγέτης
Β. Κων/v ος	θύμα, αρχηγός κόμματος, θαυμάζων τον γερμανικόν μιλιταρισμόν	Ανεύθυνος Βασιλική Αρχή, Στέμμα, διακεκριμένος στρατηγός, ηγεμών, Ανώτατος Άρχων, Μονάρχης ελέω Θεού, τύραννος, Γερμανός	Έκπτωτος βασιλεύς	Τέως Βασιλεύς προδίδων την χώραν του	προδοσία, εγκλήματ α, παλινόρθ ωσις, εγκληματι κή πολιτική εκπτώτου

		στρατάρχης, τύραννος, Βασιλεύς ανάξιος του Θρόνου, έκπτωτος βασιλεύς, «αδελφεζάδελφος του Θεού»			
Ελλάδα	Οικτιρομένη, περιφρονημένη, χλευαζόμενη, ραπιζόμενη	Εθνική ψυχή, παλαιά Ελλάς, νέα Ελλάς, μικρόν έθνος, διηνεκείς αγώνες, θυσίαι, καράβι, φουρτούννα, εθνικόν σκάφος, τρικυμία	Είμεθα έτοιμοι, αξία ελληνικού παράγοντος, great possibilities εν τη εγγύς Ανατολή, εν ευθέτω χρόνω υπαγωγή της Κων/λεως εις την ελληνικήν κυριαρχίαν	Μήτηρ πατρίδα, παράγων αναπλάσεω ς εν τη Ανατολή, μικρόν έθνος, αρχαίον έθνος	Θαυμάσιος λαός, κολοσσιαία εθνική επιτυχία, θυσίαι, αγών, ακοίμητοι φρουροί Κων/λεως
Οθωμανική Αυτοκρατορία - Τουρκία	Κληρονομικός εχθρός	Πύλη, τουρκικός κίνδυνος, μήλον της έριδος, συνθήκη ειρήνης μετά της Τουρκίας	Τουρκικόν πρόβλημα	Αποδιώκου σα, δημεύουσα, Μουσουλμάνοι υπήκοοι, νομιμοφρο νέστατοι πολίται, το τουρκικόν κράτος καταρρέει, ρεύμα αμοιβαίας και εθελούσιας μεταναστεύ σεως, Μεγάλη Δύναμις	Διεθνές κράτος Κων/λεως , εθνικός ελληνικός χαρακτήρ, εξαφάνισι ς Τουρκίας, οριστικός τερματισμ ός ανατολικό ύ ζητήματο ς,
Μεγάλη Ιδέα	υψιπετή εθνικά όνειρα, εθνικά διεκδικήσεις	εθνικοί πόθοι, όνειρα του έθνους, εθνικά κατορθώματα, εθνικά επιτυχία, λειμώνες		Μεγάλη, κραταιά, Ελλάς, μεγαλοπρά γμων εθνική πολιτική, τολμηρά εθνικά ιδεώδη, εθνικά ιδανικά, εθνικά βλέψεις, υψιπετή	Εθνικά διεκδικήσ εις, όνειρα, αξιώσεις

				εθνικά όνειρα, αλύτρωτοι αδελφοί, εθνική ενότητα	
Μ.Ασία	γνησίως ελληνική χώρα, εκπολιτισμός,	Μικρασιατικό ζήτημα, Μικρασιατικός Ελληνισμός, ομογενείς πληθυσμοί, σφαγιασθέντες πρόσφυγες, διωγμοί 1914, πόλεμος, εθνικός αγών, «τυχοδιωκτικά πολεμικά επιχειρήσεις»,	Εν Σμύρνη, πλην των οθωμανών Ελλήνων υπάρχουν δεκάδες χιλιάδων πολιτών Ελλήνων οίτινες γνωστόν είναι... ότι κινδυνεύουν, κατάληψις Σμύρνης, διαρπαγαί εκ μέρους Ελλήνων και μεγάλου όχλου Τούρκων	ευφωρόταται εκτάσεις, επικράτησις εν τω Αιγαίω πελάγει, παραχωρήσεις, ανταλλάγματα, εκρίζωμα ελληνισμού , οικονομική και εκπολιτιστική υπεροχή ελληνικού στοιχείου, χριστιανικοί πληθυσμοί, σφαγή, 450.000 Έλληνες απηλάθησαν, αγνότερον τμήμα ελληνικής φυλής, Δυτική Μ. Ασία – κατάλυσις οθωμανικής κυριαρχίας	Στεργιάδης γενικός διοικητής Σμύρνης, εχέγγυα επιτυχίας, Μικρασιατική Ελλάδα, προσκόμματα
Εθνικός Διχασμός	συνταγματικός εκτροχιασμός, ακήρυκτος εμφύλιος πόλεμος, βαρυτάτη νόσος,αχαλίνωτος δεσποτισμός, αντίπαλοι έχοντες ως ιδεώδες την	Μοναρχικό πολίτευμα, πολίτευμα κουρέλι, ράκος, κουρελόχαρτο, παλιός πολιτικός κόσμος, δεσποτισμός, σωτήρες, παρασωτήρες, αυλόδουλοι, βουλή «σύλλογος			

	πρωσσικήν μοναρχίαν	προκρίτων», εθνική κατάπτωσις, μοναρχισμός, στρατιωτική τρομοκρατία, κίνημα της Θεσσαλονίκης, ανωμαλία, λογοκρισία, εμφύλιος πόλεμος, Στρατιωτικός Νόμος, αμνηστεία, χάσμα, διαίρεσις, διασπασθείσα Εθνική Ενότης, «ή εσείς ή εμείς», εσωτερικός αγών μεταξύ του ημείς ή εσείς, διχασμός, κατάδικοι διά πολιτικά αδικήματα, απολυθέντες υπάλληλοι, εμφύλιος σπαραγμός, επάνοδος εκπεσόντος βασιλέως, τυραννοκτονία, βασιλόδουλοι, ηττοπαθείς			
--	--------------------------------	---	--	--	--

